

Irodalmi Jelen

XXIII. évfolyam, 256. szám

2023. FEBRUÁR

Madách

200

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Lázár Kinga**, **Ferencz Nagy Zoltán**
(kritika), **Csornyij Dávid**, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György**, **Makkai Ádám**,
Méhes György, **Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **Madách Imre. MORELLI GUSZTÁV fametszete**

Böszörményi Zoltán

Madách

*Március van, virágoznak a nárciszok,
a tulipánok, a jácintok, a fürtös gyöngyikék,
a magyar szabadságharc elbukott,
mindeniütt gyász, holtak, reményt vesztett foglyok.
A pesti Újépület börtönében egy fiatal költő
krétával verset ró a cella asztalára,
néha kabátja ujjával letöröli a szöveget,
helyette újat ír. Belefárad, pennát, tintát, papírt kér.
Byron Káinja, Milton Elveszett paradicsoma,
Goethe Faustja sejlik fel benne,
de ő egy másik világot, egy másik Lucifert,
Ádámot és Évát teremt. Kórust ad hozzá,
a szférák zenéjét, az Eszme, az Erő és a Jóság
képviselőit, a Halhatatlanság és a Tudás fáját,
melynek gyümölcset Ádámmal és Évával megízlelteti,
és mint a Bibliában megírva vagyon,
kiűzetteti Évát az Édenkertből, és úgy dönt,
Ádám önszántából távozzék onnan,
úgy határoz, a család és tulajdon
lesz a világnak kettes mozgatója,
majd Lucifernek megparancsolja,
mély álmot küldjön mindkettőjükre.
Harmadnap a költő megpihen.
Mialatt szűk cellájában járkál, arról fantáziál,
jó volna újabb és újabb megpróbáltatásnak
alávetni, és végigvezetni az emberiség történelmén
három szereplőjét.
Ádám egyiptomi fáraó lesz, Éva rabszolganő,
majd Miltiádész és annak felesége, Lucia, Athénban,
Lucifer szeretője, Hippia pestisben elhunytat
csókol meg Rómában,
míg Ádámnak a kereszténység szab új utat.*

És az álom folytatódik.

*Bizáncban Ádám Tankréd, Éva Izóra képében keresi
a szeretetet és a testvériséget, de nem leli,
Ádám a küzdelmek elől a tudományhoz menekül,
Rudolf császár udvarában Kepler szerepében tűnik fel,
míg Évának a költő a hűtlen*

Müller Borbála szerepét osztja.

*De a poéta éjjel sem tud pihenni, új álomszínen töri fejét,
a francia forradalom egyik tragikus hőse,
Danton bőrébe bújtatja Ádámot, aki a párizsi nép előtt
a katonák hősiességét méltatja,
míg Éva, a véres kezű felkelő, kéjes éjszakát kér tőle
cserébe az ellene fordult merénylő fejéért.*

A költő tovább játszik az álommal,

Ádámot Prágában ébreszti fel,

Éva pedig nem gyilkolja meg őt.

London sem hoz megnyugvást Ádámnak,

s a falanszter sem könnyít lelkén,

szembeszállna vele, de Lucifer megakadályozza.

A cél halál, az élet küzdelem,

*S az ember célja e küzdés maga – mondatja ki Ádámmal
az űrjelenetben a megkönnyítő szavakat a költő,
majd cellájában újra megpihen.*

Másnap, mint ki mély álomból ébred,

a sors, az élet viszontagságaitól megcsömörölve

Ádám öngyilkosságra készül, de Éva mellészegődik,

elmondja, gyermeket vár. Derűs mosollyal írja

le a költő művének utolsó mondatát:

Ember küzdj, és bízva bízzál. Pennájával áthúzza

a Lucifer szót, helyébe Az ember tragédiája,

föléje Madách Imre, a poéta neve kerül.

Elkészült a mű.

Március van, virágoznak a nárciszok,

a tulipánok, a jácintok, a fürtös gyöngyikék.

Horváth Júlia Borbála

Földi manna

Margitának a harmadik turnusban jutott hely. Nehezen húzta fel magát a vonatra, a két koszlott csomagjából az egyik minduntalan a dagadék lábához ütődött. Dagadék – így mondta az ura, amíg élt. Dagadék a hús, a főnök, a hold, és dagadék a láb. Ezt már Margita mondta, mert szerette az urát, s jobbnak látta megelőzni, nehogy neki kelljen kimondania helyette. Többször észrevette, ahogy elkapja róla a tekintetét, és biztos volt benne, hogy férje a leánykori, formás lábikrájára gondol, amibe egykor beleszeretett. Táncmulatság volt akkor, és ő a kelleténél rövidebb szoknyában jelent meg, a fiúk hónalja rögtön izzadni kezdett, amikor meglátták. Mert nemcsak a lábszárából, hanem a combjából is több látszott ki, mint a többieknek, amelynek magyarázata sokkal egyszerűbb volt annál, mint hogy célzott csábítási szándékkal viselt volna kurta szoknyát. Mindössze arról volt szó, hogy jobb híján a húga ruhájába bújt bele aznap. Nem is értette, a lányok közül mitől lett hirtelen annyira kelendő, előző héten még rá sem néz senki, most meg szinte nyüzsögnek körülötte a kérők.

Margita nem volt szép lány, és a csúnyaságot nem sikerült kinőnie. Nem lett belőle jóképű nő, öregasszonyként pedig úgy nézett ki, mintha száz évvel ezelőtről maradt volna itt: testes parasztasszony, aki fakó fejkendővel szorosan leszorítja a haját, nehogy kibukjon alóla a maradék nőiessége: a hullámos ősz tincsek. Indulás előtt hosszan gondolkozott, vegyen-e télikabátot; ki tudja, ha csak nyáron térhet haza, kinevetik majd a hibbant öreglányt, aki eltévesztette az évszakot. Végül bizakodva a gyors megegyezésben a szürke kombikabátot választotta. A lábára mustárszínű harisnyát húzott és a kitaposott, sok havat látott bőrcipőt. Búcsúzóul belenézett a tükröbe. Nagy, vértolulásos arc, közepén a krumpliorr, alatta az erős, apjától örökölt húsos szája, a szemüvegkeret mély táskákat barázdált a pofacsontjára, amelyek fölött ültek a kicsiny, kék szemek. Semmi sem változott. Csak a lába... Egykor tényleg gyönyörű volt.

A fülkében a folyosó melletti ülésen jutott hely. Aggódva bámult ki az ablakon. Nemsokára itt a születésnapja, a hetvenharmadik. Valójában örült neki, hogy éppen most jöhetett, mert a gyerekek nemigen látogatták, pláne a születésnapjára nem jöttek el, de hogy rövidesen háborús menekültként köszöntik majd, arra senki sem gondolt.

Kijevet pár nappal azelőtt kezdték löni. Pár napja és pár helyen, Margitának nagyjából ennyi pontosság jutott a hírekből, a *miért* pedig a fejében akképp született meg, hogy időnként és helyenként háborúskodnak a népek. Tévé hosszú ideje nem nézett, idegesítettek a villámképek, s főleg a villámgyors beszéd, amelynek sokszor a felét sem érti. Az ukrán adók műsoraiból pedig jószerével semmit, hiszen eddig nem volt szükség rá, hogy megtanuljon, mondjuk oroszul. A második nagy háború után született, apja, anyja és még... fölfelé mindenki magyar. A falu is magyar volt, és maradt annak.

Margita fiatalabb korában a falubéliekkel együtt busszal járt dolgozni Záhonyba. Mezőgazdasági munkát végeztek; paprikát szedtek, a borsót, epret, málnát, idény szerint ládába rakták, ősz derekán letörték a kukoricát; télen pihentek, és ha nem esett, a saját házon javígtattak, vagy elszegődtek módosabb házakhoz takarítani.

Távozáskor az ajtót lakattal lezárta, szívszorongva visszanézett, a zsanér egy helyen évek óta kijár, ha valaki alaposabban megmozgatja, kiemelheti lakatostul együtt az egész bejáratot. Valójában nem sok mindent vihetnének el, tudta ezt ő is, de a személyes zóna... Mint a pörkölt; mindenki akar belőle. A lánya Ajakon dolgozik egy iskola menzáján, két unokája: Zója és Józsi-ka, a lánynak már barátja is van. Még az ura akarta annak idején a Zója nevet, ki tudja, miért tetszett neki éppen az.

Amikor a temető mellett haladtak, fütttyentett a vonat, és Margita gyulladt szeméből lassan szivárogni kezdett a könny. Azután megnyugodott, mert eszébe jutott, hogy ha a Pistával együtt menekülne, az jóval bonyolultabb volna. Vigyázni a járását, hallgatni a köszvényes nyögdécselését; leginkább pedig elviselni azt, hogy nem lehet rajta segíteni. Konok, mokány ember volt Pista, akit az ukránok sem tudtak megtörni, s amikor huszadszor kérdezték tőle: Як вас звати?, akkor is megfelelt nekik: én Bortöltő István

vagyok. Azt hitték, provokálja őket, holott csak a vezetékeve volt lefordíthatatlanul és reménytelenül magyar.

Don't cry, mama! Margita a padlót nézte, biztosan nem hozzá szóltak. Egy barna kéz a karján koppintotta, és üdítő üveget nyújtott felé.

Nu, nu mama... Ismételte a srác, fiú, fiatalember és a keletiek kortalan derűjével rámosolygott, azután feladta szemből a helyét, hogy Margita kinyújtóztathassa a dagadékat. A mama szóra most már igazán elsírta volna magát, de oly kitüntetőnek érezte, hogy valaki angolul beszél hozzá, hogy pillanatra elfeledkezett a bajáról.

A fiú folytatta: I'm sirurgian. From India. A bemutatkozást egy zacskó pogácsa kísérte, és a fiú eltűnt, Margita pedig maradt magányosnak a zsúfolt vagonban. Körülötte mindenféle népség, a magyar szavakat elnyelte a nemzetköziség; a vonat Kijevből érkezett, a legvadabb háborús gócból.

Édes istenem, csak megegyeznek. Hamar megegyeznek! Ugye? Kérdezte a mellette ülőtől. Fekete arc nézett vissza rá, és amikor Margita szeme megint csak szivárogni kezdett, az idegen bólogatott. Egyikük sem tudta volna megnevezni, miben kellene megegyezni, de a vágyuk egy volt: a béke.

Nagyjából két órája ültek a vonaton, abból legalább egyet várakozással töltöttek. Minden állomáson új utasok szálltak fel, de senki sem szállt le, a levegő sűrűsödött, néhányan Covid-maszkot viseltek, és az álarcosoknak nem volt kedvük helyreutasítani a -talanokat, hogy figyeljünk már egymásra, gyerekek. A háború teljességgel kiszorította az emberekből a vírusfélelmet. Előző nap még egy kicsiny és láthatatlan ellenségtől rettegtek, ma pedig már fejük fölött röpködő fémszörnyek ültetnek halálfélelmet a szívükbe.

Az indiai visszatért a fülkébe, és megkérdezte: What would you need?

Margita igyekezett felnőni a válaszadáshoz, s idegen nyelvi ismeretét előkaparván ismételte: Da, da, proszim. A lábait mutatta, és a botjára támaszkodva megpróbált feltápáskodni. A fiú készségesen a hóna alá nyúlt, és a vonatvécéig kísérte. A körül ülők csodálkozva néztek a furcsa párra, Margita pedig a lehetőségeihez képest kihúzta magát, mert micsoda fiatal kísérője is akadt neki

hirtelenjében. A Pista is így kezdte, a kísérgetéssel, és a szalmakazaltól a tisztaszobáig vezetett az út. Rég volt, hogy is volt... Biztosan nem néznék jó szemmel, ha ezt látnák. Gondolta Margita, mert eszébe jutott, hogy a lánya a lelkére kötötte, senkivel ne álljon szóba az úton, és várja ki, amíg eljön érte a pályaudvarra.

Mikor érkezel, mama? Délre, estére. Margita efféle válaszokat adott békeidőben is, amitől a családja ideges lett, de ő már csak ilyen nagyvonalú viszonyt ápolt az idővel, ami valószínűleg már sohasem fog változni. A nagyvilág eseményei összemosódtak a naptárában, miközben névnapot, esküvői és más időpontokat kívülről tudott, s tartott, egyébbel nemigen foglalkozott.

Újabb állomás következett, s a zűrzavarban alig lehetett ki-venni, mit beszél a pályaudvari hangosbeszélő. A Munkács felől érkező vonat előreláthatólag ötven percet késik. Egy órát késik. Hetven percet késik. A peronról feszült férfiarok és tört aszszonyszemek kémlelődtek, mintha egy kiránduló- és egy katonavonat közönségét együtt pózoltatná a filmes stáb.

A felszállók leginkább a Kijev–Szepetyivka–Lviv-útvonalról érkező törzsutasokat kérdezték, akik akadozva meséltek. Megkezdődött az evakuálás. Fölrohantunk az óvóhelyről. A mi lakásunk épségben maradt. Összekaptuk a maradék motyót és egy kötegni fénycépet, úgy jöttünk el. Harkivban itt-ott nincs már víz, áram, telefon. A tehetősebbek már rég távoztak. Autón.

Margitáék mindig is Lvovnak és Harkovnak mondták, ahogy a saját falujukat is képtelenek voltak Velika(ja) Dobroninak hívni; jó volt az Nagydobronynak, de leginkább és egyszerűen Dobronynak. Szolyvától ismerősebb helységnevek követték egymást. Az utasok legtöbbször különböző formában már átélhetett üldöztetést; akkor fordítva perdült a kocka: ukránok támadtak magyart, jó néhány orosz, moldvai és lengyel is belecsúszott a szórásba, válaszul oroszok nyírták az ukránt és a többi, s bár az emberek kibeszélték, mi történt, nem akartak belekeveredni, mert élénken élt bennük a szovjet éra emléke, amikor egy-egy sóhajért is eltüntettek embereket.

Az utasok nem kutatták, ki kicsoda. A félelemnek nincs nemzetisége, van viszont szaga, ami a verejtékkel együtt végigcsorog

a hátgerincen, amikor fegyverek csaholnak az üldözött nyomában. A szagot sohasem lehet megszüntetni, émelyítő, csípős, mint az erjedő hűgyszag, beleeszi magát a lélekbe, és már nem szükséges lövöldözni hozzá, pusztán a durranás gondolatára előjön, s csorog-csorog lefelé a gatyaszárig.

Margita lazított a kendőjén, és magához szorította a koszlott szatyrot, amelybe az indulás előtt készített lekváros pirogot rejtette. Az indiai ezúttal a fülkeajtóból intett, hogy tessék enni, inni, hosszú lesz az út, és a hüvelykujjával lájkolta a mondat végét. Senki sem bírt enni, s maszatos-gyűröttre morzsolták a pogácsás zacskót; máskor ilyenkor már előkerült a pálinkásüveg. Most nem volt kedvük hozzá. A szomszéd ülésen csapiak utaztak, hallgatag magyarok, ukránok vagy mindkettő, egyikük a telefonján képeket mutatott a Kárpátokon túlról. Margita sosem járt a hegyeken túl, a Borzsa-Kraszna, összességében Máramarosi-havasok az országhatárt jelentette számára.

Ugyan minek mentünk volna a túlra? – kérdezte, amikor érdeklődtek, ismeri-e néni a környéket, s hozzátette, hogy a fővárosban, Budapesten sem járt még soha.

A ti fővárosotok Kijev. Igazította ki többször az ajaki sógor, de Margita fejében elmosódott tény maradt a határok változása, hiszen Ung járás az ő történelmi ismeretében éppúgy édes mostohája volt Zemplénnek, mint a szétkaszabolt Szabolcsnak, ahol ma is értik egymást az emberek. Később Csehszlovákiát, Szlovákiát és Ukrajnát divatos nevű környező országoknak tartotta, amelyeket a bolondos fiatalok állandóan átkeresztelnek.

Csup következnek. Közölte magyarul a mellette ülő nő, a két pulyáját húzta maga után, a férje 'otthol' maradt, mert későn eszméltek, és addigra besorozták szegényt. A nő szeme még a Margitáénál is gyulladtabb volt, és szüntelen csordogált belőle a fájdalom, a gyerekek meglepő komorsággal ültek a helyükön. A többi fülketárs – két ukrán és a fekete afrikai – szüntelenül a telefonját nyomkodta, és nemzetközi angolul társalgott; szegény-szegény angol nyelv, ha tudta volna, mit művelnek vele, de hát végül is jó szolgálatot tesz, mert távoli világok butítva bár, de szót értenek egymással általa.

De szép a bőrek. Gondolta Margita, aki még soha nem látott ilyen közletről afrikai embert. Óvatosan bámulta a világító, barna eres szemfőhőjét, a lapos orrát, a hűsszaggaató fogsgorát és a beszéd közben örökké gesztikuláló, kétszínű tenyerét. A fekete lehunyva a szemét átadta magát a fűhallgaatójának, így zavartalanul lehetett bámulni. Csapot elhagyva gyorsult tempó, s a vagonban fűlerősödött a hangerő. Egy talpig hófehőbe öltözött nő szállt fel a vonatra, négy celeb ebet mentendő indult neki Magyarországnak. A törzsutas gyerekek felbátorodtak, és versenyt cukiskodtak a kutyákkal, amelyek türelemmel viselték az esőkabátot és a cipellőt, de amikor elunták a kényeztetést, vad csaholásba kezdtek.

Margita nem akarta elhagyni a jó helyét, ezért zsebkendődarabokkal bedugta a fűlét. Rosszul hall a néni. Szokták mondani elnézően, amikor ezt csinálta, ő pedig mosolygott magában, és jól a fűlere húzta a kendőt. Nem hallotta hát a bemondót, amely közölte, hogy megérkeztek. Az utastársak fűlpattantak, nyúltak a bőrrönd után, az egyik gyerek sírni kezdett, a másik után, mert ő akart elsőként leszállni, az anya mindenben és mindenkin átkelve rohant után, hogy elkapja.

Come on, mama! Идти! Az ismerős szóra Margita feltápászkodott, az indiai rögtön mellője ugrott, és a kezébe nyomta a botot. Margita számba vette a motyóit, a kosarat gondosan letakarta, hogy ne látszódjék, mit cipel benne. A fiatalember bólintott: Záhíny, rak. Margita ragaszkodott az oldaltáskájához, ami bonyolulttá tette a leszállást, végűl az egyik rendőrne hajlandó volt átmenetileg átadni, de amint földet ért a lába, azonnal visszaszerelte. A fogadtatás elképesztő volt. Élelmiszercsomagot, tisztálkodószert, vitamint nyomtak a kezűkbe, a gyerekesek ruhát, pelenkát, gyermekjátékot, csokoládét kaptak; kapkodták a földről hullott mannát. Hosszú percekig tartott, amíg Margita és az indiai a váróterembe ért, az újságírók és a kamerások minduntalan megállították őket.

Honnan jöttek? Hogyan ismerkedtek meg? Tényleg orvostanhallgaató? Margita elfelejtette kivenni fűléből a papírgalacsint – meg hát tényleg rosszabbul hallott már, mint pár évvel azelőtt –, ezért csak arról beszélt, amiről máskor: a lánya, az unokák és a dagadt láb, a közelgő születésnap.

Mit segítsünk? Vagy tízen érdeklődtek egyszerre, tömték volna étellel a táskáját, hívták volna telefonon a lányát, többen megköszönték az indiainak, hogy ily gondosan istápolta az idős, európai nénit.

Margitát elkábította a nem várt figyelem. Zavartan morzsolgatta a szatyorfület, és bizonygatta, nincs szüksége szállásra, mert nemsokára jönnek érte a gyerekek. A kamerások, miután sikerült közeliben is rögzíteni az arcát és a szivárgó szemeit, odébb másik alanyra találtak. A férfi akadozó angol-ukránul beszámolt menekülése részleteiről, a riporter szaporázta a kérdéseket. Margita értette is, nem is, szerencsére visszajött az indiai, akivel addig olyan szépen szót értett.

До свидания, mama! Margita a karjába kapaszkodva köszönte, hogy segítette a bajban, s egy féltő szorítás után útjára engedte. Az egyik riporter telefonnal felvette a jelenetet, és megkérdezte: Hogy utaztak? Margita nehezen értette, mire kíváncsi, a tömeg megint csak köréjük gyűlt, ő pedig szünni nem akarón integetett az indiainak, amíg el nem nyelte a bécsi gyors.

Tessék? A riporter újból feltette a kérdést, mire Margita az álla alatt újrakötötte a kendőjét, megtörölte a gyulladt szemét, és türelemmel megválaszolt: Valahogy csak elcsimbargóztunk idáig. Villantak a vakuk, a médiások itták a szavait, mert micsoda szépen tájbeszél a néni... Közben beérkezett a következő járat, és a várócsarnokból végképp kifogyott a szusz. Margita elcsodálkozott, hogy ittjárta óta micsoda nemzetközi pályaudvarrá nőtte ki magát a záhonyi; vonatok jönnek-mennek, mindenki a saját nyelvén mondja a magáét. Végül a tömegben meglátta az unokáját a fiújával. A fiatalok csodálkozva nézték, micsoda féltés veszi körül a nagymamát, ők már csak annyit tehettek, hogy, miután átfűzték magukat a tömegen, óvatosan az autóhoz kísérték. Margita alig állt a lábán, zúgott a feje a sok idegen szótól, és már bánta, hogy útnak indult. Körülményesen átadta a lekváros pirogot, a gyerekek megilletődve álldoglaltak, s mielőtt szólhattak volna, Margita meghúzta a határokat:

A tavaszt nálatok töltöm, fiam, de amint lehet, megyek vissza Dobronyba, ahol a többi magyarok vagynak.

Rakovszky Zsuzsa

Van Dyke: Venetia Digby

*Mi lesz velem ne hagyj itt nélküled
a szép halott mintha aludna csak
a lélek elszállt az arc még marad
pár napra győz még a romlás felett*

*Kidőlt fa hullt avar hámló falak
a pusztulás árnya minden felett
szíved itt bármihez hogy kötheted
ha ép a földön semmi sem marad*

*Ha minden létező az ég alatt
lehullik egy nap száz év egyre megy
ha végig semmi nem marad veled
futó árnyhoz miért kötnéd magad*

*Gondold meg míg fogy és telik a hold
szeretned őt és elveszítened
vagy hűvös és sértetlen szívedet
őrizni végig épen jobb-e mondd*

El Greco

*Igen, ilyen, mikor a Lélek, akár a szélvihar,
előnti a világot, nem marad mozdulatlan
semmi, itt semmi sem szilárd, minden lobog,
az összes test szélfúttá láng a szélben,
a szinte már csonttalan végtagok
elhajolnak, lobog test és lepel,
higanyfényű felhők torlódnak szürke égen.
Igen, ilyen, mikor a Lélek fúj, és a világot
áthatja minden ízében: ilyenkor hagyja ott
az ember foltozatlanul a hálót
apja hajóján, a szülői házat,
minden jószágát, szőlejét,
apát, anyát, feleséget és gyermeket, de
ha kell, akár tulajdon életét is!
Ilyenkor osztja szét mindazt, amit
galád módon vagy tisztos iparkodással szerzett,
és nem, nem a, valljuk be, némileg különös
ígéretben bízva, hogy százannyit kap helyette,
hanem mert a Lélek nem szűnik zúgni, áthat
mindent, jelentőssé teszi még a legköznapiabb
eseményt is, a halsütést, a halfogást,
a hosszú gyaloglást tűző napon,
a mosdást és vízmerítést a kútnál,
a hajózást a viharos tavon, mert van egy arc,
melyet látni, egy hang, amelyet hallani
minden más látványnál és hangnál boldogítóbb,
s amelyet elveszíteniünk ezerszer rosszabb volna,
mint bármi mást, mint akár önmagunkat,
hát hogyan hagynánk mindent félbe érte,
hogyan szaggatnánk el minden ragaszkodás
vékony kötelékét egy még erősebb
mindennél erősebb ragaszkodásért?*

*Csak amikor a szél elállt, mikor már
újra meg újra erővel kell felidézniünk,
emlékeztetniünk magunkat arra, hogy itt volt,
mikor már csak könyvek lapjai közt fúj
az a bizonyos szél, vagy ezeken a képeken itt,
néhány kivételes lélekben még, de már mi,
többiek kezdünk egyre-másra visszatérni
– előbb fokként, óvakodva, mint ahogy
hideg folyóba lép az ember, aztán
egyre gyorsabb ütemben – a világ megszokott
rendjéhez, újra ragaszkodni kezdünk
apánkhoz és anyánkhoz, otthonunkhoz,
a szülővárosunkhoz, gyerekhez, feleséghez,
egy-egy régi, kedves tárgyhoz, amelyet
a nagy- vagy dédszülők hagytak ránk, és saját
kemény munkánk gyümölcseihez nemkülönben,
amikor igyekszünk bebiztosítani
unokáink jövőjét, és a nyugodt öregkort,
és már csak bosszúsan vagy mosolyogva
hallgatjuk az afféle beszédet, hogy „elég
a holnapnak a holnap gondja”, meg hogy lám, a mezők
liliomai sem, amikor tudván tudjuk,
mennyi veszély les ránk bármelyik pillanatban,
s megteszünk minden óvintézkedést,
ajtónkon biztonsági zár, nem hanyagoljuk el
a testmozgást, az egészséges étkezést,
mert száz évig akarunk élni – akkor, akkor...
Mi lesz velünk, ha nem fúj soha többé?*

Dorozsmai-Szabó Eszter

A húsleves

Korán keltem reggel, kivettem a kutyát. Nem reggeliztem, csak felhajtottam a kávé. Csak úgy forrón, mézzel.

A buszmegállóban álmosan bambultak ki az emberek a csuklyáik alól. Egy elhagyott zacskó pörgött a villanyoszlop körül, ha zenét dúdoltam volna alá, táncnak látta volna bárki, és talán elmúlik a fásultság a szürke arcokról. A fejemben elnyomtam a dallamot, és az előttem lévő pocsolyában néztem egy katica haláltusáját.

Megjött a busz. Tizenegyes. Ő is mindig ezzel járt, háztól házig visz. Már nem jön. Én megyek.

Még égtek az utcai lámpák, megvilágították a ház előtt parkoló autók szélvédőit, mikor egy piros Skoda alól nyávogva előmászott egy öreg kóbor macska. Nem sok fogalma volt már a világról, mégis a lábamhoz dörgölőzött, közben puporította a hátát, farka az égnek meredt.

– Jó reggelt! – léptem a lakásba. – Hogy aludtál?

– Ki vagy? – kérdezett vissza.

– Nagyi, én vagyok! – mondtam, miközben konstatáltam, hogy még mindig nem varrtam akasztót a kabátomra. Hanyagul a fotelre dobtam, odaléptem hozzá, és megsimogattam a fejét. Ezüst haja kócos volt, néhány reggeli morzsa is belegabalyodott, száraz levelek a szénakazalban.

– Nem ismered meg? – mosolyogtam.

– Esztikém! Hát itt vagy! – vidult fel az arca. – Lezárnád a levest, drágám?

– Reggel van, már főztél? – értetlenkedtem és a konyhába léptem, de csend volt, nem sistergett a gáz, nem rotyogott a tyúkhúsleves, csak a viaszosvászonnal takart asztalon tobzódtak a morzsák, a reggeli nyomai, mint kirándulás után a szétszórt maradékok és eldobott papírszalvéták. Letöröltem az asztalt, és visszamentem.

– Hoztam keresztretjtvényt, a tegnapit megoldottad? – kérdeztem, bár az előző napi újság ott hevert érintetlenül az asztalon.

Öregesen berendezett szobáját a fény rózsaszín festékbe mártotta, ahogy a földig érő függönyén keresztül beszűrődött a nap, mintha minden reggel egy óriás pemzli hajnali nap-csíkokat rajzolt volna a szemközti falra.

- Hogy vannak a gyerekek? Mekkora is? – érdeklődött.
- Már nagyok, kilenc és tizenkettő, holnap elhozom őket – ígertem.
- Jó, majd lehetnek egy kis levest.

– Hát persze!

– Tényleg, Esztikém, lezárnád? – kérdezte riadtan.

– Nyugodj meg, nagy, minden rendben van – mondtam, míg néztem ráncos arcát, amelyre egyre több járatot karcolt az aggodalom, kék szemében a pupilla beszűkült, mint egy rabé, akinek a vallatáskor a szemébe világítanak. Megfogtam a kezét, úgy válaszoltam:

– Ne aggódj, lezártam – és fésülni kezdtem a haját.

– Kell valami a boltból? Körülnézek, jó? – épp indultam, amikor utánam szólt:

– Drágám, ha már arra felé mész, lezárnád a levest?

Nagyot nyeltem, és visszafojtott hangon válaszoltam:

– Mondtam már, hogy lezártam!

A hűtő kopott volt és rozsdás, a lejárt dolgokat egy zacskóba raktam... elmerengtem, hogy vajon, ha az ember ideje lejár, ő is egy zacskóban végzi...? Írni kezdtem egy bevásárló listát, majd visszamentem a szobába. Rejtvényt fejtettünk, beszélgettünk, háttérben halkán zenélt a Kossuth rádió. *Főzőműsorunk következik* – hangzott a reklám, mire Nagy, felemelte a fejét, rám nézett és megkérdezte:

– Drágám, lezárnád a levest?

Aznap este kialudt a lépcsőház előtti villanyoszlop fénye, sűrű lett a levegő, nehéz volt belélegezni. A piros Škoda alatt mélyen aludt az öreg macska; talán már nem is él – gondoltam, miközben egy kósza nejlonzacskó akadt fenn a cipőm orrán, hiába ráztam, hisztérikusan rúgkapáltam a levegőbe, az elektromosság miatt nem engedett, a mellettem elhaladó kócos siheder épp felhúzta a szemöldökét, én meg a kezembe vettem, összegyűrtem a zacskót, és a kukába dobtam, közben arra gondoltam, de jó lett volna megenni nagyival egy finom tyúkhúslevest.

Csontos Márta

Egyszemélyes optimizmus

*Az elidegenedés szintje lassan emelkedik,
mégis belépek hozzád, csábít
a harmóniában rejlő disszonancia.
Már megtaláltad igaz Éned,
azt, amit elveszítettél a valóságban.
Valami ellenállhatatlan vonzás
van a taszításban, nem enged lelépni,
nem tehetek mást; kiegészítelek magammal,
látnom kell, hogyan változzak ahhoz,
hogy el tudj fogadni.
Felismerjük egymást, belelátunk a
személyes transzcendenciákba,
nem gátoljuk egymást céljainkban.
Olykor tetten érem benned a valóságot,
látom, próbálsz mögötted nyomot hagyni.
Együtt kuporgunk egy képzeletbeli
datura bódító harangjában, s várunk.
Fájdalmad illata vonz, társad
akarok lenni az együtt-fájásban.
A hit már legyőzte benned a tapasztalást,
csatlakoztál a három királyokhoz,
úton vagy, most már biztosra mész,
táplálékok a nehezen szerzett megbocsátás.*

Fecske Csaba

Fél disznó

Külvárosban élő apósom hizlalt nekünk egy fél disznót, a másik felét a másik vőnek, így hát rendben volt a dolog. Nem kellett szerencsétlennek két lábon tengetnie hátralévő, moslékban gazdag, kurta életét.

Az ónodi vásárban vette a választási malacot, eleven volt, mint a csík, farka, mint a dugóhúzó. Zsákba dugva hozta haza az öreg a Wartburgja csomagtartójában, úgy ficánkolt szűk börtönében, mint bakfisok melle a matrózbúzában.

A tyúkólat és a faskamrát alakította át disznóóllá, kis karámot ügyeskedett eléje, amelynek korlátjára könyökölve gyönyörködött, ahogy szemlátomást gömbölyödik a malac. Madzaggal méregette derekát a kezes jószágnak, így megsaccolható a súlya Sanyi szomszéd szerint. Az após minden kiadást szigorúan bejegyzett egy kockás füzetbe, ne legyen gond az elszámolásnál, tudjuk, merre hány méter, ahogy ő szokta mondogatni. Volt bevétel is, nemcsak kiadás, annak könyvelte el a tsz földjén összegyűjtögetett ingyenkukoricát, amit a termést betakarító dolgozók, mintha egyenesen a mi falánk malacunknak hagytak volna ott, és amit az anyóssal együtt rozoga kis kordén fuvarozgattak haza. Többször is fordulniuk kellett, nem volt szívük otthagyni a potyatakarmányt.

Időnként mi is meglátogattuk a malacunkat, legeltettük szemünket az egyre molettebb jószágon. Az após hangjára odajött a közelünkbe, hátát a palánkhoz dörgölte, és kéjesen nyöszörgött, mintha az mondta volna, látod, kedves gazdám, milyen szép vagyok, és hálás a gondoskodásodért, téged szolgállok teljes szívemmel, mind a négy sonkámmal, vastagodó szalonnámmal.

– No, melyik fele legyen a tiétek? – kérdezte somolyogva az após.

Szaporodtak napok és kilók, érkezett a koca vértanúságának tragikus és izgalmas napja. Hajnalban keltünk, az első busszal

mentünk a tett színhelyére. Szánkon leheletünk krizantémcsokra nőtt, mint keményített tiszta lepedő ropogott lábunk alatt a hó, kéklett fölöttünk a hajnali ég, amelyen még ott sápadozott a hold, mint kocsmasztalon könyökölő, elázott vendég képe, akit otffelejtett az éjszaka.

A disznóölés pogány szertartásokkal rokon rítusa féldecivel veszi kezdetét a hagymaszagú konyhában. Bedobja az ember az első pohárka kisüstit, gyomra ideges rángatózása kellemes hullámvázba megy át, a második kupica után kéjes bizsergéssé változik. A harmadiktól megacélozódik a tekintet, az erdei vadkant is fél kézzel elintéznénk. Anyósom hozza a háromosztatú hubertusos üvegben az erre az alkalomra félretett pálinkát, az első pohárkát a sógorom kapja. Anyuka, hiszen ez víz, adja vissza Imrus utálkozva a hirtelen kiürített poharat. – Víííz?! – csodálkozik napam, az nem lehet, mondja határozottan, mintha bíróságon tanúskodna eskü alatt az igazság védelmében. De hogy lehet mégis, azt az após igazolhatja, aki már elhúzta a csíkot, ő tudja, miért, feldühödött oldalbordája elől. Szerencsénkre volt még pálinka is az üvegben.

Határozott léptekkel vonulunk ki az udvarra a hajnali félhomályban lapuló disznóólhoz. Az após kezéből kötél csüng, szeméből szomorúság. A tragédiát megorrontó jószág éktelen visítozásba kezd, kirohan. Disznószemeivel mintha kérdőn, sőt vádlón nézne az apósra, aki szegyenében beszalad a házba. Mi meg hárman a megrémült állatra vetjük magunkat, lekapjuk a négy körmérő. A nagy kapálózás közepette kirúgja alólam a lábam, elvágódok, pillanat alatt úgy nézek ki, mint a disznó vagy a részeg, akinél a tömegvonzás határozottabban érvényesül, mint más, közönséges halandónál. Jóska böllér határozott mozdulattal a disznó torkába döfi a kést, jól megforgatja benne, habosan bugyog a vér a tálba, amit feleségem tart remegő kézzel a tátongó seb alá. Még néhány kétségbeesett rúgás a semmibe, aztán mozdulatlanra merevedik. Jóska szakmája esztergályos, apjától tanulta ki a böllérkedést. A szúrás és a perzselés közötti kis szünet az első findzsa forralt boré. Szép, tiszta, kopogós időt fogtunk ki,

lassan eltűnedeznek az utolsó csillagok is, belekékülnek a hajnali égbe. Derült, hideg éjszaka, mintha üvegszilánkokon taposnánk, jég recseg a lábunk alatt. Innen-onnan kakaskukorékolás hallatszik, kés alá került hízók sivalkodása. Kikukucska a nap a Bükk mögül, világosodni kezd, az anyós lekapcsolja a kinti világítást.

A gázpalackot a forró vízzel teli lavórba állítom, a sógor a csatlakozót szereli, Jóska gyufát sercint, a perzselő lángcsóváját végigfuttatja a göndöri sörtén. Megcsapja orromat a perzselés szaga, eszembe jutnak a gyerekkori disznóölések, amikor még szalmával perzseltünk. Történt egyszer, hogy apánk nem volt otthon, amikor a disznót le kellett vágni, mert napok óta nem evett. A szükség törvényt bont, az iskolából épphogy kikerült bátyám volt a böllér, fogta a hegyesre köszörült bajonettet, és szívtájékon a disznó mellébe döfte. Az hörögve elnyúlt a földön, meggyújtottuk rajta a szalmát, de ez valahogy nem tetszett neki, elszaladt. Beszorult a csűr és a paticskerítés közé. Csak idő kérdése volt, hogy melyik fog lángot előbb, a csűr vagy a kerítés. A sánta öreg atyuska, aki segített nekünk a koca leterítésében, akinek nagy volt ugyan a tapasztalata, de kicsi az ereje és ügyessége, és inkább csak hátráltatott minket, mintsem segített volna; szóval ő eszmélt leghamarabb, egy vödör vízzel eloltotta az égő disznót. Vércsík jelezte végig az udvaron a szerencsétlen jószág menekülési útvonalát. A hajzában kifulladt, hirtelen oldalára dőlt, nem mozdult többé, de előbb mintegy bosszúból beleszart a bátyám bőrsapkájába.

Egy másik nevezetes disznóölés is eszembe jut, mert a disznóölés, akárhogy is nézzük, nagyon fontos dolog a falusi emberek életében, és nagy kaland a mindig ott lábatlankodó gyermekek számára. Nagybátyáméknak, akik a felvégben laktak, ahol mint ha mindig olyan sötét lett volna, és az emberek titokban éltek volna életüket, volt egy igen nagytermetű, majd két és fél mázsás hízója, amikor egy szép februári napon úgy döntöttek, nem hízalják tovább, levágják. Bátyja és öccse ígérkezett segíteni, meg Józsi szomszéd, aki éjszakás volt, emiatt késve érkezett, addig a testvérek kicsit bepálinkáztak. Mivel nem tudták a természetes ál-

latot kirángatni az ólból, Józsi szomszéd azt javasolta, hogy ott az ólban bánjanak el vele, vágják fejbe a fejszével. Igen ám, de a disznó a maga természetéhez képest igen gyorsan megfordult, így a sonkánakvalóba hatolt a fejsze. Több sem kellett szerencsétlen jószágnak, nagyot horkantva kirentott az ólból, földre döntötte a négy férfit, és elrohant, le a lejtős udvaron, bele az aljában csörgedező patakba. A kissé bizonytalan mozgású férfiak lihegve a nyomában, hol az egyik, hol a másik esett hasra a meder síkos kövein, de a sebzett állatot nem érték utol. Nagynéném a parton átkozódva nézte a kabaréba illő jelenetet, ami az ő számára per-sze kész tragédia volt.

Időbe telt, amíg a szomszédok segítségével sikerült kihalászni, és leszúrni a kifáradt állatot. A delet harangozták, ahogy végeztek a perzseléssel, amikor rendes körülmények között már a hurkát, kolbászt szokták tölteni.

A hosszúra nyúlt disznóölés csúfos története pedig bekerült a falu íratlan krónikájába, amit évek múltán is főlemlegettek a falubeliek.

Négerbarnára pirulva hasal a disznó a csatakos betonon, jöhet a pucolás, az éles kés, a forró víz és a gyökérkefe. Mire evvel is végzünk, kisül a vér, gőzölgő tányéron hozzák az asszonyok. Forralt borral koccintunk a disznó teteme fölött. Farkából, füléből már hiányzik egy-egy darab, a konyhában a gyerekek rágicsálják.

A böllér fölívja a disznó hasát. Mi, segédek, óvatosan kétfelé húzzuk, ő pedig szakavatott mozdulatokkal az odakészített edényekbe csusszantja a kéklő beleket, a hólyagot. Edényekbe kerül a szív, a máj, a vese és a tüdő. Fodros hajú buggyan át Jóska ujjai között. A kizsigerelt testet két darabban a hosszú, kecskelábú asztalra fektetjük. A böllér különválasztja a szép piros húsokat, a hósínű szalonnát. A zsírnak való szalonnáról lefejtjük a bőrt, abból majd kocsonya készül. A perzseléskor lekapott körmököt most ropogatja a kutya a diófa alatt, amelynek lassan kirajzolódó árnyéka már a reggelt jelzi.

Eldöntjük, két sódar marad, a többi hús megy a kolbászba. A kolbász a disznó kvintesszenciája.

Az üstházban lobog a tűz, forr a víz, serceg a zsír, sül a hús, dinsztelődik a hagyma, mindenféle illatok és hangok kavarnak a levegőben. Puhul a fejhús, a máj, a tüdő az üstben, a húsdaráló fogantyúja folyton kicsúszik a kezemből, húzok egyet a sörös-üvegből sokat foglalkoztatott ízlelőbimbóim tisztogatása céljából. Az após már pedzegeti a hangszálait, nóta készül elhagyni üszkös fogakkal teli száját, nem mondanám, hogy az anyós és lányai nagy öröme. Jóska üveges szemmel mered a kisöregre, látszik, hogy szeretné követni, de aztán lemondóan legyint, és lerogy a sámlira.

Elkészült a toroskáposzta, kisült a hurka. Az ember ilyenkorra már eltelik a nehéz illatokkal, de azért leszusznakol néhány falatot. A hurka pont jó, dicsérjük a böllért, büszkék vagyunk magunkra, és hálásak a disznónak, amiért – ha nem is önként – feláldozta magát kulináris élvezeteink oltárán.

Az após a használaton kívüli budiból átalakított füstölőbe pakolja segítségünkkel a sódart, a kolbászt és a szalonnát. Százszor is elmondjuk neki, ne felejtse nyitva a füstölő ajtaját, nehogy illetékenek dézsmálják meg becses tartalmát.

A kocsi csomagtartójába pakoljuk járandóságunkat. Majd jövőnk, ha kellően megfüstölődött, a kolbászért, szalonnáért. Arra gondolok, ha akarnám, kolbászból csinálhatnék kerítést. Házunk előtt énekelnének a kutyák.

Lázár Balázs

Helsingöri feljegyzések

Hatodik helsingöri feljegyzés

*Hiányomban akkor
felfénylik a szépség.
Kimondatlanul is
munkál majd az igaz.
Nemlétemben leszek
a megvalósult én,
s öröklét-távolból
látom meg titkomat.*

Hetedik helsingöri feljegyzés

*Helyretolni? Mit? Hogy én? Mikor az
értelmes meg az értelmetlen heterogén?
Azt sem tudom, bennem mit s hogyan
zökkentsek vissza... S ha sikerülne is,
csak mint csendre a zaj, ahogy ráragad.
Amikor majd megnyílik az időben a tér,
s érezni, eljött a pillanatban a pillanat,
akkor nyer értelmet a cselekvés előtti
mozdulatlanság, melyből az egész
megtörténhet, s ott a belülre táguló résben
majd a múlt is jövő időben hasad.
Most kettős kötés húz és ereszt el néha:
engedni könnyűnek, ösztönnek, vágynak,
úgy lebegni, mint sűrű ködben a tárgyak,
míg a gondolat kirajzolja éles kontúrjaim,*

*s felsebez láthatatlanul a jelenlét.
Hagyni hát mindent, és semmit sem engedni,
mert minden lényeges, bár nincs értelme semmi.
Az illúzió változik, a valóság ugyanaz marad.
Nem Dánia a börtön. Én vagyok magam.*

Nyolcadik helsingöri feljegyzés

*Elhatároztam, hogy önmagammá válok.
Már csak azt kéne tudnom, hogy én ki vagyok.
S aki éppen, az ki volt, és kivé akar válni,
s hogy én leszek-e akkor is az a halott.
Beteljesítem hát, ami velem született:
a gének furfangos játékát az
aktuális körülmények között,
s hogy közben hová a folyton elillanó én,
már nem is kérdezem, csak felröhögök.
És bár áll az idő, hiszek a jövőben,
s hogy benne íródik újra a múlt,
s ha egykor elereszt a sosem volt jelen,
a hiánnyal azt is megénekelem.*

Bencsik Gábor

Pista története

(regényrészlet)

Reggel hét óta már a harmadik tűzpárbaj dübörög. Lövik egymást oda és vissza, géppuska, ágyú, robbannak az aknák, némelyik egészen közel. Mikor csillapodik a harc, Pista kimerészkedik a ház elé. Tarany felé emberek futnak, mintha arra lett volna a harc közepe, pedig biztosan sokkal messzebb vannak az oroszok is, a németek is.

Mi lehet a barátaival? Hetek óta nem járt a cigánysoron sem. Meg kellene nézni őket. Furcsa ez a háború, semmit sem lehet csinálni, mégis mindig dolga van az embernek, semmire sincs ideje. Fát szerezni, föl vágni, pincét ásni, a tetőt javítani, legalább is amikor nem lőnek. De azért el kellene menni a cigánysorra. Talán holnap.

A pince elkészült, egyszer aludtak is benne, de hideg volt és kényelmetlen, inkább fönt alszanak, ki-ki a maga helyén. De le már nem vetkőznek éjszakára, hátha futni kell, mindenki a rendes ruhájában alszik. Hetente egyszer, vasárnap fürdenek meleg vízben, lavórban. Délelőtt szokott lenni a fürdés, előbb Vica az anyjával, aztán a két fiú, végül Pista apja. Azzal el is megy egy egész délelőtt.

Ez nem a fürdés napja. A borzasztó reggeli dübörgés után furcsa csönd ül Nagyatádra, mintha mindenki várna valamire, amiről maga sem tudja, micsoda. Jó volna kicsit körülnézni, amíg nyugalom van. Visszamegy a házba.

– Apuka, kicsit körülnéznék a városban.

Az anyja szigorúan néz rá, de az apja elengedi.

– Hadd menjen. Legalább valami hírt hoz.

A központ felé indul. A Gyár utcán nem jár senki, a Kossuth utcán sem, de a főtéren embereket látni. Mindenki siet, bizto-

san azért, nehogy kint kapja a lövöldözés. A templom tornyában fekete lyukak, de áll a torony, látni a harangokat is. A ferences rendház pincéje nyitva, ketten is oda sietnek, eltűnnek a kapuban. Pista is odamegy.

A pince tele van székekkel, ágyakkal, mindegyiken emberek ülnek, egy férfi emelt hangon beszél, őt hallgatják. Pista megismeri, Bognár Lajos, az ács. Azt meséli, hogy a Kaiserék hátrahagyott lakását a szeme láttára fosztották ki a németek, elvittek mindent, még a nagy ruhásszekrényeket is ruhástól fölpackolták a teherautóra, csak a csupasz falakat hagyták.

– Az edényeket is elvitték?

– Mondom, mindent.

Pista leül egy üres székre, néhányan ráköszönnek, de különben nemigen törődnek vele. Mindenki a kényszerkoteleplepítésről beszél, de senki sem gondol elmenetelre, azt mondják, egyszerűen lehetetlen ennyi embernek elhurcolkodni. Itt hagyni a holmit pedig annyi, mintha kidobták volna, a Kaiserék is hogy jártak, milyen szép otthonuk volt, aztán semmijük nem maradt.

– Te vagy az, Pista?

A pék áll mellette, akinek a mézeskalács-ütőformát csinálta.

– Mi van veletek, te gyerek?

– Megvagyunk, Móric bácsi, megvagyunk mindnyájan. Tetszik még sütni?

– Amíg liszt van, addig sütök. Ha majd vége lesz ennek az egésznek, csinálj még mézeskalács-ütőfát.

– Huszárt vagy szívet?

– Ezt is, azt is.

– Móric bácsi, meddig tart még ez a háború?

– Azt csak az ördög tudja, fiam. Mert az csinálta, és nagyon nem akarja abbahagyni.

Pistának megint a cigány pajtásai jutnak az eszébe. Most talán alkalmas volna megnézni, megvannak-e még.

Odakint közben esett egy keveset, de már éppen csak szemer-kél. Pista örül az esőnek, olyankor nemigen szoktak lődözni, talán a katonáknak nincs kedvük ázni. Ez most jó.

Végigmegy a Kossuth utcán, a vasút után jobbra fordul, elhagyja az utolsó házakat, az árok után a bodzás, amögött ott állnak az apró házak, téglából, bádogból, deszkából rakva, rendetlenül, de többnek is füstöl a kéménye. A Titiéé is. Bekopog.

– Ki az?

– Én vagyok, a Pista.

– Milyen Pista?

Nyílik az ajtó, az öreg Titi áll a küszöbön.

– Te vagy az, Pistikám, hogy kerülsz te ide?

– Gondoltam, megnézem magukat, megvannak-e még.

– De hát gyere beljebb, ne itt beszélgessünk az ajtóban.

Kis időre van szükség, amíg Pista szeme hozzászokik a bent-i félfomályhoz. Egyetlen szobából áll a ház, benne tűzhely, egy öreg konyhaszekrényféle, egy kicsi asztal, egy szék, egy ágy meg egy nagy láda. Pista leül a székre, az öreg fölpiszkálja a tüzet, rak rá.

– Én még csak megvagyok, Pistikám, de a legtöbben elmentek a sorról. Nehéz idők ezek, nincs munka, nincs mit enni. Legalább ide nem nagyon lőnek, de azért a Jokát csak elvitte egy akna. Úgy szedték össze darabokban.

– Kis Titi?

– Elment ő is. Mi van vele, nem tudom, hetek óta nem kapok hírt felőle. Ti megvagytok?

– Meg, hál’ Istennek, megvagyunk mind az öten. És mit tetszik itt egész nap csinálni?

– Semmit. Várom a végét.

Elhallgatnak. Titi bácsi a térdére könyökölve csak néz maga elé. Pista kissé zavarban érzi magát.

– Hát, nehéz.

Az öreg ráemeli a tekintetét, de hallgat tovább. Pista csak most veszi észre, hogy kék a szeme, mint az övé.

– Majd csak vége lesz.

Az öreg legyint.

– Megkínálnálak, Pistikám, de nincs itthon semmi. Semmi.

Pista csak most érti meg, hogy az öreg éhez.

- És akkor mi lesz? Mit tetszik enni?
- Ha Isten segít, lódögöt. Nem láttál valahol lódögöt?
- Nem.

– Nem baj. Majd lesz, meglásd. Több is, mint kéne.

Megint hallgatnak. Pista érzi, hogy az öregnek nincs kedve beszélgetni.

- Hát én mennék, Titi bácsi. Majd még jövök, ha nem zavarok. Az öreg föl sem kel az ágyról, csak int.

Hazafelé Pistának az jut eszébe, hoz egy üveg lekvárt Titi bácsinak. Azzal napokig is ellenne. Csak azt nem tudja, megmondja-e a szüleinek, vagy sem. Abban marad magával, hogy megmondja. Úgyis kiderülne, ha hiányozna egy üveg.

A konyhában kellemes meleg van, jól befűtöttek, ott van az egész család. Pista leül a testvére mellé az ágyra.

- Voltam Titiéknél.

Az apja kérdőn néz rá?

- Minek?

- Csak úgy. Gondoltam, megnézem, megvannak-e még.

- És megvannak?

– Az öreg van már csak otthon, a többiek elmentek. De nehezen él az öreg. Nincs is mit ennie. Még a végén éhen hal.

Elhallgat, más sem szól.

- Vinnék neki egy üveg lekvárt.

Az anyja felháborodva fordul meg a tűzhelynél.

– Még csak az kéne! Nekünk is alig van. Ki tudja, meddig lesz itt a nyakunkon a háború! Menjen az öreg, szerezzen magának.

Pista apja fölkel az asztaltól.

– Nekünk is alig van, az igaz. De egy kis üveggel odaadhatunk. Juttatott nekünk az Isten, juttassunk mi is.

Pista anyja dühösen fordul vissza. Az apja levesz a polcról egy megkezdett üveget.

- Itt van. De többet nem vihetsz.

Már szürkül, mire Pista a cigánysorra ér. Bekopog Titi bácsihoz.

- Ki az?

- Pista vagyok megint.

Nyílik az ajtó.

– Mit akarsz?

– Hoztam egy kis lekvárt.

– Lekvárt? Nekem?

– Hogy legyen mit enni Titi bácsinak.

– Lekvárt?

– Azt.

Az öreg szeme könnybe lábad.

– Idejét sem tudom, mikor ettem lekvárt utoljára. Gyere be Pistikám, kóstoljuk meg, ha tényleg az öreg Titinek hoztad.

Pista nem akar enni a lekvárból, több jusson az öregnek.

– Köszönöm, de mennék, várnak otthon. Tessék csak nyugodtan enni egyedül.

Az öreg zavartan áll az ajtóban, a kezében a lekvár.

– Isten áldja, Titi bácsi.

– Téged is, fiam. Téged is.

Nagy Tímea

Venetiis rosea

*Erősen szorítottuk
egymás kezét, te azért,
nehogy eless a macskaköveken,
én azért, mert csak négyéves vagy,
nehogy elveszelek
az emberek és
víz sodrásában,
olyanok voltak a fogyni
nem akaró hidak,
mint háztető-ékezetek, mi pedig
kicsi pont és vessző,
csupa olyan szóban,
amiket szeretünk,
c'est trop bon ce chocolat, nevette valaki.*

*Mondd el belülről a versed,
ha kívülről nem tudod,
kérted, és odaszorítottad
orrodát egy
ablakra, ahonnan egy kétszáz éves
gombszemű mackó
bámult vissza rád,
bizonygattad rendületlenül,
hogy megmozdította a jobb fülét.
Közeledtünk és távolodtunk
egymástól, mint két
aranyhal egy zacskó vízben,
ahogy magunkra próbáltuk
a ránk hol szűk, hol bő tereket,
noszogattalak, de te nem
szeretsz semmiféle*

*billentyűparancsot, és minden kis
mélyedésbe be kellett dugnod az ujjadat
a falon, egy ajtókeret tetején
fügeindát vettem észre, te lefelé néztél
inkább a földre, így lettek belőlünk
egymást húzó rés- és
zárhangok, csupa olyan
szóban, amelyeken álméltunk,
lei mi a accolto così, suttogta valaki.*

*Pikkelyeket dobtunk le magunkról,
és prizmákon szóródtunk szét, kétszer találtuk
magunkat esküvői menetben, így lettünk
egyszeri koszorúslányok,
a ránk halkuló estében árnyékok
vacsoráztak hahotázva a rózsaszín
homlokzatokon, ránk pislogtak
a fényes ablakok, egy kéz
félrehúzott egy függönyt, te
kinyújtottad feléjük a karod, helyettük
csak a víz válaszolt, már a legfelső
lépcsőfokoknál járt, némán
és feltartóztathatatlanul, akár
egy álom,
mint két kötőjel, úgy akasztottuk
meg magunkat ebben
az özönlésben, egybeírásnál lazább,
de különírásnál szorosabb
menetünkben, de hirtelen
felkiáltójelekké barázdálódtunk,
csupa olyan szó után,
amelyektől megijedtünk,
he's falling, catch him! – sikoltotta valaki.*

*Mire visszaértünk az állomásra,
már a karomban vittetek,*

*nyakamba szuszogtál mindenféle
félelmet, álmot és viccet, azt mondtad,
hívod az angyalokat, hogy
csiklandozzák meg a fülem.
Összeakasztottuk a szempilláinkat,
és egymásba gabalyodtunk teljesen,
ahogy te körülfontad a nyakam,
csiklandozó tajték,
kérted, jöjjünk vissza holnap,
és elaludtál a vállamon.
Csak a hold látta kétfejű, négykarú
sziluettünket, ahogy még egyszer, utoljára
megfordultam veled, olyanok voltunk,
mint egy fekete tollal fekete papírra
vetett szabadkézi rajz, és
csak a felszálló vizek hallották
a kilencbetűs, hófehér szót,
amit a füledbe súgtam.*

Nigeros

*A léket kapott
emlékek feketék,
éket adnak abban a nagy
fehérségben, amellyé a színek
tágultak ki,
mint egy pupilla
egy fordított szemben.*

*Egy sima, egy fordított,
elkötnék és átkötnék engem,
ahogy megfeszült inakkal vágatnak,
mint a szánhúzó kutyák –*

*nyomaik olyanok a fehér csapásban,
mint egy magamnak címzett levélben
az összetorlódott írásjelek.*

*Talán majd összekötnek újra
a tőlem fényévekre vetődött
önmagaimmal, de egyelőre csak
a száguldás, a hideg, a szél
a fülemben, a le-levetett
bundák a kanyarokban
és egy elérhetetlenül messze
fénylő sarkcsillag az orvosi
szén ízű éjben.*

*De néha olyan érzésem
támad, mintha a horizontot
szétnyitott tenyereimen vinném,
és egy felrázott hógömb csak
ez a furcsa tél, minden hópehelyből
csillag lesz ilyenkor, a sötét is
ártalmatlan sablonokra esik szét –
ha lapozok a könyvben, az élei
alig kitapinthatóak,
a másik oldalon, olvasójelek
a fehér oldalak között, fénytengerben
ringó, fekete bóják.*

Oberczián Géza

Alku

Minden rendben volt, amíg meg nem haltam. Az okozott némi kellemetlenséget.

Ment az üzlet, dőlt a pénz, jól éltünk. Politikus voltam és elintéző ember, mindenfelől fizettek a szolgálataimért, így a házam is felépült a szikla tetején, gyönyörű onnan a kilátás. Engem aztán nem érdekelt, hogy természetvédelmi területen van, nekem ne mondja senki, mit szabad és mit nem. Csak benyújtottam a törvénymódosítást, és jöhettek a kőművesek, már az utat is leaszfaltozták. Biztonságban is voltunk, a rendőrfőnök szeretett nálunk fürdeni a szökőkutas medencében, és a Puerto Ricó-i rumot is, amit csak neki hozattam, egyszóval, ahogy mondtam, minden rendben volt.

Aztán hirtelen egy nagy szakállú, klepetusos pasas előtt találtam magam:

– Mi a frász történt? – kérdeztem –, ki a tököm vagy? És mi ez a füstszag?

Egykedvűen lefelé mutatott, láttam, a kocsim égett lobogó lánggal a belvárosi irodám előtt, benne egy alak:

– Az voltál te – mondta, és nagy könnyvet vett elő.

– Szórakozol, baszki, felrobbantottak? Ki merészelt megme-
rényelni, mi?

– Neved? – kérdezte egykedvűen, de nekem semmi humorom ilyesféle lajstromozáshoz, visszakérdeztem:

– Mér, a tied mi?

– Péter vagyok, te tudatlan tökfej. Ülj le, és válaszolj! – Itt már éreztem a kiskaput, nem tudott fölibém kerekedni, keménykedik, de nem kényszeríthet.

– Figyelj, Peti, intézzük el ezt a dolgot gyorsan, és mind jól járunk. Én nagyon gazdag vagyok!

– Itt nem sokat ér a pénzed, az egész megy a kincstárba, mi-
helyt aláírtad a belépési nyilatkozatot.

– Peti, figyelj, még nem írtunk alá semmit. Tényleg rengeteg a zse, és akár a felét is megkaphatod. Ötven százalék! Az azért nem rossz, igaz? A lajstromot meg elfelejtjük, rendben?

– Itt nincs mire költeni, szerinted minek nekem a pénz? – kérdezte Péter, és éreztem, jó úton járunk, puhul az ipse.

– Amire mindenkinek, jó ruhákra, szép lakásra, kocsira, nőkre, ékszerekre, utazásokra, tudod azt te, nem kell téged félteni – mondtam barátságosan, le is ültem, hagy örüljön, és egész előredőltem, úgy magyaráztam közvetlenül a képébe. – Kényelmesebb lehetne az életed, mint most.

– Viccelsz? A Főnök úgysem engedné, és nem néz el semmi fölösleges flancot – válaszolta lemondóan, de keményen, ebből arra következtettem, elvei vannak, hiszen alapító a cégben, nem adja fel egykönnyen, ahhoz túl büszke.

– Ha körülnézek, elég kopott itt minden, ráférne egy alapos felújítás, nézd csak meg a kertkaput...

– A Mennysország kapujáról beszélsz, vigyázz, mit mondasz! – dörrent rám haragosan.

– Nyugi, béke van, csak azt mondom, hogy kopott, ráférne egy festés. Meg ez a pulpitus, amin ülsz. Ezeréves deszka, tök kemény, karcos és szállás is... Biztos vagyok benne, az alapítás óta itt van, pedig már léteznek sokkal modernebbek is. És ülésfűtés nem kéne? Kicsit huzatos ez a hely...

– Szó ami szó, néha nagyon lehűl, ha kikapcsolják a fűtést, olyankor kinyitjuk a Pokol kapuját, hogy feljöjjön egy kis meleg, csakhogy akkor meg rém bűdös lesz – magyarázta Péter lemondóan. – Üres a kassza, tódulnak a nincstelenek, akiknek életükben mi vagyunk az egyetlen vigaszuk, gazdag meg, akit beengedhetnénk, alig van. Akik jó pénzt hoznának magukkal, az alig egy százalék. Kilencvenkilencen ingyen veszik igénybe a szolgáltatásokat, és csak egy hoz fedezetet a kincstárnak. Nagyon egyenlőtlen a vagyonszétosztása odalenn, ebből adódnak itt is a gondok, folyamatosan a csőd szélén táncolunk. Csoda, hogy nincs festve a kapu?

– Hát ez az! – csaptam le rá. – Itt a vagyonom fele, ebből kényelmesen átalakítod magadnak ezt a helyet, veszel radiátort, karosszéket, én pedig visszamegyek...

– Ááá, nem jó, nem megy... – csóválta a fejét. – Mindenkinek szemet szúrna, mennyire megváltozott minden, és jönne Luci, vele hogy értetném meg? – Kérdőn néztem rá, nevetve magyarázta: – Lucifer, a Pokol igazgatója, de mindenki csak Lucinak hívja, olyan vicces a kis szarvacskáival és a vörös ábrázatával. Már ajánlottunk neki stylistot, volt, aki a kedvéért le is költözött a Pokolba, de Luci nagyon konzervatív, nincs mit tenni.

– Okos vagy te, meg tudod magyarázni neki – hízelegtem Péternek, de ő komoran rázta a fejét.

– Nem jó, csak ha neki is fizetünk... Tudod, ő fejpénzt kap az ápoltsai után, úgy működik a rendszer, mint nálatok az egészségügy: minél többen vannak egy ellátáson, annál több pénzt kapnak. Ha egyet elveszek tőle – mert lássuk be, neked nála lenne a helyed –, akkor méltán nyújtja a markát. El tudod képzelni, mibe kerül a rengeteg fűtőanyag a tüzeléshez, a forró olaj, a láncok, a kínzóeszközök? Tudod te, naponta hány új vasvilla, buzogány, szöges bakancs, tüzes dárda és ki tudja mi kell még? Nagyon költségérzékeny hely az. Legalább harminc százalék kell neki, hogy hagyjon elmenni...

– Lássuk csak, akkor harmadoljuk a vagyont, egy rész neked, egy Lucinak, a többi nekem, és megyek haza...

– Szó sem lehet róla! Vissza nem mehetsz! – heveskedett. – Esetleg kereshetünk neked egy jó helyet a Mennysorszámban.

– Nehogymár, Peti, miről beszélsz? Már épp jó úton haladtunk... – tiltakoztam, de a szavamba vágott:

– Tudod, itt mi arról döntünk, hogy valaki föl vagy le, de vissza nem mehet senki. Tagja lehetnél például az Angyalok karának! Mit szólsz? Egész nap csak énekelnétek a Főnök nagyságáról, jóságáról, szépségéről, és az all inclusive lakók megmártóznának a mennyei hangotokban. Ott úgylis mindig létszámhiány van. A volt kommunista országokból alig találunk oda valakit, pedig egyre többen jönnek fel, de mind azt mondják, hogy náluk folyton ilyesmit kellett énekelni, és az maga volt a Pokol – egész belemelkedett, ahogy magyarázott.

– Nem fogok én kornyikálni, nincs is hangom, különben is, már nem vagyok úttörő, hogy ilyesmit gajdoljak! – Mérges voltam, de nem akartam káromkodni. Vártam, hátha lesz jobb ajánlat.

– És ha fanfáros lennél? Ahhoz végképp nem kell előképzettség, csak meg kell fújni a csövet az egyik végén, a másikon kijön a hang ...

– Hagyjuk a zenészeket. Mi az all inclusive nálatok?

– Haha, oda végképp nem tudlak beprotezsálni. Akik példás életet élnek a Földön, sok jót cselekszenek, azokat a Főnök elé eresztjük, és ő eldönti, ki léphet be közéjük. Ők mindent megkapnak, amiről a templomokban beszélnek, sütkérezhetnek a Főnök fényében, az Angyalok kara énekel nekik, hallgatják a fanfárokat – ha már itt tartunk, nem akarsz mégis...

– Nem! Folytasd!

– Örökké boldogok, eszik a mannát, satöbbi, satöbbi. És nem kell dolgozniuk.

– Itt dolgoznak az emberek? – őszintén megdöbbsentem.

– Szerinted hogy lehetne másképp fenntartani egy ekkora szervezetet? Rengeteg munka akad, neked például testhez álló lenne a Sorsfigyelő pozíció.

– Az mi?

– A Főnök elképzel egy életutat, de persze képtelenség ennyi mindenkit neki egyedül felügyelni, hogy beteljesedik-e a sorsuk, hiszen már lassan nyolc milliárdan vagytok, ezért alkalmazunk megfigyelőket. Rengetegen vannak, ők mindenkin rajta tartják a szemüket.

– Mint az őrangyalok?

– Nem egészen, ahhoz komoly képzettség kell, de ha a Sorsfigyelők úgy látják, valakivel baj van, riasztják az őrangyalt, vagy küldik a Halált az exitus miatt, ha itt az idő.

– De honnan tudják a Sorsfigyelők, mi lenne a helyes út, amiről letér az illető? – komolyan érdekelni kezdett a dolog.

– Ott vannak az Írók, akik megírják az adott sorsot.

– Hát azt nem Isten írja?

– Nos, mi nem nevezzük így, egyébként sem ez a neve, a legjobban azt szereti, ha Főnöknek hívjuk – szóval ő kitalálja a vázlatot, az írók pedig megírják.

– Ne már, ezt nem hiszem el! Ez mekkora átverés! Akkor azt, hogy meghalok, a Főnök találta ki, de a hogyan az író?

– Valahogy így...

– Meg lehet tudni, ki írta az én életutamat?

– Az egy kicsit megdrágítja a dolgot, de el lehet intézni.

– Oké, nem gond. Ez a robbantás szemét dolog volt. Tudni akarom, ki tette!

Hosszan lapozgatott a nagykönyvben, míg megtalálta, amit keresett.

– Az Íród költségvetési osztályvezetőként dolgozott a minisztériumban, ahol te helyettes államtitkár voltál. Kirúgattad, amikor szóvá tette, hogy a bazilika felújítása kétszer annyiba került, mint az eredeti ajánlat volt. Jó ég, te a bazilikán is kerestél?!

– Az nem én voltam, hanem a főnökeim. És az a kirúgott kis mocsok hogy került ide? Szétrúgom a seggét!

– Rablótámadás áldozata lett egy estén a budapesti éjszakában. Iszákos lett, mikor elvesztette a munkáját harminc év után...

– És így állt bosszút rajtam, hogy felrobbantott?

– Előfordul az ilyesmi. Persze tilos, de hogy lehetne ennyi alkalmazottat ellenőrizni? Hál' istennek nem gyakori eset...

– Na figyelj, Peti! Akkor harmadolunk, rendben? A Luci, te és én! Ne szólj közbe, én beszélek! Idehozod elé az a nyavalyás kis osztályvezetőcskét, az Író, a dossziémmal együtt. Itt helyben átírja a sztorit, úgy, hogy túléltem a robbanást, de tudni fogom, ki robbantott. Ebből rögtön lesz Lucinak fejpénz is, mert azonnal felküldöm ide az illetőt, tegyen vele, amit akar. Azt az író, de beosztod az énekkarba, énekeljen napi huszonnégy órát arról, hogy a Főnöknek mindig igaza van. Megegyeztük?

– Rendben lesz, elintézem.

Drávucz Zsolt

Egy nap töredékei

1.

*Hajnalban kel, bőven pirkadat előtt.
Az összetákolt puha ágy rugói nehezen
eresztik, de a tettvágy lendülete kiszakítja
a bolyhos takarók gravitációs teréből.
Azt mondja, reggelente lassan készülődik,
holott siető lépteit aligha tudja épeszű
ember követni. Mire a kotyogó orrán-száján
gőzt fúj, ő felöltözve, frissen mosott foggal,
szigorúan kevés sminkkel áll a gáزرózsa fölött.
Haját felköti, szándék nélküli jelét adva annak,
hogy újabb hosszú nap vette kezdetét.*

2.

*Fölém hajol.
Indulunk. Lefelé futunk a lépcsőn.
Két perc múlva bénultan nézem, ahogyan
felszáll a buszra. Még egyszer integet.
Sosem láttam még embert így mosolyogni
háromnegyed hétkor. Ellentétes irányba
indulunk el ma is.
(Hogy a közös Start mezőnek vagy az ellentétes
irányoknak örül ennyire, nem tudhatom.
Fogkrémcsík. Szájszájeltől az arcom közepéig,
egy órába telik, míg észreveszem. Legalább
szólhatott volna.)*

3.

*Az illatát nem tudom felidézni. Lehet,
hogy mindig más, ahogyan én is napról
napra más vagyok. Napközben ezt a
mindig más illatot keresem, könyveimen,
ruhámon, bőrömön. Reflex, talán rögeszme.
A hétköznapiak növekvő entrópiájában
ez a keresés fűz össze minket. Jó ideje
ez az egyetlen rend, amit elismerek.*

Nagy-Laczkó Balázs

Mire valók a varjak?

Télen mindig jönnek a varjak – de honnan jönnek? Mikor gyerek voltam, egy öreg bácsi azt mondta, a Kárpátokból. Keleti varjak, de nem románok, nem moldávok: ukránok. Honnan tudta, hogy ukránok? Nem mondta, de én tisztában voltam azzal, hogy Ukrajna nagy ország, félelmetesen nagy szomszéd. Ránéztem azokra az ősrög térképekre a földrajzteremben, és azon kaptam magam, hogy annak a nagy, alaktalan zsák-Ukrajnának elég csak egyet gondolnia, és már el is nyelte ezt a kicsi Magyarországot, amitől én is olyan kicsinek érzem magam, az ukránokat meg olyan nagynak...

Azon gondolkodtam, hogyha ezek a varjak Ukrajnából jönnek, akkor ukránul is kárognak? Vannak másféle varjak? Olyanok, akik, mondjuk, horvátok, szerbek? Azok vajon szót értenek az ukrán varjakkal, ha csak kicsit is, úgy, mint az ember érti a szerbet, ha történetesen ukrán? Vagy még jobban is, mint mondjuk cseh a szlovákok? Vagy a varjak mindenütt egy nyelvet beszélnek? Az albatroszok, a tengerek és óceánok vándorai biztosan. Annyi helyet megjárnak egy röptükben külön-külön, mégis egy nagy család – de a varjak csak nem ilyenek...

Az is lehet, hogy az ukrán varjak tulajdonképpen magyarok, hiszen élnek ott magyarok is. Lehet, Kárpátaljáról jönnek, az egyik varjú beregszászi, a másik ungvári, a harmadik meg éppen munkácsi.

De miért jönnek? Jönnek, mert fáznak, mondta apám. Bejönnek a szántásról. A szántásról? Ukrajnából, Kárpátaljáról? Ott biztos tényleg nagyon hideg van, hát még fenn a Kárpátokban! Fent a havasok, lent meg a sztyeppe. Egyiken tengeri nő, azaz kukorica, törökbúza, a másikon meg hajdina, pityóka, ami kolompér vagy krumpli vagy burgonya vagy csicsóka – de vigyázat!, mert a csicsóka az édesburgonya, de nem az új, bolti,

hanem a régi, a szegénykrumpli, sárga virággal, göcsörtös kisgumókkal.

Lehet, az a szántás nem is olyan távoli, hiszen a várost is körbefutja a pusztá. Felettem a Hajdúság, Nyírség lesz azután, már ott is vagyok a Kelet távolán, és nyargalhatok egészen Vlagyivosztokig, mint nagyapám a vonaton. Szomszédom erről a Bihar, arról a Kígyósi-pusztá. Hideg lesz ott is, nincs, ami a szelet fogja. Régész lettem, ahogy a kisgyerek megálmolta: állatok már böjti szélben, napsütésben? Napsütés? Semmi. Szél? Na, az már igen! A böjti szél megtanítja az embert arra, mit jelent az, ha átfújja a hideg. Átfújja bizony a varjat is.

Ácsi, a böjti szél az tavasz, a varjú meg nem lehet tanyasi! Ugyan hol fészkel az a pusztán? Az akácosban, a feldúlt vagy feldőlt tanyán, mit éppen ma szánt fel az úgazda? A rezgőnyárfán, annak szöszét szövi tán fészkének? Ugyan már, a nyárfa az szürke vagy fehér – de ki látott már olyat, hogy a varjaktól fekete?

Hol él hát a varjú? Apám azt mondja, hogy a varjak Romániából jönnek. Neki minden rossz onnan jön. Apám azt mondja, minden szilveszterkor, ha megszólalnak a petárdák és a tűzijátékok, hogy támadnak a románok. Ezt mondja akkor is, ha mennydörög. Kicsi voltam még, mikor apám azt mondta, hogy „addig ő át nem lépi a román határt, amíg nem lesz Erdély újra magyar föld!” – a románok meg úgy gondolták – véltem –, hogy Erdély nem lesz újra román föld, amíg ők át nem lépik a határt. Ha ez igaz a varjakra is, akkor bizony Magyarország varjúföld.

Az emberek változnak, apám is, a varjak is: azóta már volt a feketetavi vásáron is – kérdezem: láttál ott varjakat? Nem látott.

Valahol mégiscsak kell lennie annak a sok varjúnak, amikor itt nincsenek. Valami sűrű, sötét rengetegben, mert ez illik ezekhez a madarakhoz. Károgó mélységek, verdeső lombhullások. Valahol kell lennie egy erdőnek, tele fekete dióval, mert azt szeretik. Fekete kőrissel meg mór szilfákkal, meg szurokfenyővel meg hasonlóval. Lehet, szerencsések, és van ott mogyoró is, tölgy- meg bükkmakk, eltévedt gyümölcsfák, de fanyarok, hozzájuk illők, mint a birs, a vackor, a cigánymeggy, a kőkeny – és így tovább.

Valami rejtett hely, amire, ahogy jön a tél, lecsap az orosz szél, a nemere vagy valami más írónevű fagyosság, csak, hogy igaza legyen apámnak, és tényleg fázzon a sok gyászmadár.

Persze, lehet az is, hogy nem is fáznak. Sosem fáznak. Nem menekülnek előle, de hozzák a telet, mert a varjak ilyenek. Hiszen nélkülük nem is lenne igazi a tél. Gondolj csak bele: sokkal jobban fázol, ha hallod a károgást, összebb húzod a kabátod, ha meglátod őket az égen rajzani! Nézed, ahogy keresik a hóban a diót, és arra gondolsz: jó lenne már végre otthon lenni, gesztenyét bontogatni, betakarózni, összebújni, bögrét szorongatni...

Hát, erre valók a varjak.

Le Julianna Phuonglinh

Értelmezhetetlen mondatok

*Egy ellentmondásmentes világban
az egyetlen bizonyíthatatlan mondat az, hogy
„Ez a világ ellentmondásmentes.”
A csapból visszafele folyik a víz,
a Föld magja felé rohanunk,
közben egymás gerincével feszítjük ki a világot.
A villamosmegállóba temetett óceán.
a határon fekvő hontalan föld vagyok.
A tenyered térképén keresem magam,
a körmöd alatt maradt nikotin lettem.
A lépcsőház falaira vésett karcolás
akarok lenni a bőrödön,
az utolsó mondat a szádban,
egy lélegzetvétel halál és születés között.*

Impresszió

*Egy szoba tele órákkal, egyik se pontos.
Lejárt tej, a kávéfoltos ing,
be nem fejezett könyvek,
a nagymamád régi olvasószemüvege.
Már három éve, hogy...
mégis mindig ott van a polcon,
két Illyés-kötet között.
Rettegsz mindentől, ami szép,
a sirályok táncától, a vihar utáni záportól.
Rémálmodban rád omlott a Duna,
belefulladtál a rozsdás hidakba.*

*Létezésünk valószínűsége a nullához közelít,
mégis mindent erre tettünk fel.
Az ajtóküszöbre vésett szavaid elvesztek,
két lábjegyzet közt még ott lehetnek.
Hosszú csend narrációja az éjszakánk,
a tegnapot felejtjük el először.*

Fehér fal

*Fogakkal kapaszkodom a méhembe,
összenőttem magammal,
mint a vaskerítésen futó rózsák a rozsdával.
Köptetőszagú üres kórházi
termekben várom a megváltást,
a fehér falat bámulom.
Farkasszemet nézek vele,
azt várom, hogy pislogjon.
Majd magam mellé engedem,
lefektetem egy párnára,
és elmondom neki,
hogy ő egy fal, egy fehér fal.
Értelmezhetetlen az alakja, mégis tudom,
hogy ő egy fal, egy fehér fal
és ez az egyetlen, amiben biztos vagyok.
Mellettem egy anya,
a meg nem született gyermekét siratja.
Minden mondata egy ima,
hallom, hogy értem imádkozik, neki már mindegy.
Fehér fal, fehér köpeny, fehér ajkak,
nincs elég hely a fogaimnak,
nincs elég hely neked.
Téged siratlak, majd elmondom a fehér falnak,
hogy ő nem több egy fehér falnál.*

Libella

*Valahol itt kezdődik a budai valóság,
szürreális, mégis itt van, belém mar,
végigrág, itthagya csontjaimat.
Elraktározódik, majd időről időre kevesebb lesz.
Elfogy bennem, átzuhan egyik képből a másikba.
Üres vászon, érintetlen ecsetek, égettolaj-szagú mondatok.
Dohányt tekersz, közben idegenekben keresed új hited.
-10 fok, nem látlak, csak a füst takar, meg az a pléd,
az ultizó öregek a sarokban, a fröccs, amiben túlfolytam.
Most a hallgatást tanuljuk, a lassan folyó Dunától,
az egymás mellett elhaladó villamosok súrlódásától.
A falon fekvő papírrózsák közé ékelődött szóközők
közt keresed édesanyád utolsó szavait.*

Agónia

*Látni akarom, ahogyan az artériáid lassan
hajszálerekre oszlanak.
Tumor vagy a testemben,
egy kádba fojtod magad.
Érzem a kátrányt a tüdődben,
belülről szétmar.
A tengertől tanulsz beszélni,
egy üres asztalon a sóért nyúlsz először.
Ha ez egy másik vers lenne,
én lennék a föld pora, te az oldalbordám.
Most csak a fürdőszoba csempéjén fekszel,
a festett tájkép vagy, amit senki se látott még.*

Nagy Zopán

Átjárások / Barcelona-látományok...

A kinyilatkozás kapui kitárultak. Érzékszerveken túli, ismeretlen áramlások, légköri örvények, belső fény-folyosók, dimenzió-átszakadások mosódtak össze... A leíró később ím-ígyen közvetített:

Látomások áradata vett körül, áram-rázta állapotban, köztes tér-időben lebegtem. Jobb szemem átcsúszott a bal üregbe, de előtte a két szem együtt úszkált a homloklebenyben, egyféle enyvben vagy kásás-hártyás folyadékban, majd összecúsztak, Eggyé váltak, s a látásom hihetetlen rendszerekbe, légnemű képletekbe, szféra-rétegekbe tekinthetett be...

Mirákulum! A tárgyak, formák új és még-újabb szerkezetüket, belső idomaikat, fénnyel csiszolt részleteiket mutatták meg, az emberi jelenlétek pedig (immár) lényegi jelenségekké alakultak, s metamorfózisok által: asztrális-áttetszően épültek be, illetve változtak megfoghatatlan (éteri?) minőséggé.

Haptonóm érzék-átvitellel a különféle jelentések is feloldódtak – s épület, (kegy)tárgy, szobor, homlokzat, vertikális szédülések, labilis mélységek, szervek, személyek Egyként lélegeztek: egy azonosíthatatlan, plazmafény-szerű közegben rezonáltak... A definiálhatatlan lelki térből a Nagy Kristály közelsége is áramlott...

A Hapax Legomenon oltár-szárnyai Hatalmas Szemekként (kimondhatatlan, lassított üzenetként) tárultak tágra és csukódtak össze... Az óriási, sötét pupillák mögött, akár egy alagút láthatatlan emelvényén, egy anyagtalán Gömbben: észvesztő fényével ott ragyogott a színeken túli Kristály!

- - -

Sagrada Família. Gaudí (Antoni Plàcid Gaudí i Cornet) véget nem érő álma, sokszínű, végtelen szintű víziója!

A Születés Kapuja keleten nyílik. Nagyrészt még Gaudí életében készült. Részletgazdagon ábrázolja Jézus születését, és a klasszikus katalán építészetet idézi. Korábbi épületeire még jellemző a mór, majd a gótikus stílus, az arab-perzsa, illetve a francia neogótika elemei, ám jellemzően az organikus építészet képviselője...

Katalán modernizmus, neogótika, Art Nouveau architecture, noucentismus, Spanish Gothic architecture...

Ez a templom is a jövő temploma (lesz). Az anyag tisztán, a maga asztrális görbületeiben tárulkozik majd ki, s ekkor majd a világ végre megsejtheti a paradicsom alakzatait – nyilatkozta maga a mester.

A Szenvedés Kapuja foghíjas, több heg alatti vérrög-rés és tályog szakadhat fel a felületén, sértett seregek törnek át rajta, nyugati kábulatok hada áramlik ki-be, a hat ferde oszlop, amely támasztja: most tovább görbül, a három kapuzaton olvadás-sebek keletkeznek...

A Feltámadás Kapuját a déli oldalra tervezték. A tervek szerint huszonegy oszlopa lesz, és két kápolnája, egy a szentségeknek szentelve, és egy keresztelőkápolna...

A kápolnákhöz, a körfolyosóba és a millió csodát rejtő bazilikába tizenegy (eleven) túlvilági kapun lehet belépni... Kint és bent, valóság és más világok? – A szavak itt feloldódnak: a Semmibe vagy talán a Mindenség csarnoka felé párolognak...

- - -

Éber ájuldozás-eszmélés a latinos negyedben, egy bohém művészlokál pince-bárjában (Pintxo Les Génies), a Zohar és Zaphír Galería mellett, többek között a transzvesztita kaméleon: Son Dottírson, a mindent át-költő: Jordi Jordinarii, a pantomimes páros: Jordina Artevista és Llola Esmelorca, illetve az extravagáns törpe: Roger Je t'aime Roger társaságában.

Persze járnak ide szép számmal életbűvészek, műlovarnők, mesztic úrhölgyek, felkimista séfek, kitálalt feltalálók, kalandorok, meghasonlott matadorok, sors-térképészek, fény-írók, pszicho-régészek, argentin alkoholisták, neo-dadák, szuprematisták, vagy éppen Koszmikus Kocsmaturisták is: Max Jakob Walter,

Jim Jeromos Joyce, Violin Wolt, Duplex Zoe, Erneste & Eugéne, Urmuz & Ulu, Hugo Ballon, Lena & Luna, Amnesya Picabia.

Nemzetközi be- és kifolyások, nyelvi fül-víziók, íz-nyalábok... Éppen a kétméteres törzsvendég érkezik meg, a feltűnő-furcsa férfiú, ő Azizz, az afgán albínó... Az egyik teremben dr. Vichy Catalonya, Nepomuceno María de los Remedios Cipriano, Pablo Diego José Francisco és Diddi, a másikban Paula Juan de la Santísima Trinidad Ruiz, Maari Mandolin, Dolphine Jacqueline és Marcel le Francis...

Nahát – szólott az öreg Kis: meggyűttek a flanchiák is!

Noise-nois és toi-toi tlalla-la! Moi-toi, toi-moi: oá, oáá(zis)...

- - -

Másnap éjjel előkerült Etűdke is, a nedves-nyirkos álom-gyilkos, a kísértő, a hajnalokig hancúrozó nagykamasz: Veér Etűd – s kérve-kért, újra-újra (nyalva-falva), hogy bugyijába szavaljak be, bűgva-nyögve! Íme, íme:

*a lányka
szent kába
véres üst*

(lázálma: ködlámpa és kéj-lárva zihálva)

*anyácska
hiánya
fény-ezüst*

Alant körkörös vonaglás, szaftos tágulás... Egy tompa ütés a tarkómra sújt, nyelvemet elharapom, nyálka és vér, buja ájulás...

A lányka és a véres üst! Anyácska ismét fény-ezüst!

Gong! Ó, ostorozottan óvott óvodás-sokk! Óvatlan örömkönny zivatar... Vér-erezet intarzia-rejtőzések... Hőmérő kohász, nőmérő fohász... Pillanat, pilla-nat: még egy kis pin-nyalat... Aztán egy alvatlan-alvadt hang, kissé játékosan:

*Fura népek a Butangák,
azt se tudják, hogy mi a rák!*

*Eme törzsek a törzsükön
kispénteken, csütörtökön:
derekukon és ölükön
madzagot is külön-külön*

*fonnak, kötnek, illesztenek,
intim cérnát, szép színeset,
mindegyik szerv zűrös eset /
minden (l)étvágy külön szelet...*

- - -

Ismeretlen lakásban, faragott, roskatag trón-tákolmányon gubbasztva éj-neszezttem, láthatatlan kötelek kötöttek gúzsba. A sötét sarokban: embrió-pózban nyögdecselet egy lény – s akkor egy bálvány-pofa lángvörös vonásai villantak meg, kígyó-fejéből villás kanóc ágaskodott ki, és ahogyan eme hüllő-démon lassan forgott, a tévképzetek határai úgy mosódtak össze (újabb) tév-látományok körvonaláival...

Casa Batlló! Szürreális éjjelből szecessziós, ornamentikus hajnalba: ébredés a Csontok Háza alagsorában. A pincéből sok száz kis csontocskából font, illesztett, csípő-csontokból, lapockákból, bordákból eszkábált létrákon jutok föl a Házba, egyre följebb, hogy a koponyákba kapaszkodva (akár a mászófalakon, nyolclábúként haladva) az aszimmetrikus tetőszerkezetet és az üvegmaszas kerámialapokat megpillanthassam, de a pikkelyszerű borításokon megcsúszok... Áá-ááá...

Sehol egy egyenes vonal, sem éles szegély, csak organikus formák... Remek!

Eszm-é-let-veszt-(egl)-és... Talán majd egy új évben, talán új élet(terek)ben ébredek újra... Talán...

Bíró Tímea

itt lenni

*sokáig kell élnünk
most már nincs kiszállás
játék a gondolattal
hogymennyire vág a kés
milyen lehet a mesterséges homály
nem lehet élvezni a zuhanást
nem botladozhatunk a ködben
nem várjuk meg a fagypontot téli esteken
enni kér a tizenegy kilós életigen
fürdővizet tíz ujját testmeleget
nem halhatunk meg nem szabad meghalnunk
hogyl legyen aki kergeti a bútorok körül
aki visszagurítja a labdát
akivel asztalhoz ül
mert ha korán elveszít állva eszik
gyűlölni fogja az úrlapokat mert
be kell írni az egyik szülő nevét
ami emlékeztetés a másik hiányára
és ha már egyikünk sem akkor
jön a számonkérés hogy miért
a rövid vonal a szülő neve helyén
rövid vonal hosszú bánat
nem halhatunk meg
nem is tudná miből kifizetni a temetést
a legolcsóbb koporsót állja az állam
de a papot neki kell
az atya nem ad kedvezményt az árváknak
kiszámolja hogy visszamenőleg
hány évig nem fizettük a hitközségi adót
nem fog sírni mert bénultan intézi majd
a temetkezéssel járó hivatalos ügyeket*

*aki korán elveszít ajtótól ajtóig zuhan
összemosódik a belépés a kilépéssel
nem tudja hova érkezik távozik
sovány lesz
illatos hajú lányok zongoráznak a bordáin
és képtelenek lesznek beljebb jutni
visszhangoznak majd a szavaink
a benne tátongó űrben
nem halhatunk meg
beszélj hozzá fésüld meg
beszélj hozzám fésülj meg
sokáig nem halhatunk meg
vagyis élnünk kell*

az elalvás szentélye

*néha zuhanok közöttük
ahogy elmélyül a légzésük
be merem csukni a szemem
fénylezárás
ha ugatni kezdenek a kutyák
imádkozom az éjszakának
hogy borítsa ránk sötét kabátját
nyomja el az állatok hangját
próbálok a nyugalomra gondolni
hogy szabályosan verjen a szív
az elalvásom mindig mögöttük baktat
az elalvásuk után
csak a hold éjszakázik többet
és azok akik a halottjukat virrasztják
de ez most élet
évekig tartó gyöngyházfényű álmatlanság*

magad fölé

*félbeszakítottad a műveletet
már csak egy kicsit kellett volna
nyomni a gázt a kuplungon tartani
a lábad de elengedted a rendszert
az autó nem áll egyenesen a ház előtt
ahogy benned is elferdült minden
még csak tíz óra volt de az érzékszerveid
tökéletesen összekeveredtek
beleszagoltál a műszerfalba
markoltad a levegőt
csak a határozott mozdulatra emlékszel
hogy kihúztad a kulcsot a járműből
és elhajítottad valahova
csak ki csak ki innen
a gyereket is vinni kell
nem hagyhatod magára
különben is elvesznél nélküle
a hiányától üvöltene a tested
kiemeled a friss levegőre
de mielőtt még kijózanodnál
berohansz vele a házba
leteszed a futószőnyegre
zihálsz hátat fordítasz zihálsz
zokog rázkódik kis testén a kabát
csorognak a könnyek a nyakán
de még nem tudsz még nem
beomlott a bejárat hallod
hogy nyüszít egy sovány fénycsík
be kéne engedni a világosságot
a folyosó nem mozdul
szigorúan hallgatja a sírást
nincs kulcsod az autóhoz
nincs kulcsod a gyerekekhez*

*az autót nem viszi el senki
a gyerek sok könnye dunaként
belefolyik a fekete-tengerbe
messze tőled*

*a szíved verjen ne a kezed
sötétben építkezni nem lehet
ha szültél
az életre mondtál igent
söpörd ki magadból
a tankokat a sírhelyeket
két marokkal hordd vissza
a földet amit mások
a cipőtalpukkal elvittek belőled
ha az ölébe hajtod a fejed
a cipőkkel egy vonalban leszel
mégis emelkedsz
vele születted meg*

Ónody Éva

Apám Dombiratososa – IV. rész

A nevezetes búcsú

Nézzük csak, mi is történt a háború végén Dombiratoson, ahová apuka vertfalú házába tartunk, az elveszett Finci cicám nélkül.

Először is a csodálkoztam, hogy apukának háza van Dombiratoson, hisz én akkor már az első osztályt elvégeztem a tanyaközpontban. És mi most oda költözünk Kunágotáról, vagyis menekülünk, mert a Wolf-örökösök birtokán nagyanya háza a Kovácsok családi fészke volt. Hová is menekülhet az ember a nagy bajok idején, akármilyen messzire is került el onnan? De így hirtelen sokan lettünk, bár sok jó ember megfér kis helyen, miközben üresen állt a dombiratosi ház. Apuka értünk jött, ismét fölpackolták a betyár-bútort, és nekiindultunk az új életnek. Most viszont stráfkocsival zötyögtünk Dombiratosra, a szomszéd faluba.

Jóval korábban megépítették már ezt a házat, még nagyapánk vállalkozásában és az ő vezetésével az öreg ház szomszédságában. Biztosan Busa Károly is részt vett a munkálatokban, a törvénytelen fiú, ezt el is mondta nekem korábban. (Vertfalú házépítések.) A helyzet is megmutatja, milyen előrelátó volt édesapánk, gondos és gondoskodó. A nőülést sem siette el, harminc évesen, 1936-ban vette feleségül édesanyánkat, a bájos és szép kunágotai Kovács Erzsébetet. A dombiratosi búcsún ismerkedtek meg, talán 1935-ben. Akkoriban jelentős esemény volt eljánni a falusi búcsúba, és ritka szórakozás a falusiaknak. Ismerkedési lehetőség is; körhinta, hajóhinta, kirakodó vásár és nevezetes búcsúfiák. Anyukánk is kapott egy piros színű, tükrös mézeskalács szívet Ónody Pistától, a megrögzött agglagénytől, akire akkoriban már többen szemet vetettek Dombiratoson. A mézeskalács szívre ráírtak fehér cukormázzal valamiféle örökbecsű szöveget, amin jót lehetett nevetni. Kislánykoromban ilyen életre szóló bölcsességet nem kaphattam,

de emlékszem a hajóhintázásra, a teljes, 360 fokos szögben körbelendülő, fejjel lefelé átélt, visító izgalmakra, a fejünk fölött öszszecsukódó szoknyákra. Mivel akkoriban még nem volt divat a lányoknak hosszú női nadrágot viselni. (Nem körhinta volt ez, amely Töröcsik Mari és Soós Imre világhírű filmjének nagy jelenetében szíven üt, hanem hajóhinta. Nagy lendülettel, lábbal hajtottunk, s ez volt a repülés, merészség, a fejeállítás boldogsága.)

Itt kell elmondanom, kicsinyke Zsuzsikánk szíves-tükrös-búcsúfiás, feledhetetlen történetét: Mit is vihettem volna az unokámnak a hazai búcsúból, aki mindig a tükör előtt billegette magát, mint egy mézeskalács tükrös szívet. Ült a bilin a lelkem, és nagy unalmában addig eszegette-rágcsálta a mézeskalács szívet, amíg lenyelte a tükröt is. Na, lett nagy pánik, riadalom, kétségbeesés. Érthető, hisz ez maga az életveszély. Az orvos már nem rendelt ilyenkor, az ügyeletes meg ki tudja... Jaj, édes Istenem! Ki viszi el gyorsan a gyereket, mielőtt a tükör ott benn, végzetes és végleges útjára indulna. Kész örület! A legnagyobb felelőtlenség és bűn, amit most én okoztam! No, de ki gondolta, hogy Zsuzsika nemcsak nézegeti magát a tükörben, de meg is eszi azt?!

Hála az égnek végül is nagy baj nem lett belőle, amint azt a röntgen kimutatta. Másnap megtaláltuk épen-egészen a kis tükröcskét, mivel akkoriban Zsuzsikánál a fontos dolgok a bilin ülve történtek.

A bor bővületében

A háború végén apánknak, kibillentve a munkaköréből, nagyon észnél kellett lennie a ránk szakadó új világban. Mindenki egyensúlyát veszítette, és ott voltunk a semmiben, a megélhetés súlyos terhével. Nem is tétlenkedett sokáig; hogy hol és hogyan szerezte azt a tíz kiló sót, amivel beindította a vállalkozását, bizony nem tudom. Csak egy nagy és nehéz hátizsákra emlékszem, amellyel elindult hajnalok hajnalán a távoli vasútállomásra, a félelmetes ismeretlenbe. Nagy kincsnek számított akkor a só, mert az árából hordónyi jó bort hozott haza Pusztamérgesről, ugyan nagy küzdelmek, izgalmak árán. Csak az oroszok által megszállt Ma-

gyar Állami Vasutak vagonjaiban hozhatta a hordókat, és igen-csak ügyeskednie kellett. Ajándékozta is a drága nedűt az illetékes orosz katonáknak a szegedi vonalon, több átszállással. Hamar kiderült, hogy ilyen jófajta bort eddig még nem mértek Dombiratoson, lévén, hogy itt, a Dél-Alföldön szó sem lehetett szőlőkultúráról, mert főleg búzát, kukoricát és dohányt termesztettek. Mint a tűz, úgy terjedt a híre, hogy Ónody Pista jó bort hozott a faluba, nála lehet inni, és el is hozható napszállta felé. Így tehát a nagy összeomlás ellenére apánk, a mezőgazdász, a kiváló borszakértő nagyjából a hivatásánál maradt. Egyelőre ugyan engedély nélkül mérték a szüleim demizsonokba, elvitelre, de ott helyben is iszogatták. Nem lehetett volna, de elutasítani őket, a jó falubelieket, legénytársakat nem tudták, még a legtapintatosabban sem. Különben is szinte az egész falu tegeződött egymással, amint 1984-ben dombiratosi riportomban megírtam, milyen családias itt a légkör. Jó példa a polgármester, Tóth Béla, aki az egész faluval tegeződött.

A sűrű füstben, amit vágni lehetett a szobában, furcsa, de jól érzékelhető idegesség uralkodott, mivel a fináncok bármikor beállíthattak, és be is állítottak. (Mint emlékszünk, Kunágotán pedig a dohánytermesztők rettegtek tőlük, talán csak egy emberöltővel korábban.) Bár idővel barátságos kapcsolatot létesített velük a családom. Főleg nagynénénk értett a lekenyerezés módszeréhez. Úgyhogy az előszobába kikészítve várták a megszeliidített fináncokat a demizsonok. Így semmit sem láthattak abból, ami a füstös szobában zajlott, mert be sem léptek oda.

A bor gyorsan fogyott, apukánknak gyakran kellett fordulnia Dombiratos és Pusztamérges között, és egyre nagyobb hordókkal érkezett meg, egyre nagyobb veszélyek közepette. Aggódtunk is miatta, és a védtelen kis házban mindennap buzgón imádkoztunk érte.

A híres Ónody-kocsmá

Apánk szerette az egyenes utat, be is adta még időben a kérelmet a kocsmái engedélyre, de azt mindegyre csak hiába vártuk. Akkoriban volt már a községben két kocsmá, és a kocsmárosok be

A dombiratosi öreg ház kertjében vagyunk, talán egyik búcsú alkalmával gyűlt egybe a kis család. Apuka az Árpi motorján ül, fölötte Árpi bátyánk magasodik, Ottillal a balján, Nóra húgom fehérben bújik Ottil ángyikánkhöz. Árpitól balra apuka húga áll, anyukánk tarka nyári ruhában mellette, s az utolsó Ó. Mariska férje, aki mindazért is felelős, hogy ilyen elhanyagolt ez az öreg családi ház.

is ijedtek rendesen, hogy rájuk nyit Ónody Pista a jobb boraival. Már úgy tűnt, hiába várunk, a háború után nagy bizonytalanság honolt a hivatalokban is. Mindaddig, amíg apánk elhatározta magát, és mint régi szociáldemokrata párttag fölutazott Budapestre a párt nagy tiszteletnek örvendő elnökéhez, Kéthly Annához.

Tudni kell erről a politikus asszonyról egy és mást, nem jelentéktelen dolgokat. Léven, hogy az utókor – mármint mi ma – túlságosan is megfélekezett róla, mintha méltatlanul elhallgatta volna a politikatörténet is. S a közvélemény tudatában él-e? Mindenesetre a világhálón keresgéltem utána:

„Szomorú tény, hogy munkássága nem tananyag a legtöbb iskolában.” Pedig példaképe lehetne a mai parlamentiségnek! Országgyűlési képviselő volt 1922-től 1948-ig. A Tisztelt Házban csaknem ezer beszédet elmondott 1944-ig. Felszólalásainak színvonala és keménysége révén a szociáldemokratákkal szemben álló képviselők tiszteletét is kivívta. A róla elterjedt híres mondás: *„Egyetlen férfi van a parlamentben, az is nő.”* Szilárd műveltsége messze kiemelte őt a kortárs politikusok nagy része közül. Tucattjával kapta a halálos fenyegetéseket, amire csak azt felelte: *„Aki fél, menjen cukrászkisasszonynak.”*

Nos, édesapám az ő segítségét kérte egy alkalmas időpontban, és meg is kapta. Úgy látszik, a kérelmét ki tudták így emelni a rejtélyes fiókból, amelyben elfektették, és hamarosan megnyithattunk a közeli Almáskamaráson, a dombiratosi kocsmárosok megnyugvására.

Kéthly Annát 1950. június 20-án az Államvédelmi Hatóság koholt vádak alapján letartóztatta, és életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélték. Részben nemzetközi, főleg a Brit Munkáspárt tiltakozására egyéni kegyelemmel szabadult. Nagy kár így elhallgatni őt, mert bizony nem sok példaképük van a mai női politikusoknak. Politikai ellenfelei féltek tőle. Félték felkészültségétől, nyugodt hangjától, kifinomult stílusától, és egyszerűen attól, hogy mindannyiuknál okosabb volt. De úgy tűnt, minket még előtte szerencsésen sínre tett. Egy eleki sváb gazdától megvásároltuk Almáskamaráson a szép nagy házát, csodás kerttel, a falu központjában, a Lenin út 9-ben. Úgynevezett szárazbejáró kötötte össze a két szárnyat, a kényelmes polgári lakást és a kocsmá épületrészét – gyerekkorunk boldog színtereit. Bizonyára az engedély nélküli borkimérésből tellett. Mariska nénénk is hozzánk társult, eladta a teheneit, és megpótolta a hiányzó összeget.

Itt aztán hamarosan szinte éjjel-nappal szólt a zene, húzta a cigány, ha jó volt a kedve a vendégnek, azért, ha nem, bánatában mulatott. Nagy csoda lenne, ha a teljes magyar nótarepertoárból akadna csak egyetlen egy is, amit mi a húgossal együtt ne tudnánk és ne fújnánk még álmunkból felriadva is. Nagy boldogsággal, teljes összhangban zengtük évtizedek után

is együtt, ha ő Kaliforniából olykor hazalátogatott. Ehhez fogható csodás zenei összhangban aztán soha többé nem lehetett részünk.

Annyira áthatott a zene, a dallam, a ritmus, hogy éjjel is kiugrottunk az ágyból a hálósobánkban, és összekapaszkodva, hálóingben roptuk és libegtünk a hatalmas szárazbejáróban végig, mint egy nagy bálteremben. A gyerek boldogsága el tudja feledtetni a felnőttel a szigorú szülői büntetést, amit beígért arra az esetre, ha ez még egyszer előfordul. Leállítani sem tudták, vagy már nem is akarták önfeledt hálóinges keringésünket.

A lampionos kerti bálakat sem tudtuk volna, és nem is akartuk kihagyni. A vendégekkel is összezenevetve táncoltunk tizenévesen a kifulladásáig. Ekkor volt az első és egyetlen piros pöttyös bál, ahová a nőknek másféle ruhában belépni nem lehetett. Pöttyösen ringattuk magunkat még nagyon- sokáig.

*„Piros pettyes ruhácskádban láttalak meg téged,
Őszi szellő el-elkapta fehér köténykédet.
Hirtelenül a szívemet valami átjárta,
Egyszeriben te lettél a falu legszebb lánya”*

– énekelte sokszor anyukánk gyönyörű hangján, és megtanította nekünk is boldogító lánykori emlékét.

Lassan átmentünk elegáns vendéglátásba, anyuka hatalmas fazekakban főzte és főzette a csodás töltött káposztát, és tálalta a pecsenyéket, a kacsasülteket, a hatalmas kacsamájakat, amire jól csúszott a pusztamérgesi bor. Hamarosan a kunágotai Marsiak mintájára külön termet is nyitottunk a községi kisházban, értelmiségi számára, és minden szempontból lepipáltuk a hely és a környék összes kocsmáját, vendéglátóját.

Alighogy belelendültünk, máris fújdogni kezdtek a felszabadított ország hűvös szelei. Apukánkat például kedvesen beinvitálták egy napon a kommunista párt székházába, és ajánlották, lépjen be közéjük, mert ott a helye, hisz jól tudják, szegény paraszti családból származik.

– Közétek? – kérdezte apánk –, akik úgy győztetek, hogy zsúfolt teherautókkal hordtátok el szavazni faluról falura ugyanazokat az embereket? Én egy ilyen pártba lépek be?

Ezzel azután elintézte a jövőjét, de a miénket is.

A csalástól irtózott. Szociáldemokrata lelke nem vitte rá. Tehát nem költözhattünk Szegedre, álmaink városába, ahol nagyszerű vendéglőt nyitottunk volna, ahol az egyetemi városban majd elvégeztük volna az egyetemet, amit kitűnő eredménnyel a fővárosban elbújva aztán mégis megtettünk. Inkább önként és dalolva bezártuk Almáson a vendéglőt, hogy amit még menteni lehetett, mentsük. Apánk okos előrelátással úgy döntött, hogy amint az adóhatóság ráfizetésre kényszeríti a céget, akár tíz fillérrel is, önként bezár. Én vittem a paksamétát a postára földelni. Ezért aztán megmaradt a házunk és a teljes berendezése. Így más lehetőség nem maradt, mint másoknak, a többi kisemmizett dél-alföldi családfőnek: 260 kilométerről följárni Pestre alantas munkát végezni. Apánk rakodómunkás lett a budapesti Nagyvásár-telepen, trógerolt a beteg szívével. Kéthetente a zsúfolt munkásvonattal hazajárt. Kenyeret is hozott nekünk, vekniket a hóna alatt, mivel a falvakban be kellett szolgáltatni a búzatermést egy szemig. Így nem volt miből kenyeret sütni. Pár éven belül mindenkit legatyásítottak ebben a rémült országban; a kiskereskedelmet, a kisiparosokat, mindenféle magántulajdont elkoboztak.

Kéthly Anna kiszabadulva a börtönökből emigrációba kényszerült. Nyugaton még sokáig keményen harcolt a magyarok igazságáért különböző nemzetközi szervezetekben, fórumokon. Ő ugyanis soha nem adta föl.

Nagypál István

Otthon

*Addig létezik, ameddig egy leszakított
kamillavirág. Melegen a legjobb,
mint egy csésze tea vagy egy kemence.
Rajta elmélkedsz, és azt reméled,
hogyminden madár elrepül feletted.
Ne kapkodj utána! Ne hajkurászd!
Itt marad veled, miként az erdőben
a gombák. A pattogó kavicsok
és a rohanó őzek utat mutatnak felé.
Tormafehér a fala. Húsleves az alapja.
Padlóját ezerszer vagy még többször
körbejárták a népek. Ül le hát!
Míg ott a pad. Egy könnyű alternatíva.
Ahol öleljük egymást. Erősen. Lágyan.*

200 éve született Madách Imre

Praznovszky Mihály

„Kevesbé jó szándékú ferdítések”

Egy ismeretlen Madách-írás margójára

A Religió című katolikus egyházi és irodalmi hetilap 1862. augusztus 9-i számában az *Egyházi tudósítások* című rovatban jelent meg Pelkó Péter gácsi plébános írása cím nélkül, csupán hely és idő megjelölésével: Gácsfalva, július 22-én. A szerző beszámol róla, hogy felkereste a gácsi egyházkerület egyik plébániáját, a szegénységéről elhíresült Alsósztrégovát, s bizony elszomorító látvány fogadta: kívül-belül a pusztulás jelei, elhanyagoltság, a templom eszközeinek hiánya – így tengődik itt Divald Gusztáv plébános úr. Még szerencse, hogy a hírek szerint „őszre megkezdí a templom kegyura, ns. [nemes] Madách Imre úr a javítást”.

A laphoz hamarosan megérkezett Alsósztrégováról a válasz, amit a szerkesztőnek illet is közölnie. Az 1862. szeptember 6-án megjelent cikk szerzője nincs megnevezve, csupán egy M. betűvel szignálta válaszát. A rejtélyes M. az igazság és a méltányosság jegyében ragad tollat, s utasítja el a gácsi plébános állításait. Mint írja, nem keresztényi szellemben megírt cikk a Pelkó Péteré, inkább alaptalan vádaskodás, amely igazságtalanul állítja pellengérré a helyi plébánost, aki cseppet sem tengődik: „Nem csak állásához illő életmódot visel, de tud még szellemi dolgokra is pár garast megta- karítani, mit csinos, újonnan összeállított könyvtára bizonyít, melyet nagyobb jövedelmű helyeken hiába kerestem.” A templom pedig nem elhagyatott, az Oltáregylet¹ folyamatosan ellátja ajándékokkal, a hitélet méltó megéléshez szükséges szakrális tárgyakkal.

¹ Az Oltáregyesület gondolatát eredetileg Belgiumban fogalmazták meg azzal a céllal, hogy a szegény templomokat kellene ellátni „egyházi szerekkel”. A gondolat gyorsan terjedt, s hamarosan európai mozgalommá vált. Magyarországon 1859. október 19-én Budapesten alakult meg az első ilyen szervezet.

A szerkesztő kicsit élesnek találta az írás hangját, s ahogyan lapalji jegyzetében hozzáfűzi: kerülvén a konfliktust, a szerző „*válaszának némely helyeit kihagytuk vagy módosítottuk*” – vagyis vélhetően még csípősebb vagy éppen durvább hangú levelet kapott ettől a bizonyos M. úrtól Alsósztrégováról.

De vajon ki lehetett a válasz írója? Első olvasatra azonnal Madách Imre neve adná magát, hiszen a betűjel s a helyszín – na meg „*a templom kegyura, ns. Madách Imre úr*” kitétel az eredeti cikkben – kézenfekvővé teszi. Számításba jöhet azonban akár egy másik M. kezdőbetűjű személy is, bizonyos Matolcsy György úr. Igaz, ebben az időben nem élt Alsósztrégován: kezdetben a csesztvei birtok intézője volt, később Nagycsalomján, Madách Károlynál (Imre öccsénél) szolgált gazdatisztként. Rendszeresen átjárt azonban Sztregovára, művelt emberként Madách baráti köréhez tartozott, amely körben ott találjuk a cikkben említett Divald Gusztáv plébánost, Henrici Ágoston evangélikus lelkészt, az időnként megjelenő Szontagh Pált, a Nógrád megyei nemesi ellenzék jeles vezetőjét, valamint Sréter Miklóst és a többieket.

Ha az írás stílusát és tartalmát is megvizsgáljuk, azok egyre inkább Madách szerzősége felé billentik a mérleg nyelvét. Többek között azzal, hogy a plébános értékei között kiemeli a könyvtára meglétét mint a tudás fontos eszközét. A későbbiekben megemlíti továbbá, hogy a kegyúr talán mégis tett valamit a templomáért – akit azonban nem nevez meg meg Madáchként, s ha önmagáról szól, ez logikus is; ha pedig Matolcsy lenne a szerző, akkor ő biztosan néven nevezve dicsérné Madáchot. A stílus is egyértelműen művelt, jó tollú szerzőre utal.

Még inkább biztossá válhatunk döntésünkben, ha elolvassuk a cikk végén lévő kiegészítést. Az írás ugyanis két részből áll. Az első, a terjedelmesebb, maga a válasz a gácsi plébános vádjaira. A második, rövidebb szakaszt egy kis gondolatjellel választották el a főszövegtől: itt egy eseményről szóló beszámolót olvashatunk. A szerző nyilván úgy gondolta: ha már tollat ragadott, érdemes egy kis híradást is hozzábiggyesztenie – témáját tekintve szinte biztosan nem függetlenül a sztrégovai plébánia állapota fölött kialakult polémiaától, s ez megint csak Madách retorikai-érvelői képességeit dicsé-

ri. Ebből a kis beszámolóból az derül ki, hogy ez a bizonyos M. úr Rómer Flórist, Kubinyi Ferencet és Berg Károlyt² 1862. augusztus 24-én Sztregováról Gácsra kísérte át személyesen. A három tudós ugyanis Nógrád megye nevezetes épületeit, várait, egyházi épületeit járja be s méri fel. Ez már szinte egyértelművé teszi „M.” kilétét, hiszen Madách csak nem bízta rá ezt a küldetést volt gazdatisztjére! Egyrészt nem volna illő, másrészt neki magának is nyilván fontos volt e kiválóságok társasága. Különösen, hogy tudjuk: pár nappal azelőtt éppen Arany János volt a sztregovai kastély vendége.³

A szerzőséget illetően a végső bizonyosságot a korabeli sajtóból szerezhetjük meg. A Vasárnapi Újság 1862. augusztus 10-i számában olvashatjuk a hírt, miszerint *„Kubinyi Ferenc és Rómer Flóris tudós hazánkfiái nemsokára körútra indulnak Nógrád megye összes régi várainak, váromjainak és várhelyeinek régészeti s hadiépítészeti szempontból leendő fölvétele s térrajzainak egybegyűjtése végett”*.

Minden bizonnyal Győrből indultak, mert a Győri Közlöny is hírt ad az eseményről. A hírben kiemelik a kiváló fiatal építész Berg Károlyt, aki Kubinyi Ferenc múzeumi ör társaságában *„hazánk felső vidékét fogja beutazni, és az ottani várakat, romokat s egyéb, a múltból fennmaradt ereklyéket rajzolandja le az akadémia számára”*.

Hogy a nógrádi körút során Alsósztrégován is jártak, azt maga Rómer Flóris írja meg két évvel később, Madách váratlan halálakor. A korabeli Magyarországot megdöbbenetette a nagy költő és író távozása. Számos írás jelent meg róla, s a vele kapcsolatos emlékekről. Rómer Flóris a Vasárnapi Újságban nagy cikket szentelt az emlékezésnek, amelyet Alsósztrégova látképe illusztrált. Ebben a neves művészettörténész és festőművész részletesen leírja nógrádi utazá-

² Rómer Flóris (1815–1889) régész, művészettörténész, korábban bencés gimnáziumi tanár Győrben. Kubinyi Ferenc (1796–1874) Nógrád megyei köznemes paleontológus, régész. Berg (helyesen: Bergh) Károly építész (1838–1889).

³ Arany egészen pontosan 1862. augusztus 7-én érkezik Csesztvére, ott éjszakáznak, másnap mennek Sztregovára, innen tovább együtt Szliácsra, majd innen Madách augusztus 12-én tér vissza az otthonába. Tehát Madáchban élénken él még a találkozás élménye. Radó György–Andor Csaba: *Madách Imre életrajzi krónika*. Madách Irodalmi Társaság, Budapest, 2006; Kovács Sándor Iván–Praznovszky Mihály: *Két költő egy szekéren*. Mikszáth Kiadó, Salgótarján, 1991.

sukat Kubinyi Ferencsel és Bergh Károllyal. 1862. augusztus második felében indultak, s miközben folyamatosan végezték a munkájukat, valószínűleg Kubinyi javaslatára bementek Sztregovára is, hogy ő maga is megismerkedhessen a neves alkotóval, akinek hírnevéről Rómer Flóris azt jósolta ebben az emlékező írásában: *„Elsőrendű fényes csillagként fog ragyogni, míg a költői ihletségnek becse lesz, uralkodva időn s enyészeten.”* Az utazók bíztak benne, hogy a művelt, tudományoszerető házigazdának nem lesznek terhére.

Valóban baráti vendéglátásban volt részük, megtekintették a parkot, az evangélikus templomot, a régi kastélyt, s főleg a családi levéltárat, amelyet Madách példás rendben tartott. Rómer Flóris így fejezi be írását: *„Több napi itt mulatás után vidáman s elégedetten hagytuk el e vendégszerető, kedves tanyát. Madách Imre elkísért bennünket a szomszéd Gácsig. Ki hitte volna akkor, hogy e fennkölt lelkű, még alig negyvenéves férfiúnak, Az ember tragédiája költőjének itt utolszor szorítom meg baráti jobbját!”*

Most már egyértelmű: az M. kezdőbetűjű szerző, aki saját szavai szerint a sztregovai vendégeket átkísérte Gácsra, nem volt más, mint Madách Imre, aki egyúttal megírta a válaszát is a Religiónak az őt és a lelkészét, illetve templomukat ért „sértésekre”.

A Madách jegyzete cikk kézírata elveszett vagy lappang, a szakirodalom nem ismeri. Valószínűleg maga a költő sem tartotta megőrzésre méltónak. A nyomtatott sajtó azonban megmentette számunkra ezt a kis érdekességet, amely, ha a költői életművet nem is, de Madáchról alkotott képünket és az életrajzot mindenképp gazdagítja. Az alábbiakban Pelkó Péter plébános eredeti cikkét, és a Madáchtól arra érkezett választ is közöljük. A maitól eltérő korabeli helyesírást a jobb olvashatóság kedvéért a legtöbb helyen javítottuk.

*

Pelkó Péter írása

Gácsfalva, július 22-én. Gácsi egyházkerületünk egyik szegény plébániájában, Alsó-Sztregován voltam kirándulásképen. Természetes, legelső volt az előttem mindedig még ismeretlen templo-

mot megnéznem. Azonban fájdalom! mind külsőleg, mind belsőleg a legvégsőbb szegénységben és elhagyatottságban kelle látnom az Isten e hajlékát. Különösen a torony sietős javítást igényel; mert fődele hasonló már a koldus foszlányaihoz, falai pedig köröskörül oly silányak, s a vakolattól annyira megfosztvák, hogy sajonnal töltik el a nézőt, ki édes örömmel szokta megtekinteni Sion szép és díszes hajlékait. De némi vigasztalásul szolgált hallani azt, hogy őszre megkezdí a templom kegyura: ns Madách Imre úr a javítást. A templom belsejébe lépve a látogatót szintén az égető szükség jelei lepik meg. Nagy Isten, ha mindjárt magad vagy is az alázatosság jelképe: illő-e mégis hozzád ily nyomor, ily ínség, ily nélkülözés?! Sekrestye nincs; a szószék az oltár mögött van felállítva, az oltár maga nem nagyobb egy kis kápolna oltáránál. Valóban misszionáriusi szegénység van itt, melyben 223 plebániái híveivel – kik közül csak 84 helyben lakó – ns. Divald Gusztáv ur tengődik *portans pondus diei aestus!*⁴ Elszomorodva a látottak után, azon hő óhaj támadt keblemben: vajha mielőbb támasztandó buzgó adakozók is igénybe veendő segéd-eszközök által fölüdülne ezen egyház sanyarú állapotából Isten nagyobb dicsőségére! Mi már némileg meg is kezdetett, minthogy az eléggé nem magasztalható „Oltár egylet” minapában 1 mennyezet, 1 pluviale,⁵ 2 vállkendő s 2 karing, 2 corporale,⁶ 1 quadratum⁷ s 6 gyertyatartóval ajándékozta meg e templomot. Az ég fizesse meg a becses ajándékokat, s midőn csekélységünknek jutott a szerencse ezekért a hála nyilvános érzelmeit leróni, azzal biztatjuk magunkat: *De ceteris quesque providebit Deus.*”⁸

Pelkó Péter segédlelkész*

A szerkesztő kommentárja a lap alján:

*A chinai levelekre legközelebb kerül sor. Szerk.⁹

⁴ Nehéz kor terhét hordozva.

⁵ Liturgikus ruha, palást.

⁶ Ostyaabrosz.

⁷ Fejfedő.

⁸ A többivel kapcsolatban mindenkit meg fog jutalmazni az Isten.

⁹ Az említett kínai leveleket nem közölték a lapban. Sőt, Pelkó Péter ezután nem ír tudósítást. Előzőleg öt írása is megjelent a lapban, de a polémia után egyetlen egy sem. Vagy nem közöltek tőle többet, vagy megsértődött.

Madách Imre válasza

ALSÓ-SZTREGOVA, aug. 28-án. A „Religio” f. é. 12-ik számában megjelent gácsfalvi levélre az igazság és méltányosság érdekében kénytelen vagyok következőkben válaszolni. A mi a tényeket illeti, nem igaz 1-szor, hogy a templom s torony falai silányak s vakolat-tól megfosztvák. 2-szor, nem igaz, hogy az oltár kicsiny, miután magassága a templom tabulatum-főlepeig,¹⁰ szélessége pedig odá-ig terjed, hogy csak szükséges átjárást enged kétfelől az oltár mögötti térhez, mi sekrestyéül szolgál, s így a templom nagyságához arányos. 3-szor, nem igaz, hogy a plebanus tengődik; miután az nem csak állásához illő életmódot visel, de tud még szellemi dolgokra is pár garast megtakarítani, mit csinos, újonnan összeállított könyvtára bizonyít, melyet nagyobb jövedelmű helyeken hiában kerestem. De bizonyít talán még jobban az, hogy a tudósító úr sem idegenkednék – úgy hiszem – az ily tengődéstől. Hagyjuk azonban a részleteket, s lássuk az egész cikk valóban nagyon nem keresztényi szellemét. Ott áll *„mind külsőleg, mid (sic!) belsőleg a legvégsőbb szegénységben és elhagyatottságban – sajonnal tölti el a nézőt – az égető szükség jelei – ily nyomor, ily ínség, ily nélkülözés”* stb., mind a templomra vonatkoztatva. *„Némi vigaszul szolgál végre – a levelezőnek –, hogy a templom kegyura ősszel megkezdí a javítást – a plebanus pedig hordja a nap terheit.”* Ily összeállítás nem azt foglalja-e kevesbé jó szándékú ferdítéssel magában, hogy a kegyúr eddig semmit nem tett; a plebanus vétkes közömbösséggel semmit nem mozdított, miért pellengérre állíttatásukat kiérdemelték? Pedig a kegyúr azon néhány év alatt, mióta mint ilyen működik, a paplakot s melléképületeit lényegesen megújította, a templomot új főleppel, fedéllel, padozattal, lóczákkal, orgonával, zászlókkal ellátta – a papi jövedelmeket az alapított s igen hiányos földbirtok nevezetes kiegészítése, s legjobb helyben történt kiadása által tetemesen növelte. A plebanus nemcsak egyháza híveinek buzgalmát felkeltve apróbb templomeszközök szerzését lehetségessé tette, de köztük az Oltár-egylet számára számosakat résztvevőül nyerve s a segély megnyerése után fáradozva, azon nem eléggé magasztal-

¹⁰ Deszkamennyezet.

ható egyletnek nemcsak levelező által fölemlített, de ennél sokkal több adományát temploma számára kinyerni szerencsés volt, minek nyilvános megköszönésében, ha levelező által megelőztetett is, hiszem, azon óhajtással vigasztalandja magát, bár az Oltár-egylet iránt, melynek tudomására is valószínűleg csak a sztregovai ajándékokból jött, igyekeznék maga körében költendő részvétben főntisztelt plebanus urat megelőzni. Ezekből látható, hogy a nem létezőnek hánytorgatása a meglevő elhallgatása mellett épp oly gonosz szándékú insinuatio, mintha én elhallgatva levelező meglevő képzettségét, mindég csak azt hánytorgatnám, hogy bizony okosabb is lehetne, szerényebbnek is illenék lennie.*) – Folyó hó 24-én szerencsés voltam t. Kubinyi Ferencz és nt. Rómer Flóris urakat, hazánk hírneves régészeit Berg Károly építész úrral egyetemben, kik vidékünk egyházi és várépítéseit vizsgálják, Gácsra kísérni, hol a régi s a főntisztelt urak meghatározása szerint, három kimutatható építészeti szakot magában foglaló román-góth egyház tudósaink egész figyelmét fölköltötte. Fönnevezett tudósunk egész aug. 25-ét a templom méreteinek fölvételével, rajzolásával s a részek meghatározásával töltötte, miben a várban lakó Forgách grófi család a legnagyobb érdekeltséggel kísérte.

M.

A szerkesztő kommentárja a lap alján:

*Az igazság levén minden érdek fölött vezérünk, méltán követelt helyet engednünk e fölszólalásnak, sajnálkozva, hogy t. levelezőnk kevésbé pontos, általunk azonban rossz szándékúnak éppen nem tartott közleményt küldött hozzánk, kik kénytelenek voltunk hitelességebe nem kételkedni. Midőn azonban az igazságnak ekképp hódolva a tiltakozást közzétesszük: új sértésekre sem adhatunk lapunk hasábjain alkalmat; és így t. M. úr meg fog bocsátani, hogy válaszában némely helyeit kihagytuk vagy módosítottuk. Szerk.

Bene Zoltán

Ádami és luciferi történelem

Közelítés *Az ember tragédiájához*
a történelemszemléleteken keresztül

A kétszáz éve, 1823. január 20-án született (és másnap, 21-én anyakönyvezett) Madách Imre főműve, *Az ember tragédiája* amellett, hogy drámai- és emberiségköltemény, joggal nevezhető filozófiai szempontok szerint (is) releváns műnek, amely számos egyéb bölcséleti elmélet és irányzat mellett a leginkább történelemfilozófiai vonatkozású, s több ponton kapcsolódik a különböző posthistoire-koncepciókhoz.¹ Ugyanakkor nemcsak a „történelem vége”-elméletek hozhatók összefüggésbe a *Tragédiával*, de a ciklikus szemléletmód is számba veendő, ha történetfilozófiai kapcsolódásokat keresünk, mert, bár egyfelől a műben konkrétan és átvitt értelemben egyaránt véget ér a história, másfelől Ádám álma mintegy megelőlegezi azt, így szimbolikus megközelítésben az első (akár spengleri értelemben vett) ciklusnak is tekinthető; mindemellett a civilizációk, amelyeken Lucifer végigvezeti Ádámot, szintén nem nélkülöznek ciklikus jellemzőket. „*Az ember tragédiája* már nem olyan diadalmas theodicea, mint Hegel rendszere – írja Szerb Antal –, már közeledik a 20. század történetfilozófusának, Spenglernek a felfogása felé, aki nem egyenesbe komponálja a történelmet, hanem kör alakba, az emberiség nem megy előre, hanem visszatér és újrakezdi. [...] *Az ember tragédiája* a hegeli szabadságcentralitásból indul ki, végeredményben a szabadság-eszme likvidálása [...]. A hegeli kiindulás csak arra való volt, hogy a hegeli eszme legnagyobb cáfolata legyen. Mert Hegel

¹ Részletesen lásd: BENE Zoltán: *Az ember tragédiája és a történelem vége*. In: Docere 2018/1–2. 69–80. o.

még a romantikus optimizmus gyermeke volt, Madách pedig a dezillúziós kor fia.”²

Amint arra Szerb Antal is utal, a történelmet tekinthetjük lineáris folyamatnak, amelynek eleje és vége van, következésképpen akár még fejlődés is lehetséges a két pont között, ám fölfoghatjuk ciklikusnak is, olyan szerkezetűnek, amelyben különböző ciklusok váltják egymást, és olykor több ciklus egymással párhuzamosan is létezhet. Szerb Antal a *Tragédia* kapcsán Spengler megelőlegezéséről beszél, holott a ciklusok, az ismétlődés motívuma sokkal korábban jelenik meg az emberi gondolkodásban, mint a XX. század eleje. A történelem folyamán magát a történelmi időt is több módon gondolták el.³ Az archaikus, történelem előtti szemléletekben az a legérdekesebb, hogy linearitással, lineáris időfelfogással gyakorlatilag nem lehet találkozni. Persze, már csak azért sem, mert történelemmel, történelmi tudattal sem, hiszen az életmód és a világlátás évszázadokon, évezredekken keresztül olyan lassan változik, hogy azt a benne élők állandóságnak érzékelik. „Másként fogalmazva – állapítja meg Eliade –, az archaikus ember a történelmet nem tekintette létmódja sajátos kategóriájának.”⁴ Az archaikus ember körforgást tapasztalt maga körül, a természet állandó pusztulását és megújulását, a születés/keletkezés–kifejlődés–halál/hanyatlás örök körforgását, rítusaival maga is ezt segítette elő, ezt igyekezett fönntartani, az első olyan népek pedig, amelyek már történelmi tudattal rendelkeztek, az év bizonyos napjain szertartásokkal, a teremtés (rituális) megismétlésével újítták meg a kozmikus időt.⁵

Az egyik első modern és összetett elmélet, amely a történelmet ciklusokban szemléli, de már messze nem mitológikus elgondolásokon és rítusokon alapul, Gianbattista Vico nevéhez fűződik. „A történelem menetének korszakolására már őt megelőzően is többféle kísérletet tettek – írja Kaposi Márton –, köztük olyat

² SZERB Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető, Budapest, 1978. 381–383. o.

³ CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó: *Fejezetek a történelem vége gondolatának történetéből*. In: *Üök: Történelem – kulcsra készen?* Veszprém, Veszprémi Humán Tudományokért Alapítvány, 2000. 63–131. o.

⁴ ELIADE, Mircea: *Az örök visszatérés mítosza*. Budapest, Európa, 1998.

⁵ Részletesebben: ELIADE, Mircea i. m. 112–137. o.

is, ami ciklikus ismétlődéseket fedez fel és organikus szemlélet alapján mutatja be az egyes ciklusokat (keletkezés, kifejlődés, hanyatlás). Ezek legtöbbször azonban – figyelmen kívül hagyva a lokális különbségeket – csak egyetlen ilyen többfázisú ciklussal azonosította a történelmi folyamatot, amely aztán ennek lefutása után valamilyen tökéletes és tovább már lényegileg nem változó végállapothoz jut el. (...) Vico felfogásának újdonsága – és egyben realisabb tartalma – éppen az, hogy több ciklust kapcsol össze és ezek egymásutánjának kirajzolódásában követi a történelem menetét, a ciklusok ismétlődésében látja az egyetemes történelem lényegi formáját. Legnagyobb vonalaiban a történetek és újratörténetek (*corsi e ricorsi*) törvényszerű egymásutánja adja az emberi közösségek profán történelmét. Ezt a felismerését azzal teszi teljesebbé, hogy megállapítja a »*corsi e ricorsi*« irányát, tendenciáját is, anélkül azonban, hogy a végcélját rögzítené. A tendencia a humanizálódás, de ez nem zárul valamilyen ideális állapottal.”⁶

Amiben tehát Hegel és Vico is egyetért, az a tendencia: a történelem folyamatának egyre humánusabbá kellene változtatnia a világot. Ám amíg Vico úgy véli, bár emberibbé válik a világ a történelmi ciklusok folyamán, az ideális állapotot soha nem éri el (tehát soha nem alakul ki tökéletes állam), addig Hegel a szabadságban jelöli meg a kulcsot, sőt, megnevezi az ideális államot is (a polgári alkotmányos monarchiát), s úgy gondolja, a minél nagyobb szabadság teszi mind humánusabbá a világot. Elgondolásának ezen legutóbbi eleme mind a mai napig gyakorlatilag a nyugati civilizáció uralkodó ideológiája. Hegel elképzelésében elengedhetetlen momentum még a világszellem kibontakozása, öntudatra ébredése, ami egyirányú és haladó folyamat, lineáris és visszafordíthatatlan. Vico ciklusaival ez nehezen összeegyeztethető.⁷

⁶ KAPOSÍ Márton: *Vico történelemfilozófiája*. In: Világosság 2006/2. 97–112. o., 107–108. o.

⁷ Bővebben lásd: MÁTÉ Zsuzsanna: *A bölcsélet átlényegülése esztétikumma – középpontban Madách Imre Az ember tragédiája című művével*. Madách Irodalmi Társaság, Szeged, 2013. 64–66. o. A szerző ezeken az oldalakon a hegeli fejlődéselvű, teleologikus narratívát állítja szembe a ciklikussággal.

Máté Zsuzsanna nagy ívű monográfiája, *A bölcsélet átlényegülése esztétikumká – középpontban Madách Imre Az ember tragédiája című művével* összegzi a Tragédia filozófiai forrásait.⁸ A számbavétel során idézi Fáy Attilát, aki úgy látja, a Tragédia történelmi színeinek hármasság tagolásában a vicói körkörös, spirális történelemszemlélet struktúrája jelenik meg, emellett párhuzamot lát Madách és Vico közt abban is, hogy mindkettejük szerint a történelem egyszerre haladás és hanyatlás. Vico *Az új tudományban* a történelem nagy korszakait hármasság tagolásúnak látja, minden nagy korszakon belül az istenek korát a hősök kora, azt pedig az emberek kora követi.⁹

A ciklikusság gondolata a XIX. századi Magyarország szellemi életében is megjelenik. Kölcsey Ferenc például így fogalmaz egyik esszéjében: „Az emberi nemzet látszik bizonyos időkben, bizonyos ismeretlen centrum körül most kisebb, majd nagyobb tolongásban, most kisebb, majd nagyobb gyorsasággal kerengeni. De ezen kerengések megszűnnek és újra kezdődnek, s mindannyian újabb alakú tüneteményeket hoznak magokkal, anélkül, hogy a centrumtól való távolság észrevehetően kisebbednék.”¹⁰ Ám nem Kölcsey az egyetlen Magyarországon, aki a „kerengés” jelenségére fölfigyelt a történelemben – Vörösmartynál (*Csongor és Tünde, Gondolatok a könyvtárban*) és Eötvösnél (*A karthauzi*) szintén megjelennek a ciklikus elemek.¹¹

Kétségtelen azonban, hogy csak jóval Madách után, Oswald Spengler alkotja meg – amint arra Szerb Antal is utalt – a legteljesebb elméletet a történelmi ciklikáról. Spengler két jelenség, a kultúra és a civilizáció egymásutánisága mellett érvel, értelmezésében a kultúrában a lélek megvalósítja lehetőségeit, a civilizáció

⁸ MÁTÉ Zsuzsanna i. m. 64–90. o.

⁹ FÁJ Attila: *Az ember tragédiája és az anti-utópiák 2. Vico „Új tudományá”-nak hatása Madáchra*. In: Katolikus Szemle, 1987/26–40., 120–124. o.

¹⁰ KÖLCSEY Ferenc: *Töredékek a vallásról*. In: Kölcsey Ferenc *Minden munkái. IV. Philosophiai, nyelvészeti és vegyes dolgozatok*. Heckenast, Pest, 1842. 87. o.

¹¹ Bővebben lásd: MÁTÉ Zsuzsanna i. m. 82–83. o.

pedig – mivel már mindent megvalósított – csak utánoz, stagnál, majd megindul a hanyatlás, a leépülés.¹²

Nehezen vitatható, hogy mind a lineáris, fejlődéselvű, mint a körkörösségre, visszatérésre, ciklusokra építő történetfilozófiai megközelítés megjelenik *Az ember tragédiájában*. A mű szerkezetében is, gondolatiságában is.

Ha pedig a szereplőkre vetítjük ezeket az elgondolásokat, arra jutunk, hogy a ciklika elméletére elsősorban Lucifernél akadunk rá: miközben Ádám a haladás föltétlen híve, Lucifer a körkörösséget vallja. „Ádám *metafizikai tudásra és egyben egy abszolút tudásra, bizonyosságra* mint az eszmei lényeg megismerésére vágyódik – írja Máté Zsuzsanna –, és univerzalisztikus irányultsággal úgy gondolja, hogy az egyedi ember életének (az egynek), és az emberiség létezésének, egyben történelmének (a mindennek) is van valamilyen *értelmes, eszmei lényege*.”¹³ Ezt a narratívát tagadja Lucifer: „Ádám metafizikus lényegkeresésével; az emberi létezés értelmességébe, az eszme megvalósíthatóságába, kiemelten a szabad akarat érvényesíthetőségébe vetett hitével, teleologikus történelemfelfogásával és egy metafizikus mindentudásra irányuló és abszolút bizonyosságot kereső törekvésével áll szembe a luciferi antimetafizikus gondolkodásmód kizárólagosságra való törekvése.”¹⁴

Máté Zsuzsanna Ádámban a metafizikát, Luciferben a metafizika-ellenességet emeli ki, a metafizikai, valamint az antimetafizikai gondolkodást Jürgen Habermas nyomán értelmezve,¹⁵ azonban Ádám és Lucifer szellemi ellentétéhez – és a metafizika tárgykörébe utalható kérdésekhez – más irányból is közelíthetünk.

¹² Oswald SPENGLER: *A Nyugat alkonya*. Első kötet. Fordította: Juhász Anikó és Csejtei Dezső. Noran Libro, Budapest, 2011. 57. o.

¹³ MÁTÉ Zsuzsanna i. m. 99. o.

¹⁴ MÁTÉ Zsuzsanna i. m. 100. o.

¹⁵ MÁTÉ Zsuzsanna i. m. 94. o.: „*A metafizikai, valamint az antimetafizikai gondolkodást Jürgen Habermas nyomán értelmezem (...)*” Vö: HABERMAS, Jürgen: *A metafizika utáni gondolkodás motívumai*. In: HABERMAS, Jürgen – LYOTARD, Jean-François – RORTY, Richard: *A posztmodern állapot*. Századvég, Budapest, 1993. Összeállította: Bujalos István. 179-213. o.

A metafizika kifejezést föltehetően rhodoszi Andronikosz alkotta meg, amikor *Metafizikának* nevezte Arisztotelésznek azon írásait, amelyek a *Fizika* című értekezései után következtek.¹⁶ „A metafizika tárgykörét évszázadokon keresztül azok a problémák határolták körül, amelyeket Arisztotelész ezekben az iratokban tárgyal – írja Huoranszki Ferenc. – Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a metafizika azonos lett volna Arisztotelész művének értelmezésével.”¹⁷ Maga Arisztotelész Első Filozófiának nevezte mindazt, amit *Metafizika* címmel illetett rhodoszi Andronikosz, és ennek két tárgykörét nevezte meg: az első okok témáját és a létezőt mint létezőt. „Hogy a metafizika a szó egy bizonyos értelmében »általánosságokkal« foglalkozik, az tagadhatatlan. (...) A metafizika, mint minden más filozófiai diszciplína, szorosan összefügg az emberi tudás egyéb területeivel. Ezért ahogyan fokozatosan megváltozott a természetről alkotott felfogásunk, változtak azok a témák is, amelyeket joggal nevezünk »metafizikaiaknak«. (...) A XVIII. században már a metafizika tárgykörébe tartoztak nemcsak egyes teológiai, de bizonyos pszichológiai és kozmológiai kérdések is. Szinte minden, ami túlmutatott a matematikai fizika által vizsgált jelenségeken, filozófiai problémává vált.”¹⁸ Huoranszki Ferenc a modern metafizikát a XVII. századtól datálja, tehát Madách kora a filozófiának ebben az ágában a modernitás része. Amennyiben Huoranszki Ferenc modern metafizika-felfogását követve a XIX. század második felének metafizikai problémái közé soroljuk a kozmológiát és a pszichológia egyes elemeit, bajosan állíthatjuk Luciferről, *Az ember tragédiája* szereplőjéről, hogy gondolkodása antimetafizikus. Kétségkívül kevésbé magasztos és sokkal realistább (földhözragadtabb), mint Ádámé, de a metafizikát nem nélkülözi. Ebből a pozícióból sokkal inkább azt kell állítanunk, Szerb Antal mondatát kiforgatva, hogy Ádám a romantikus optimizmust, Lucifer pedig a dezillúziós kort, a kiábrándultságot, a szkepticizmust képviseli.

¹⁶ HUORANSZKI Ferenc: *Modern metafizika*. Osiris, Budapest, 2001. 9–14. o.

¹⁷ HUORANSZKI Ferenc i. m. 9. o.

¹⁸ HUORANSZKI Ferenc i. m. 10–11. o.

Ha azonban a klasszikus metafizikai kérdésektől nem távolodunk el, akkor is fölmerülhet a kérdés, hogy Lucifer gondolkodása valóban antimetafizikus-e, vagy egész egyszerűen csak archaikus, azaz történelem-*előtti*. Státuszából adódóan a válasz akár triviális is lehetne: Lucifer maga is történelem-előtti, prehistorikus lény, nyilván a világot is ebből a perspektívából látja. Azonban Lucifer egyfelől mégis csak angyal, ha bukott is, az embernél nagyobb hatalmú és szélesebb lehetőségekkel bíró entitás, aki az emberi léptéket játszva meghaladja, másfelől esetünkben egy drámai költemény szereplője...

„A történelemfogalom a prófétizmus alkotása... Ez képes volt létrehozni, amit a görög intellektualizmus nem teremthetett meg.”¹⁹ – Ebből a premisszából indult ki Karl Löwith, aki „a nyugati szellemtörténet nagy fordulata *az antik kozmikus-ciklikus világképpel való szakításban*, a történelem – az emberi szenvedések – végső céljára, értelmére rákérdező *zsidó-keresztény teológia* kisugárzásában látja.”²⁰ Csejtei Dezső és Juhász Anikó *Fejezetek a történelem vége gondolatának történetéből*²¹ című tanulmányában számba veszi, hogyan viszonyultak a történelemhez, illetve magához az időhöz az antik görögök, a zsidók, a keresztények, és miként változott az időtapasztalat és felfogás a felvilágosodás idején és után. Elemzésükből kitetszik, hogy az antik görögök időfelfogása egyrészt téries, amennyiben a létezés beteljesülését, az üdvözülést nem az időben, hanem egy másik térben képzelik el (pl. az elíziumi mezőkön), másrészt ciklikus. Ugyanez elmondható az ókori Kelet népeiről, az óegyiptomi vagy a mezopotámiai vallások mind ciklusokban gondolkodtak, rítusaik nagyrészt a ciklika fenntartását szolgálták. A történelmi tudat nélküli népek, mint arról már szó esett, szintén a ciklika paradigmájában élték az életüket.

Az, hogy az emberi gondolkodás ciklikusnak érzékeli a világ-mindenséget, alighanem összefügg a természeti jelenségekkel.

¹⁹ COHEN, Hermann: *Die Religion der Vernunft aus den Quellen des Judentums*. Lipcse, 1919. 307. o. Idézi: LÖWITH, Karl: *Világtörténelem és üdvtörténet*. Atlantisz, Budapest, 1996. 56. o.

²⁰ MIKLÓS Tamás: *Angelus perditus*. In: LÖWITH, Karl i. m. 7–33. o., 14. o.

²¹ CSEJTEI Dezső – JUHÁSZ Anikó i. m. 63–131. o.

A természetnek nincs a távoli jövőbe helyezett célja. A biológiai életnek sem, nemhogy az univerzumnak. A létezést értelemmel, céllal az emberi szellem, az emberi lélek tölti meg (hogy az emberi lélek, az emberi szellem egy istenség teremtménye-e, avagy véletlenek összjátéka folytán kialakult valami, jelen esetben indifferens). Ám ha ez az emberi lélek nem tekinti magát egyedinek és megismételhetetlennek, hanem nálánál többet jelentő létezők (legyen az csoport, közösség, vagy transzcendens entitás) részeként gondolja el magát, a ciklikusság abszolút kielégítő elképzelés, és kellő magyarázat magára a létre. Az archaikus ember nem akart nyomot hagyni maga után, művészete sem az egyediséget célozta, nem is a készítő emlékének megőrzésére irányult, *műalkotásai* sokkal inkább a körforgást, az örök visszatérést biztosító rítusok kellékei. Mircea Eliade írja le, hogy a barlangfestmények, az őskori „művészet” leglátványosabb alkotásai minden bizonynyal vallási funkciót hordoztak. „Minthogy a festmények a bejáratától meglehetősen távol találhatók, a kutatók egyetértének abban, hogy a barlangokat egyfajta szentélynek lehet tekinteni. Sok barlang egyébként lakhatatlan volt, és megközelíthetőségük nehézsége csak erősítette titokzatosságukat.”²² Tehát egyfajta *barlangvallás* szentélyeivel és egy kultusz kellékeivel van dolgunk. Az, hogy ez a vallás ciklusokban képzelte el a világot, aligha kétséges; azon prehistorikus népek, amelyek hiedelemvilágát le tudták írni az antropológusok, egytől egyig ciklusokat jelenítenek meg rítusaikban.

Lucifer gondolkodására is – véleményem szerint – az a jelző a legtalálóbb, hogy archaikus. Különösen érdekes, hogy ezáltal bizonyos szempontból a modern természettudomány elgondolásaihoz is közelebb áll, míg Ádám a társadalomtudományok haladást hirdető mainstream-elméleteihez „vonzódik”. A ciklikát értelmetlennek, az örök visszatérést tehernek látni és gondolni kizárólag a nyugati civilizáció lineáris időfelfogása és a mélyen gyökerező, ám a felvilágosodásban kiteljesedő fejlődés-hite fe-

²² ELIADE, Mircea: *Vallási hiedelmek és eszmék története. I–III.* Osiris, Budapest, 2002. I. 21. o.

lól lehetséges. Ezért értelmezésemben Lucifer egy ősi, archaikus, természetközeli világnézetet képvisel Ádám felvilágosodást követő, polgári liberális világlátása ellenében. Lucifer realista, s realizmusa a természeti törvények és jelenségek ismeretén alapul, míg Ádám idealista, és idealizmusának egyik oka éppen az eltávolodás a természettől. A képlet természetesen nem ilyen egyszerű, hiszen Lucifer Istenhez hasonlóan látja az időt, azaz nem folyamatként, hanem egységként, a múltat, a jelent és a jövőt egyszerre, ha nem így lenne, nem tudná Ádámot végigvezetni az emberiség történelmében, de ez a tudása mintha csak erősítené az archaikus szemlélet realista szkepticizmusát (ami mellesleg csak az idealista nézőpont irányából szkeptikus). Az archaikus világnézet perspektívájából az emberiség történelme semmi esetre sem írható le a fejlődés vagy a haladás fogalmaival. A luciferi történelem ciklikus és közösségi vonatkozásának semmiféle különösebb, kivált magasztos célja nincs (noha egyéni célokat ki lehet tűzni és el lehet érni, ezek azonban múltó pillanatok csupán az idő végtelenjében). Ez az alapvető ellentét Ádám és Lucifer között: a természetet uraló ember és a természet részeként létező ember áll egymással szemben. Az előbbi számára a történelem fontos és nélkülözhetetlen, mert bár a szenvedések terepe, de a szenvedéseknek célja van: a természetet uralma alá hajtó emberiség tökéletes állapotának elérése; az utóbbi számára viszont elhanyagolható, hiszen ő tisztában van azzal, hogy sokkalta nagyobb erők irányítják a világot, amely minden tekintetben beláthatatlanabb annál, hogy bármely véges életű lény uralkodhatna fölötte.

Grosschmid Péter

Madách és Márai — szubjektív vallomás

Grosschmid Péter különleges felmenőket tudhat a magáénak: leszármazottja mind a Madách, mind a Márai családnak. Írásából megismerhetjük, miként kapcsolódott össze a két család sorsa, és hogy mit jelent két neves család közötti kapocsnak lenni. Vajon hogyan fér meg az ősi magyar família és a szász bevándorlók hagyománya a leszármazottakban?

Hogy miként is kapcsolódik Márai Sándor Madách Imréhez, valamikor kamaszkoromban vált világossá számomra. Azt addig is tudtam, hogy a nagymamám leánykori neve Madách volt, hiszen a csesztvei temetőben gyakorta látogattuk a Madách-felmenők sírjait. Addigra tudtam, hogy a magyar irodalom egyik legnagyobb alakja ebből a családból származott, és valami belső büszkeséggel gondoltam erre a tényre, amiről nemigen beszélünk, afféle családi titok volt, olyan tudás, amelyet nem illik kitergetni. Aztán megtudtam, hogy létezik valahol a távolban egy magyar író, rokonom, akit Márai Sándornak hívnak, és róla még kevésbé beszélünk, mint a földesúri család tagjairól. Márai a kommunizmus elvi és megingathatatlan ellenségeként „indexen” volt Magyarországon, könyveit nem adták ki, az antikváriumok polcairól is száműzték, a hivatalos irodalomtörténet az akkoriban szitokszónak számító „polgári” jelzővel illette, és néhány sorban elintézte. Tehát a családi titkok közé számított, hogy az író fiatal korában ugyanazt a családnevet viselte, amit apám és én, és nemesi előnévén vált híressé.

Márai nagybátyja mérnök volt, világjáró, és viszonylag későn szánta el magát a nősülésre: harminchárom évesen ismerte meg az akkor tizennyolc éves nagyanyámat, akivel hamarosan össze is házasodott. Márai így írt erről a kapcsolatról: „...*meg is nősült*;

finom és csendes Nógrád megyei leányt vett el, a legnagyobb magyar klasszikus drámaíró leszármazottját, s gyermekkoromban több nyarat töltöttem az irodalomtörténeti hírű nógrádi kastélyban és parkban, ahol az ő, e nyugtalan lelkű, s férfikora alkonyán félőriült magyar zseni drámai költeményének sorait skandálta. Ez az irodalmi rokonság valamilyen olimposzi dicsfénnnyel övezte szememben nagybátyámat.”

Ez volt az a pont, ahol a két család története összekapcsolódott. Számomra pedig e kapcsolat jelképe Csesztve lett, a Madáchok egykori birtoka, gyermekkorom nyarainak színhelye, nagyszüleim otthona.

Amikor először jártam Csesztvén, ötéves lehettem. Fogalmam sem volt róla, ki volt Madách Imre. Izgalmas volt az utazás, apámmal buszra szálltunk az Engels téri buszpályaudvaron, a jegyünket Dimitrov-pusztáig váltottuk. Ez valahogy viccesnek tűnt, mert Pesten a Dimitrov tér közelében laktunk, a Belgrád rakparton, amit pesti nagymamám következetesen Ferenc József rakpartnak hívott, és persze a nevezett teret is Fővám térnek. Mondanom se kell, hogy Dimitrovról sem tudtam többet, mint hogy bajszos bácsi volt, akinek a szobra a téren állt.

A busz a megálló előtt magas, visító hangon dudált, a kalauz pedig hangosan szólított fel leszállásra, és segített kivenni apám nagy hátizsákját a csomagtartóból. A buszmegállótól nem messze lovaskocsi állt; kocsisa, meglátván minket, leszállt a bakról, elénk sietett, és mielőtt elvette volna apám kezéből a hátizsákot, leguggolt elé, jól megnézett, aztán azt mondta: „Szóval te vagy Péterke. A nagyságos asszony már nagyon vár.” Felszálltunk a kocsira, a Jóska bácsiként bemutatkozott kocsis pedig megrántotta a gyeplőt, és szép lassan elindultunk a hegynek felfelé. Majdnem egyórányi kocsikázás után feltűnt a később olyan sokszor látott jegenyesor, aminek a végén már ott volt a kert, majd a kert végén a falusiak által csak kastélynak nevezett kúria. A szekérzörgésre alacsony, sötét ruhás néni lépett ki a házból, segített leszállni a kocsiról, aztán szorosan magához ölelt, és a fejem simogatta. Apám kezét csókolt neki, és magázva szólította meg. Én minden-

kit tegeztem, természetesen frissen megismert nagymamámat is, és ez így is maradt mindvégig.

Akkoriban persze azt sem tudtam, hogy 1955-ben a nagyságos asszony megszólítás valami idejétmúlt, régről megmaradt, de a helyiek részéről teljesen elfogadott szokás volt.

Nagymamát a rokonok Aliz néninek szólították, a falubeliek, ha egymás közt beszéltek róla, „Asszonkának” nevezték. Igazából és iratai szerint Márai Grosschmid Károlyné volt a neve, született Madách Alice. Szóval Madách. Ennek számomra csak évekkel később lett jelentősége, amikor kiskamaszként feltárult előttem a család múltja. Addigra már tudtam, hogy valaha nem csak a kúria három szobájában élt a família, és nem lakott ott még három helyi család, valamint ólak és a bennük élő állatok sem voltak a ház körül. Nagymama régen nem saját kezűleg etette a tyúkokat, nem ő hordta be a fát a konyhába, hogy befűtsön reggel a csikómasinába, amin a tea és a mosdóvíz is melegedett, nem ő gondozta a veteményeskertet és húzta vödörszámra a vizet az öreg kútból. De megtanulta mindezt, és zokszó nélkül végezte a ház körüli mindennapi teendőket, miközben ellátta idős édesanyját, csak hogy továbbra is szeretett falujában élhessen, ahol született, és pár év megszakítástól eltekintve élt.

A házba először a konyhán keresztül léptem be. A helyiség bal oldalán volt a tűzhely, előtte nagy kosárban felapritott tűzifa, alatta pedig egy másik kosárban egy nagy barna tyúk ült, oldalra fordított fejjel pislogva figyelte, hogy nem vagyok-e veszélyes. Középen rozszant barokk asztal szolgált ebédlőasztalként, a fal mellett kredenc, liszteshombár és egy fiókos szekrényke. Kicsit beljebb kamraként szolgáló folyosó, onnan nyílt nagymama szobája. Falszomszédja egy két szobában élő parasztcsalád, akiknek a „lakásába” a padlásfeljáró mellett vágott ajtón keresztül lehetett bejutni. Nagymama szobájából nyílt Ómika, vagyis a dédanyám szobája. Sarkában zöld cserépkályha, amit eredetileg a folyósóról lehetett fűteni, de a háború utáni átalakítás után már a belső oldalára szerelt vasajton át gyújtották be reggelenként. A kályhát később, amikor végleg eldugultak belső füstjáratai, a helybeli plébános lelkes közreműködésével tisztították ki és rakták át.

A következő, és nagymama lakásában az utolsó helyiség a ház mértani középpontjában levő nagyszoba volt. Ennek a helyiségnek azon kívül, ahol Ómika szobájából beléptem, két ajtaja is volt: az egyik a verandára nézett, a másikon keresztül vadszőlővel és futórózsákkal körbevett kis teraszra léphettem, onnan pedig már a kert varázslatos és meg nem unható világába juthattam.

A nagyszobán túl még két család lakott, a veranda pedig egy folyosóba torkollott, aminek a végén volt az illemhely. Közönséges falusi „pottyantós”, de a ház belsejében elhelyezve.

Ez az épület volt a Madách-kúria, egy ideig Madách Imre otthona, amit a falusiak csak a „kastély” névvel tiszteltek.

A fordulópontot 1964 jelentette, Madách halálának százéves évfordulója. A hivatalos kurzus felfedezte a nagy költőt. A házból kiköltöztették az ott lakó családokat, a parkot körülkerítették és rendbe hozták, a ritka fákat kis névtáblákkal jelölték meg, újakat is ültettek, rózsabokrokkal díszítették az utak szegélyét, és az épület két szobájában emlékmúzeumot alakítottak ki. Nagymámám lett a múzeum gondnoka, aki ezért tiszteletdíjat kapott, és többé lakbért sem kellett fizetnie államosított otthonában, mert lakását szolgálativá minősítették.

Én abban az évben ismerkedtem meg közelebbről *Az ember tragédiájával* és írójával. Segítettem a múzeum bemutatásában, később már a szerény kiállítás önálló tárlatvezetője lettem.

Madách az addigi családi titokból büszkén viselt kapcsolattá vált.

Márai más volt, róla továbbra sem beszéltünk másokkal. Könyvei ott sorakoztak apám könyvespolcán, néhányat el is olvastam közülük, de kamaszként terjengősnek, túl filozofikusnak találtam őket. Nem értettem, mi van ezekben az írásokban, ami veszélyt jelent az akkori rendszerre, mi az oka a hivatalos kultúrpolitika megvetésének, sőt félelmének. Jóval később jöttem rá, hogy a polgár szellemi szabadságvágya, a megalkuvást nem ismerő jelleme az, ami őt magát távol tartotta Magyarországtól, a magyar kulturális vezetés céljaiba pedig végképp nem illett bele a polgári életmód népszerűsítése.

Aztán úgy hozta a sors, hogy szerepeltem egy televíziós vetélkedőben, amelynek zsűrijében ott ült Karinthy Ferenc. Nevemet látván az adás előtt félig tréfásan megkérdezte: – Grosschmid, mint Márai?– Igennel válaszoltam, és a műsor után az író elmondta: ő személyesen ismerte Márai Sándort, és a külföldön megjelent művei közül is több a birtokában van.

Egy évre rá látogatói útlevelemmel elindultam első nyugati utamra. A meghívóm egy távoli rokon volt, az útlevelekérelem beadásánál pedig nem kötöttem a hatóság orrára, hogy közelebbi rokonok meglátogatása is a terveim között szerepel. Így ismertem meg Münchenben Márai öccsét, Radványi Gézát, a *Valahol Európában* című film világhírű rendezőjét. Radványi feleségénél – ekkor már külön éltek –, az egykori szépségkirálynő színésznőnél, Tasnády Fekete Máriánál szálltam meg, aki abban az időben a Szabad Európa Rádiónál dolgozott.

A testvérek, Márai és Radványi nem voltak jóban. Állítólag még fiatal korukban vesztek össze valami, kívülálló számára lényegtelennek tűnő dolgon, ezt követően évtizedekig nem beszéltek egymással. A családi legenda szerint az akkoriban Olaszországban élő Márai híret vette, hogy testvére megvakult. Vonatra szállt, és Münchenben becsengetett Radványihoz, aki széttárt karral üdvözölte őt, mire az író csak annyit mondott: – Géza, te látsz? – majd sarkon fordult, és elment.

Az ott töltött néhány nap alatt megismertem Géza élettörténetét, filmes karrierjét, és azt a tervét, hogy még egyszer szeretne magyar filmet rendezni. Ez aztán meg is történt, mert a '70-es évek végén hazatért Magyarországra, és lehetőséget kapott réggen dédelgetett forgatókönyve megrendezésére. 1980-ban mutatták be a *Circus Maximust*. Büszke voltam rá, hogy nekem annak idején Münchenben elmesélte az alakulóban levő történetet. Azon az úton jutottam hozzá Márai néhány, Nyugaton megjelent írásához, és egy évvel később valaki becsempészte számomra a *Föld, föld* című, frissen megjelent kötetet is.

Ez a könyv fordulópontot jelentett az életemben. Megmutatta, hogy Márai külföldön élve jobban érti a '70-es évek konszolidált

Kádár-rendszerére relatív jólétének hamisságát, mint ahogy mi ezt itthon megéltük. Addig hittem benne, hogy a magyarországi viszonyok fokozatos javulása, az emberek lassú gyarapodása előbb-utóbb tényleg a nyugati demokráciák felé tendál, de Márai ráébresztett ennek a reménynek a hamis voltára. A mai napig hálás vagyok neki érte.

A rimaszombati televízió munkatársai, együttműködve szlovákiai magyar kulturális szervezetekkel a közelmúltban készítettek egy nagyon szép filmet *Márai–Madách* címmel, a két összekapcsolódó családról. A film forgatásához összegyűjtötték a fellelhető családtagokat, és engem is meghívtak mint az egyik élő kapcsot. A filmben sokan szólalunk meg, emlékeinkről, családi történetekről mesélünk sokféleképpen. Ami a megszólalásokban közös, a rokonság tudatos vállalása, a büszkeség a rokonokra anélkül, hogy az ő érdemeikből szeretnénk élni. Kamaszkoromban kaptam apámtól egy idézetet: „Az az ember, aki az őseivel dicsekszik, olyan, mint a krumpli. Ami értékes belőle, a föld alatt van.” A híres rokonsággal kapcsolatban azóta is ez az iránymutatásom.

*

GROSSCHMID PÉTER az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karán szerzett vegyészdiplomát. Ezt követően volt kiadói szerkesztő, tudományos munkatárs, később a Kőbányai Gyógyszerárugyárban (Richter Gedeon) a vezérigazgató műszaki titkára. A budapesti Brit Nagykövetség kereskedelmi tanácsadója, majd 1993-tól 1997-ig és 2001-től 2006-ig a Magyar Köztársaság helsinki nagykövetségén tudományos és technológiai attasé, nagykövetségi tanácsos. Eközben az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság kommunikációs igazgatója. Az elmúlt 12 évben több nemzetközi projekt és konferencia kommunikációs vezetője volt. Jelenleg a Kutatók Éjszakája projekt sajtófelelőse és a Rádió Bézs munkatársa.

„Madách sokkal inkább volt kiforrott gondolkodó, mint író-őstehetség”

Hegedűs Réka beszélgetése Bene Kálmánnal,
az idén 200 éve született Madách Imréről

„A kétségtelen siker ellenére Madách kívülálló maradt, s a Tragédián kívül nem termett számára babér, a Tragédia nem nyitotta meg számára a kapukat. Sem egyéb műveinek megjelenéséhez, sem az irodalmi elismeréshez. Az outsider a műhelyek kíméletlenül egyműves szerzőnek nyilvánították, többi művét feledésre ítélték, s ezzel kimondva-kimondatlanul Az

ember tragédiáját véletlen kiugrásnak, szerencsés találatnak minősítették (...) Pedig Madách Imre nem elégedett meg a Tragédia sikerével: mind annak megjelenése előtt, mind utána próbálkozott más művekkel is a kor közönsége elé lépni (...) Madáchról szóló írásaim újragondolásával azt szeretném bizonyítani, hogy bár Az ember tragédiája kétségtelenül a főmű, s helye vitathatatlan a magyar irodalmi kánonban – a Madách-életmű egészének ott kell lennie legfontosabb irodalmi ismereteink között, magyar irodalmi műveltségünk, Az ember tragédiája igazi beépülése a kultúránkba csakis az egész Madách-életmű megismerése által lehet teljes és eredményes” – fogalmazta meg

Bene Kálmán 2007-ben megjelent, *Madách-filológia* című kötetében. A Madách Irodalmi Társaság tevékenységének és Bene Kálmán több évtizedes kutatói munkásságának az egyik legfontosabb célkitűzése, hogy lerombolja az egy műves szerző mítoszát, ami a mai napig sokak fejében létezik Madách Imrével kapcsolatban. 2023-ban születésének 200. évfordulóját ünnepeljük, így az alkalom adott, hogy a *Tragédián* túl körbejárjuk kicsit Madách életét, művészetét.

– *A beszélgetésünkre készülve szerettem volna feleleveníteni kicsit a Madáchcsal kapcsolatos ismereteimet. Két forráshoz nyúltam. Elsőként – hova máshova, mint – a középiskolás, 11. osztályos irodalom tankönyvemhez, ami azért tartogatott érdekes tényeket. A későbbiekben erre még visszatérünk. A másik forrásom Andor Csaba Madách-életrajza, A siker éve: 1861. Izgalmas, olvasmányos kötet ez, a legapróbb mozzanatokig végigvezet Madách Imre életének fontos állomásain. Kezdve a történet legelején. A születésének dátumánál. 1823. január 20. vagy 21.? Andor Csaba úgy véli, inkább az előbbi...*

– Meglehet, hogy igaza van Csabának, de az tény, hogy abban az időben az anyakönyvezés még nemigen működött. Sok függött az egyháztól, ahová a család tartozott, hogy mikor tartották a kereszteleket. Hogy éppen körzetileg melyik nagyvároshoz tartozott az a kis település, tanyavilág, ahol gyermek született. Ha csak a saját születési anyakönyvből indulok ki: Kiskunhalas szerepel rajta születési helyként, pedig egészen 2022-ig nem is jártam ott soha. Madách esetében én a január 21-nél maradnék, ez a bizonyított.

– *Madách korán megtapasztalta a halállal való találkozást, hiszen alig 11 éves korában elvesztette édesapját, megélte az 1831-es pusztító kolerajárványt, ráadásul szívbajjal, köszvény-nel is küzdött gyerekkorától. Az irány, amelyet követnie kellett, már a kezdetektől fogva kijelölődött számára, hiszen a legidősebb gyermek jogán ő volt a sztrégovai birtok örököse. Egyenes út a jogi pálya felé, hogy aztán hivatalt vállalhasson. A halállal, a betegségekkel való együttélés és az előre elrendeltetett pálya mellé ho-*

gyan szivárgott be mégis az írás, az irodalom, s hogyan hatottak ezek a tényezők a személyiségére?

– Rendkívül érdeklődő ember volt, aki a kor adottságaihoz képest magas képzést kapott, elsősorban magántanítóktól. Foglalkozott vele gyerekkorában egy francia kisasszony, bizonyos Ité Nina, akiről humoros karikatúrákat rajzolt. Mindig úgy képzeltem el Ninát, mint Mikszáthnál a *Szent Péter esernyőjében* Veronka francia nevelőnőjét. Minden nehézség ellenére Madách életében sok vídamság volt, nem tették búval béleltté a betegségei. Olvasott, nyelveket tanult, tudott tótul, németül, franciául, angolul. A családban szinte majdnem mindig németül beszéltek. Nagyon sokoldalú, önmagát képző ember volt, ami becsülendő. Vívott, úszott, és még a faesztergálás mesterségét is elsajátította pusztán hobbiból. Na meg azért is, mert a kor elvárása volt, hogy a fizikai munkával is megismerkedjenek a fiatalok, ne csak a szellemivel, mert ki tudja, mikor jön jókor az a tudás. Annak ellenére, hogy kezdettől fogva tudta, ő öröklji majd a birtokot, legendásan rossz gazda volt, sosem volt sikerélménye a gazdálkodásban később sem. Egyetemi évei alatt került be egy olyan társaságba, ahol művelték az írást. Lónyay Menyhért, a későbbi miniszterelnök, s nagy szerelmének, Etelkának a bátyja, évfolyamtársa volt. Irodalmi köröket hoztak létre, olyan kézírásos lapokat szerveztek maguknak, mint a *Literaturai Kevercs* vagy a *Mixtura*. Végig nagyra becsülte Tompa Mihályt, Bajza Józsefet, Garay Jánost és a koraromantikus szentimentális lírát, amelyben alkottak. Így került a látókörébe az írás, az irodalom.

– Milyen költő volt Madách Imre?

– Nem volt östehetség, ellenben gondolatgazdag és szorgalmas. Kezdetben mondhatni önképzőköri költő volt. Aki úgy véli, verstanilag Madách költeményei nincsenek rendben, annak nincs igaza. Kínosan precízen ügyelt ugyanis a ritmusra, a verselésre. Hajlamos volt egy-egy szövegét többször újra elővenni, és addig javítgatni, amíg rendbe nem teszi a jambikus sorokat. Ezek a javítgatások, széljegyzetek a kéziratokban megnehezítették a kutatók életét. Ráadásul irdatlan sok probléma volt ilyen szempontból a különböző kiadásokkal, sokat rontottak a félreolvasá-

sok az értelmezésen. Ezt akkor vettük észre, amikor a Madách Irodalmi Társasággal 3 kötetben megjelentettük a költeményeit. Sok a félreolvasás. „Atlasszá lettem, titkod a világ” – írja, ami egy gyönyörű antik utalás egy szerelmes versben. De nem minden kiadásban így szerepel. Egy zseninek a szövegeit illő lenne minél pontosabban visszaadni. Madách zseni volt, csak éppen kívül esett az irodalmi műhelyeken, ezért nem mindig a megfelelő helyen kezelték a *Tragédia* mellett egyéb műveit.

– *Létezik olyan Madách-mű, ahol lehetőségük nyílt összehasonlítani a különböző időben keletkezett kéziratokat?*

– Hogyne. A *Csák végnapjai* című drámájának például három kézírata is létezik. 1843 márciusára, a Magyar Tudományos Akadémia dráma-pályázatára készült el az első, de a '60-as évek elején újra elővette, és javítgatni kezdte. A kéziratárban pedig találtunk egy harmadik verziót is. Így végigkövethető, hogyan változott az írói stílusa a kezdetektől fogva. A fiatakori és az érett alkotót is megismerhetjük, ha elmerülünk ezekben a kéziratokban.

– *Térjünk vissza a már említett középiskolás irodalmi tankönyvemre, amelyben kiemelt helyen, Madách életrajza mellett, közvetlenül a portréja alatt Németh G. Béla irodalomtörténész szavait olvashatta a „kisdiák”. Így szól: „Madách bár meglehetősen sok művet írt, lényegében mégis egykönyvű szerző, Az ember tragédiája című drámai költemény szerzője. Többi, más műfajú művei elsősorban eszközöknek számíthatnak ez egy keletkezésének és jelentésének magyarázatához.” Ismerve Bene Kálmán kutatásait, nagyon kíváncsi vagyok, mi a véleménye erről a gondolatról!*

– Bár alapvetően nagyra tartom Németh G. Bélát, ezzel a mondatával nem értek egyet. Kétlem, hogy akár a *Faustot* értelmezni lehetne anélkül, hogy ismernénk Goethe költészetét, vagy éppen a *Vándor éji dalát*. Meggyőződésem, hogy Madáchtól *A civilizátort* középiskolában is olvastatni kellene, és még élveznék is a diákok. Mert az valójában nem más, mint a *Tragédiának* a persziflázsa. Sok madáchi kérdés nagyon szellemesen van benne megválaszolva. Általa könnyebben megérthető lenne a Bach-korszak. De az a tény is szomorú, hogy évtizedekig nem létezett

elfogadható sorozat, amely Madách valamennyi művét tartalmazná. 1942-ben Halász Gábor adta ki az első olyan Madách összes-kötetet, ami többé-kevésbé pontos, de azóta már a kutatások új nézőpontokat is feltártak. Éppen ezért tartottuk fontosnak a Madách Irodalmi Társaságban, hogy kiadjuk a műveit. Külön a drámáit, a lírai költeményeit, a *Tragédiának* egy olyan változatát, amelyben a különböző kiadások közötti különbségekre is föl hívtuk a figyelmet. Komoly vitám volt Kerényi Ferencsel arról, hogy a Szász Károlynak tulajdonított József császár valójában Madách műve-e. Ha beleolvasunk, rögtön látjuk, hogy milyen párhuzamok vannak benne a *Tragédiával*, a *Mózással*... Szembeötlő madáchi vonások rajzolódnak ki benne. S ha elfogadjuk azt az elméletet, hogy a József császár valójában Madách munkája, akkor tulajdonképpen kapunk egy folytatást, egy továbbfejlesztést a *Tragédiához*. Mindent összevetve: bőven akadnak jelentős Madách-művek *Az ember tragédiáján* túl is.

– *Az imént említett, József császár című dráma történetéről, s hogy valójában kinek a műve is az, egy egész kötet született az Ön tollából...*

– Valóban. *Józsefcsászár. Madách Imre utolsó drámája?* címmel jelent meg 2003-ban. Izgalmas történet ez, ugyanis a műhelyek, a tudomány ezt az 1863. évi karácsonyi pályázatra beadott művet Szász Károly alkotásának fogadja el, aki ugyan műfordítónak igen kiváló volt, de drámaíróként és költőként nem ért el nagy sikereket. Éppen ezért senki nem volt kíváncsi erre a drámára, a feledés homályába veszett. Pedig fontos lenne beszélni róla.

– *Ezen a ponton muszáj megkérdezni: hogyan kezdett el Madáchcsal foglalkozni?*

– 17 éves voltam, amikor indítottak egy országos tanulmányi versenyt *Az ember tragédiája mai szemmel* címmel. Írtam erre egy dolgozatot, ami bekerült az OKTV döntőjébe. Csakhogy, amikor elő kellett volna adnom a fővárosban, megijedtem. Nem sikerült, nem értem el helyezést. Dr. Kordé Imre, nagyon kedves tanárom, osztályfőnököm – francia-magyar szakos pedagógus – azon a nyáron hunyt el. 36 éves volt, és agydaganatot diagnosztizáltak

nála. Elkezdtek suttogni, hogy talán nem is én írtam a dolgozatot, hanem Kordé, hiszen mindig is a kedvence voltam. Elhatároztam, hogy bebizonyítom, hogy önálló gondolataim vannak. Írtam egy második dolgozatot, ezúttal Brecht anyaábrázolásáról a drámáiban. Ezzel a dolgozattal már 6. helyezést értem el. Fölvételt nyertem az egyetem bölcsészkarára, magyar-német szakra. Két éven belül visszatértem Madáchhoz. Adott volt, hogy ezt kell tennem, hiszen Horváth Károly, neves Madách-kutató akkor a JATE Magyar Irodalom tanszékének a vezetője volt. Nála szakdolgoztam. Majd a *Csák végnapjaival* kezdtem el foglalkozni, 1973-ban pedig universitas doktori címet szereztem. Így kezdődött Madáchcsal a történetem, és folytatódott egész életemben.

– *Már sokszor emlegettük, de beszéljünk még arról, mi a küldetése az Andor Csaba és Grosschmidt Péter kezdeményezésére az 1990-es évek elején szerveződött Madách Irodalmi Társaságnak?*

– Már megalakulásakor is két fő pillérre támaszkodott, két fő célkitűzése volt a társaságnak. Az első, hogy különböző szimpóziumok szervezésével óvjuk és őrizzük Madách emlékét, bemutassuk a vele kapcsolatos kutatásokat. A másik, hogy valamennyi művét összegyűjtsük és kiadjuk. Ez utóbbi még mindig nem valósult meg maradéktalanul. Kerényi Ferenc neves Madách-kutató egy kicsit mindig lenézte a társaság munkáját, mert vannak benne amatőrök. De szerintem ez nem ront az értékén. Csabával mindig úgy gondoltuk, ha csak nem ír valaki teljes sületlenségeket, akkor megjelentetjük. Mert minden kutatás egy új nézőpontot jelent, ami izgalmas, új információkkal szolgálhat.

– *Lehet egy harmadik célkitűzésként tekinteni arra, hogy rácsfoljanak a „Madách mint egyműves szerző” mítoszra?*

– Az tény, hogy saját munkásságomban mindig is erre törekedtem. Vannak irodalomtörténészek, akik azt sugallták, hogy ha egy szerzőnek van egy kiemelkedő, meghatározó főműve, akkor már mással nem is kell foglalkozni. Mi igyekszünk bebizonyítani, hogy ez azért nem ilyen egyszerű. Madách sokkal inkább volt kiforrott gondolkodó, mint író-őstehetség. Vékony réteg az, aki Madáchot olvas, és ha olvas, akkor is leginkább a *Tragédiát*.

Pedig – ahogy már említettem – A civilizátort például mindenkinek érdemes volna kézbe venni.

– *Érezték a kortársak, hogy Az ember tragédiája korszakalkotó mű lesz, vagy beazonosítható egy fordulópont, amikor elkezdtek így tekinteni rá?*

– Arany úgy fogalmazott, ez az első olyan mű, ami önálló irányt mutat Petőfi óta. Sokat segített a megítélésén, hogy Arany elfogadta, méltatta. Ahogyan Paulay Ede érdemei is elévülhetetlenek azzal, hogy 1883. szeptember 21-én színpadra állította a *Tragédiát* a Nemzeti Színházban. Elképzelések már korábban is voltak, hogy hogyan kellene színre vinni. Molnár György, a Budai Népszínház igazgatója nagyszabású, látványos tervekkel állt elő a '60-as években, amelyek végül nem valósultak meg. A kiegyezés időszakában kissé elfelejtődött a mű, a nagyszabású Paulay-féle előadással azonban újra a figyelem középpontjába került. Tény, hogy egy filozófiában ennyire gazdag művet csak valamelyest lecsupaszítva lehet feldolgozni. Egyes feldolgozások mellé is lőttek. Talán szerencsésebb lenne az újraértelmezések esetében hozzátenni: Madách Imre nyomán írta és rendezte XY. De időről időre foglalkoznak vele, újragondolják, így a Madách-kultusz fennmarad.

– *Szeged a Madách-kutatások egyik meghatározó központja lett, holott, ha jól tudom magának Madáchnak nem sok köze volt a városhoz...*

– Mondhatjuk, majdhogynem semmi. Egyszer minden bizonnyal járt itt fivérével, Madách Károllyal együtt 1850 februárjában. Ehhez a látogatásához is tragikus események kötődnek, ugyanis meggyilkolt nővérük hagyatékának ügyét kellett intézniük. Madách Mária, férje, Balogh Károly, valamint a nő első házasságából született fia, Huszár József ugyanis 1849 augusztusában Marosszlatinánál román rablógyilkosok áldozatává lettek. Ezen szomorú apropóból érkeztek a Madách-fivérek Szegedre. De a szegedieket érdekli Madách, a szellemi jelentősége vitathatatlan. A Madách Irodalmi Társaság pedig gondoskodik róla, hogy a szimpóziumok alkalmával összesűrűsödjének itt az aktuális kutatások, s egy kicsit minden Madáchról szóljon.

– *Legyen így továbbra is. Köszönöm a beszélgetést!*

Nincs már sarokkő

Nem is tudom, mikor találkoztunk először, de bizonyosan valamikor a kilencvenes években, a szüleimnél. 2002-ben vettem részt először Madách Szimpóziumon, amelyet akkor már csaknem egy évtizede szervezett. Balassagyarmat, Csesztve, Alsósztregova, Horpács, Kékkő, Érsekvadkert, az egész történelmi Nógrád megye számomra elsősorban két embert jelent: egyet, aki százötvenkilenc éve, s egyet, aki alig két hónapja halt: Madách Imrét és Andor Csabát. Aligha létezett olyan ember, aki utóbbinál többet tudott volna előbbiről. És aligha fog létezni ilyen a jövőben.

Andor Csaba, aki eredetileg matematikus, aki a szépirodalommal is jó viszonyt ápolt, aki filológus, életrajzíró, irodalom- és filozófiatörténész; Andor Csaba, aki évtizedekkel ezelőtt tudatosan és következetesen visszavonult a XIX. századba, Madách

Imre köreibe; Andor Csaba, a Madách-kutatás megkerülhetetlen alakja, a százhusznál is több, nagyrészt Madáchhoz kapcsolódó kiadványt megjelentető, a *Tragédia* költőjéről évente szimpóziumokat rendező Madách Irodalmi Társaság egyik alapítója és hosszú időn keresztül elnöke 2022 karácsonyának második napján elhunyt. Ami utána maradt: rengeteg új adat és ismeret Madáchról, a műveiről, körülményeiről, életéről, amelyeket fontos tanulmányokban és kötetekben adott közre. Egy Társaság, amely ápolni igyekszik a kultuszt és gazdagítani a tudást. És az úr. Amely (közhely ide, közhely oda, az az igazság, hogy) betölthetetlen. Ha valaki Madáchcsal foglalkozik, s valamire szüksége van, már nem hívhatja föl Csabát, nem írhat neki e-mailt, immáron magukra vannak hagyatva és utalva a Madách-kutatók.

Nem tudom, mikor találkoztunk először, de bizonyosan valamikor a kilencvenes években, a szüleimnél. Utoljára biztosan a szüleimnél, 2022 őszén. Tudtam, hogy beteg, azt is, hogy súlyosan. De hogy a karácsony körüli e-mail-váltásunk lesz az utolsó, arra semmi sem utalt. Hogy Madách Imre születésének bicentenáriumán újra kell gondolni a Madách-kutatást és a kultusz ápolását, arra sem számítottam. Mert újra kell. Csaba nélkül nehezebb lesz. És más. Az ő tudása, hite, elszántsága és munkabírása páratlan volt. A szolgálat, amelyet Madách Imréért végzett, egyedülálló. Halála nem csupán veszteség, de korszakhatár is a Madách-kutatásban: nincs már sarokkő...

Bene Zoltán

Marafkó László

Tandori — sapkában és anélkül

A kilencvenes évek egyik könyvhetén az Örs vezér téren egymáshoz közeli sátrakban dedikáltunk. Menet közben Tandorihoz fotós is érkezett, talán a Magyar Narancstól. A nekikészülődés, beállítás közben, a harminc fokos hőségben előkerült a fotóiról jól ismert jambósapka is. Fel is vette. (Divattörténeti kitérő: karima nélküli, kötött sapkáról van szó, mert egyes vidékeken más fejfedőket is így neveznek.) Somolyogtam, hogy a külsődleges jegyek a formalitásokra nemigen adó szellemeknél is a már kialakított „imidzs”-hez tartoznak. Babérkoszorú helyett tehát sísapka. S Tandori játékosságát, játékait addig is, később is megtapasztalhattam. (A játék, játékosság és a gyermeki nyíltság hozzátartozik a legjobbak életéhez, talán mint a létezés időnkénti kisszerűségének feloldása. Tersánszky, a Karinthyak, Kosztolányi, Weöres, Örkény, Kormos – ki-ki folytathatná...)

Ez a gyermeki nyitottság védtelenséggel is jár. Nem véletlenül óvta volna Tandorit volt tanára, Nemes Nagy Ágnes már diákorában és később is az ezzel járó akaratlan kiszolgáltatottságtól, ami valószínűleg az igazi költői habitusnak is velejárója. Tandori persze nem védelemre szoruló gyermek volt, hanem gyermeki jellemét őrző egyéniség, aki esetenkénti kitárulkozása után a legtermészetesebb módon húzódott vissza belső végtelenjébe.

Egy hosszú interjúm vele az I. és XII. kerület becsatangolása közben kerekedett ki. Egy másik, nem sokkal a Kossuth-díja előtt, a műfordítót cserkészte be. Céltudatosan, lakásaink képzeletbeli összekötő vonalának felezésénél, a Déli pályaudvar környékére szervezve. A Kékgolyó és a Schwartzter Ferenc utca sarkán akkor egy kissé homályos belvilágú italmérő műintézmény működött. Gondoltuk, ha jegyzeteket is kell készítenem, egy asztalnál egyszerűbb felírni mondjuk az általa fordított Nobel-díjas író költő, Seamus Heaney műveinek címét, mintsem fejben meg-

jegyezni. Amikor beléptünk, az egyik sarokban egyáltalán nem magasröptű szellemeknek kinéző törzskompánia poharazgatott. Egyikük felnézett, és mint „klubtagnak”, kedvesen odaköszönt: „Szevasz, Dezső!” Tandori barátságos intéssel viszonzta. Rögtön az jutott eszembe, ami versében is előfordult, hogy a szakmában németből és angolból fordító költő bizony néha kannás borra fanyalodik, s nem az olvasó vélte nektárt meg ambróziát kortyolgatja Árkádiában. Rögtön hozzá kell tenni: a már említett interjújában elárulta nekem a szinte misztikus okot és dátumot, amitől kezdve már „nem ment” a vörösbor.

Nemcsak könyveiben örökölte meg verebeit, egyenrangú lényeknek kijáró gondoskodással vette körül őket. A madarakkal enyelgő poéta? Vélhetően szinte együtt élt a másmilyen, mégis egylényegű lényekkel.

A *Töredék Hamletnek* című első kötetének (1968) jelentőségét rögtön érzékelve az éppen nem sokkal előtte folyóíráttá vált Életünkben írtam róla. A kötet megjelenése után harminc évvel, egy interjúkészítés közben utólag honorálta a recenziót a belső címdalton. Nyomatott vezetékeve fölé odafirkantotta a nevét, ugyanezen magasságban: „június 8.” (valószínűleg ezen a napon beszélgettem vele). S az üres lapfelületet pedig ferdén, nagy méretű folyóírással betöltve: „1968–1998 Már maga ez kettőnk 'közt': egész. [Utóbbi kétszer aláhúзва – M. L.] Köszönet a felfedezésért, Dezső.” Természetesen sosem hittem, hogy én fedeztem fel, csupán csak örültem, hogy a korai üdvözlők egyike lehettem. Egyébként a debütáláskor személyesen még nem is ismertük egymást.

Akik új ösvényeket lelnek a Parnasszus óriás hegyén, sosem tekintik úgy, hogy attól kezdve csak ezen a csapáson szabad haladni, s másként nem. A poézis addigi számos módja, a fennkölt régiókat kedvelő vagy a „hasznos szépséget” művelő és még számos változat az eddigihez hasonlóan érvényes, csak érdemes tudni arról, hogy másként is szólt már költő. Még ha szokatlan is akár a hétköznapiak ható versbeszédében vagy a nyelv által születő és testet öltő gondolatban, sőt a nyelvet is a költemény tárgyává avatóban fellelni a létezés felderengő mélységét.

Utolsó telefonbeszélgetésünk nem sokkal a halála előtt történt – panaszkodott, hogy mozgásában korlátozva már nem tudja elhagyni a lakást. Ő, aki nagy sétái során az egész területet megkerülte, s ahogy szellemesen hozzátette: aztán mégis megkerült.

Íróasztalom mellett, a könyvespolc oldalán bekeretezve egy nekem dedikált grafikája. Címe: *Tengerpart mint temető*. Mintha árbóc-sírkeresztek ágaskodnának a sírhalmoknak tűnő sziklák közt. Valamiképp mindegyik kereszt az övé.

Egyébként életében több tucat kiállítása volt. A *Dokumentacss* című tárlatsorozatának a címe is ironikus. Utalás a *Dokumenta* című németországi, kasseli, nagy hagyományú „ősre”. A képzőművészetbe kívülről (a taccsvonalról) érkezett öniróniájával. Egyben a kiállított lapok fricskáinak és filozófiájának önérzetével is.

Ahogy a tenger nem tiszteli a partok jelölte vonalakat, a kiáradó szellem sem a művészeti ágak határait.

A HÓNAP ALKOTÓJA

MANDICS GYÖRGY

A remény peremén. Covid-kórház

Részlet a regényből

III. rész

Zörög a guruló hordágy. Visznek fel. Látom a liftet, látom a fiúkat. Ők nem kis hercegek. Ők nagyon valósak. Benyitnak egy szalonba. Csak három ágy. Kettő foglalt, én az üres harmadikra kerülök. Egy kék köpenyes doktornő jön. Haján, most jól látom, vörös háló, nyilván, hogy könnyebb legyen a fertőtlenítés.

– Felismer? Látom, hogy nem, pedig én fogadtam akkor, amikor áthozták a másik kórházból. Én vitettem az intenzív osztályra. De most már próbát tehetünk a normál terápiával. A feleségével már beszéltem, beküldött velem egy mobiltelefont. Hívja fel, és ha nem tudja feltölteni a készüléket, kérje meg valamelyik szobatársát.

A doktornő továbbment a másik beteghez. Az elsőt hallottam, hogy Schüller úrnak nevezi, de a továbbiakban nem figyeltem, hanem telefonálni akartam. A régivel tudtam, hogyan kell tárcsázni, azzal rögtön tettem egy próbát. De a készülék nem kapcsolt. Biztos lemerült. Az újjal is próbálkoztam, de nem kapcsolt. Teljesen más programok ugrottak fel, mint amit ismertem, s én éreztem a meddő próbák felgyűlő rossz ízét. Kétségbeesve néztem körül. A doktornő már a harmadik ágynál járt, így tettem félénk kísérletet.

– Schüller úr, elnézést a zavarásért, de nem értek a mobiltelefonokhoz. Nálunk mindent a feleségem intéz, ami telefonnal elintézhető. Nem nézné meg ezt a két készüléket? Van rajtuk pénz, legfeljebb az lehet a baj, hogy lemerült az akkumulátoruk. De itt vannak a töltők. Csak ne kérdezze, melyik melyikhez való.

Schüller úr erős testalkatú ember volt, olyan, aki láthatólag nemrég még aktívan sportolt. Kezébe vette a két telefont. A régebbihez, amellyel a kistarcsai kórházból telefonáltam volna egyszer, de már akkor lemerült, most sem fűztem nagy reményeket. A töltők nem passzoltak hozzá, így Schüller hamar félrerakta, és az újabb modellt vette vizsgálat alá. Ennek töltőjét az ágya felett található elektromos csatlakozóba dugta.

– Jó – mondta –, ez jó. Tudja a felesége számát?

Ezt az egyet tudtam. Ő tárcsázott, majd átadta nekem a készüléket.

– Cukorka, te vagy az?

– Istenem, hát igaz? Tényleg kiengedtek ma az elkülönítőből? A doktornő már tegnap mondta, de nem mertem elhinni, hogy így tartja a szavát. És az új telefon is eljutott hozzád! A régi töltője még Kistarcsán elveszett, az unoka megpróbált előkeresni minden fölösleges töltőt, de ezek szerint hiába. Vettem az Örs vezér téren egy használtat, ami elég új típusnak látszik. A hangja tiszta, de kérj meg valakit, hogy dugja a konnektorba rögtön, mert nem akarom a hangodat újra elveszíteni. Hiszen megőrülök, ha még egyszer előfordul az, ami Kistarcsán.

– Cukorka, Cukorka, ne sírj. Hiszen nem haltam meg.

– De közel voltál hozzá.

– Ne dramatizáld túl. Semmi bajom. Megizzadtam az utolsó könyvszállításnál, kicsit meghültem, de ha nem megyünk a házi-orvoshoz, nem kerülök kórházba. S nincs Covid-osztály.

– Te viccelsz? Azt hiszed, véletlenül vitt a Covid-mentő Kistarcsára?

– Hát, nem tudom. Van egy hézag az emlékezetemben. Tudom, hogy volt valami enyhe rosszullet, amiért felhívtad a háziorvost. Arra is emlékszem, hogy leültem egy székre, és Pintér doktornő vérnyomást mért, meg a szívemet s a tüdőmet hallgatta. Aztán rögtön telefonált egy Covid-mentőért. Ültem, fáztam, és az egész értelmetlen volt. Mondd, mi történt?

– Nos, elájultál. Lefordultál a székéről. Reanimáltak vagy öt percig. De azt hiszem, ezt az első rohamot már Kistarcsán elmondtam neked.

– Nekem? S miért első rohamot?
– Mert Kistarcsán újabb rohamod volt.
– Nekem? Mikor?
– Úgy egy héttel ezelőtt. Borira emlékszel?
– Igen. Hozott egy csomagot.
– És a másik két nagy csomagra nem emlékszel?
– Nem.
– Hogy Borit láttad, arra emlékszel?
– Igen, emlékszem. A lépcsőháznál, a folyosó végén.
– Hogy ott még egyszer jártál, arra nem emlékszel?
– Nem emlékszem.
– Pedig én láttalak. Sokat fizettem, hogy egy guruló ágyon oda hozzanak. Felém fordított a nővér, de a tekinteted üres volt. Nem ismertél fel. Nemcsak egy üvegfal választott el akkor minket, hanem egy másik univerzum.

Azt hittem, hogy rám szakad a fal. A telefonból sötéten hulltak elém a szavak. Egy idegen nézett az üvegfal túloldaláról, akit én már nem ismerek, s ő sem ismer engem. Mint Brueghel képein az áttetsző burokból zártak, hirtelen rám omlott a Covid-szimptóma teljes szörnyűsége. Nem a szinte kezelhetetlen tüdőgyulladás, nem a szív görcsei, aszinkron ütései, mert ezek mind feloldódnak a biológia univerzumában, a biokémiai reakciók tisztázható determinizmusában. Egy rémesebb oldalát láttam most meg a vírus hatásának: a tudat, a minden csepp energiánkkal, utolsó lélegzetünkkel is védett öntudat összeomlását. Hiszen embervoltunk legfontosabb megkülönböztető jegye az állatokkal szemben ez: az emlékezet, az érzelmi jegyekkel körülbástyázott emlékezet.

S most kiderül: ez a magánterület sem védett. A Covid képes rá, hogy egész emléksorokat töröljön, képes egész személyek ismertetőjegyeit eltörölni. Hogyan nem volt képes rögzíteni az agy egy ilyen drámai eseményt? Talán hogy ne kerüljön összeütközésbe önmagával, inkább törölte az egész láncolatot, az ágytól az üvegfalig.

– S te mit tettél?

– Megkérdeztem a nővért, mióta vagy ilyen állapotban. Hogy milyen gyógyszerekkel kezeltek. Hogy nem hallott-e valami furcsát. Csak kitérő válaszokat kaptam. Hogy egyetlen orvos van száznegyven covidos betegre. Hogy a betegek közt sok a zavart. Vagyis olyan, aki nem beszél összefüggően, értelmesen. A férjem is hol szónokol mindenféle hihetetlen dolgokról, utakról, kiküldetésekről, azt véli, hogy barátai mindenféle történelmi személyek, miniszterek, sőt milliomosok Monacóból, és várja azok hívását, bár egy mobilt sem képes feltölteni, és a holmiját a takarítók ide-oda dobálják, mert nem képes a faliszekrénybe tenni. Senki nem törődik vele.

– Gondolhatod, hogy ezután a jellemzés után úgy mentem haza a buszon – folytatta feleségem –, hogy folyton az ájulás kerülgetett. Alig aludtam, aztán hajnalban elhatároztam, hogy lépni kell. Felhívtam Józsa-t, s emlékeztettem kapcsolatunkra, arra, hogy az MDF-ben egy íróasztalunk volt, egymást segítettük, s utána hogyan alakult a sorsunk. Hogyan harcolunk a Szent Margitban a komcsi diri ellen, hogyan vettük át Lipcsey Ildi után az Erdélyi Szövetséget, hogy én téged is neki köszönhetlek, hiszen az ő születésnapján kezdődött a kapcsolatunk, és milyen hasznos lett jövedeled az Erdélyi Szövetségbe, hány kitűnő magyar értelmiség csatlakozott hozzánk a te kapcsolataid révén. Most szörnyű a helyzeted. Már félrebeszélsz. Rögtön lépni kell.

Józsa lépett. Erdélyi Szövetség-beli kapcsolatai révén a KDNP-ben hamar kiderítette, hogy ki a döntésképes államtitkár. Megszerezte a közvetlen telefont a titkárnőhöz, majd az államtitkár-hoz. Mindegyik tudta, hogy ki vagy. Volt, aki arra is emlékezett, amikor Kásler miniszter úr József Attila-díjjal kitüntetett. Ekkor tudtam meg, hogy Bőjte Csaba ügyében is eljárak, hogy megmentsék, aki szintén eszméletét veszítette már szállítás közben. Egy óra sem tel el, s kért Józsa, hogy menjek be Kistarcsára az igazgatóhoz, aki már tudja, mi a teendő.

- Ez mikor volt?
- Másnap. Annak a napnak másnapján, hogy nem ismertél fel.
- És mit mondott az igazgató?

– Ezt mondta: „Ki maga? Ki a férje? Az orvosok elég furcsa jellemzést adtak. Az egyik szerint valami telefont várt Albert monacói hercegtől. Vagy valami más milliomostól.” Meg azt is mondta, nincs semmi veszve, a ruletten még nem húzták ki a bukó számot. Igencsak meglepődött, amikor kiderült, hogy mindez igaz. A monacói telefont ugyan nem hozzá kapcsolták, de egy idő után mindenki tudott róla a személyzetből. Elmondtam, hogy a József Attila-díjat októberben adta át neked Kásler úr, hogy a Művészeti Akadémia köztestületi tagja vagy, s tucatnyi díjad van különböző országokból, ahol előadtál, vagy könyveid megjelentek.

– Ezután aláírtam néhány papírt, majd mehettem a raktárba, ahonnan előkerült a télikabát és a mobiltelefon, de nem a cipő, nem a személyi s a hivatalos papírokat tartalmazó zacskó, nem a lengyelországi egyetemi zsákok a számtalan gyümölcslével, a csokik, a papucs, a pizsamák.

– „A Covid-mentő fogja átvinni a László Kórházba. Ott a hely a II. emeleten. Keresse az osztályvezető orvost, itt a neve a cédulán” – mondta mogorván az igazgató. Nem búcsúztam el szívélyesen, gondolhatod, s attól sem lett jobb kedvem, hogy a Facebookon a politikai korrektség szellemében egy olyan cigány nemzetiségű ápolónő népszerűsíti Kistarcsát s az itteni ápolónői munkát, aki megjelenésében és mozdulataiban inkább emlékeztet egy rúdtáncosnőre, mint egy betegápolóra.

– Hogy kevés az ápoló? Igen. De itt, a Lászlóban is kevés. És akivel találkoztam, az mind tisztelettel szól, tisztelettel beszélt. És felvették a telefont, megkérdezték, mi a baj, miben segíthetnének. Magdolna doktornő, akit az igazgatói cetli nyomán ismertem meg, rögtön fogadott, s végre értelmes diagnózist mondott. Ő mondta ki, hogy kritikus állapotban vagy, kétoldali tüdőgyulladás, súlyos memóriazavarok. Nem elégséges a normál terápia. Csak az intenzív osztály segít. Remény csak akkor van, ha engedélyezem a kísérleti gyógyszerek bevetését. Böszörményi Zoli tanácsára hallgattam, aki Szócs Géza esetét ismerte már közelről. Neki is emlékezetkihiányai voltak, de ezt későn ismerték

fel, s nem kezelték elég hatékonyan. Mindent a lélegeztetőgéptől vártak. Ezért Zoli azt javasolta, a gépet ne írjam alá, de a kísérleti gyógyszerert igen. Így cselekedtem.

– Ó, igen – feleltem –, a kis hercegek mindennap azzal kezdtek: Gyuri bácsi, mennyi ma az oxigén? S örültek, amikor az ujjamra csatolt érzékelő jelezte: a véremben az oxigén 95-96 százalék vagy még több. Így csak két csövecske ment az orromba, de nem kötöttek rá a gépre.

– Kis herceg? Jópofa.

Igen, jópofa. Hisz én abban az őrijító magányban, amikor csak tehettem, kiléptem a testemből, és baráttól barátig, szerzőtől szerzőig repültem, verstől versig. Versekig, amelyek magyar formáját én adtam, s így mindegyik darabban magam egy darabká-jára leltem.

Ha én nem voltam, ott voltak a versek. S ha felidéztem őket, ha fel tudtam idézni őket, tudtam, hogy élek. Még van a világ. Még vagy valahol Te.

S akkor vagyok még én is.

A kötet az Irodalmi Jelen Könyvek gondozásában,
2021-ben jelent meg.

„Holt vitorlásként áll a templom”

Mandics György versfordításaiból

Gheorghe Vidican

Gyökerek

*lábnyomaink az út zajait szeletekre vágják
a könnyek hidegétől elkékvült gyökerek kiáltások szépséged
belsejéből*

*a hamu a fönixmadár gyászruhája
nem csinált hanem megszült csók mely átöleli a kiáltást
a járókelők árnyékaikat a vérünkben öblítik
a felfelé ívelő lépcsők megszártják lábnyomaink
kezeinkbe ereszkednek a sebek
vasak virágoznak a megfeszített vérében
tolakszunk hogy beférjünk szentségébe
beláthatatlan szemével néz le ránk a hit
a fájdalom kiáltásába öltözik
talpán vérrel borított harangok ütnek tompán
a halhatatlan pillanat elkékvült gyökerei
lépteinek vérrel telt nyomai
az angyalok szorgoskodása anyám könnyeiben
az ő sikolya osztja az ostyákat a mi kiáltásunkban
ajkainkon a kivirágzó homok
az arcokról pipettával begyűjtött könnyek
a felkelő napban képmásokat faragnak
lábnyomaink a zajt szeletekre vágják
hogy a kígyó harapásában levő hit visszhangját tápláljuk
a könny eresztétől megkékvült gyökerek
kiáltásunk kinyitja az angyalok égi orrlyukait
a férfi almát eszik tudatlan*

*a nő illatával mossa kezeit
de szemében az árulás virágzik
a föld könnyeitől elkékült gyökerek
a sebekbe visszatér a fáradtság
a tükör lyukai megtelnek könnyel
áttetszőségükben fürdünk
apró események az út zajában
a fény hallgatása megvilágosítja a földi élet lángolásait
a járókelők árnyékaikat a vérünkben öblítik
a nő mozgatja az almat a kígyó sziszegésében
a lázadás földi mozzanatai
kezeinkbe ereszkednek a sebek
vasak virágoznak a megfeszített vérében
beláthatatlan szemével néz le ránk a hit
a fájdalom kiáltásába öltözik
talpán vérrel borított harangok ütnek tompán
a halhatatlan pillanat elkékült gyökerei
a tükör lyukai könnyekkel teltek
az űr tele sebekkel
a fönixmadár hamva velünk telt meg
párbeszéd a madarakkal a vakok ujjában braille betűk
a mi vérünk
összerakjuk a zaj lázadása miatt elkékült gyökerek elszigetelt
magányát
lábnyomaink szeletei a zajnak*

Tündér Ilona

*frissen kaszált széna illata anyám könnyével felfrissítve
szempároktól bezárt ablakok
ajtócsikorgás járókelők léptei alatt zördülő falevelek
a hazard jelentése egy mosoly a szájsarokban
vakok mágneses ujjbegye a sorsdémonok pillantása
csapdái
a metaforák megtisztítják a csóktól a fűrészek rozsdáját
az egyszerű hármasszabály megélesíti a suttogást
ajkak és ismét csak ajkak a csók pillantásában
a tükör üveges lyukai megélesítik a globális felmelegedést
az úszó jégmezők harsányan röhögnek napfelkeltekor
egy rozsdás részeg a szarvasbőgés
kóborolnak bennünk a napkelte kék könnyei
a látás gyökereiben mezítelen lábak
vonszolja a fű zöldjét a harmatcsepp zsilipjein keresztül
a gyalogátkelő a történet egy obszcén mozzanata lesz
anyám könnyes szemének oxidált tekintete egy lázongó
páfrányt tenyészt*

*a csönd viaszos szemében
a kávé illata traccsolt a reggellel a
nyírfaerdő szegélyén
ajkak és újra ajkak üveges csók a tükör aszályában
elvadult repülése a főnixmadárnak a hamutól mely füstölög
az idő ablakában
derekak sűrűségek rángások
kérdőjelek az ajkakon
mennyi csönd tündér ilona halálában
testünkben a vadságokat marcangoló
viktoriánus szőnyegek
halálra ítélik maguk lefejezve
az abszolút igazságot
a rebellis gelu ruscanu saját csuklásától megfullad
kéjes kívánságok a vérünkben*

*napfelkelte esőzik a madarakban
tündér ilona hasa anyásan domború
hűvös reggeleket szül a nyírfaligetekben
vad gyökereket a véruinkben
vonzanak az ajkak
a kezek húsevő ölelések
a szempárokkal bezárt ablakok
egy ajtó csikorgása egy kutya szemében
a veríték végigfolyik ilona arcán körmei alatt
sárga némaság
fémes zörejrel az izzadtság eléri a herceg tekintetét
a nyírfaerdő kastélyában születések sora
tűzvészek a vadlovak patája alatt
égnek a nyomaik
ölelések lesznek
lombfosztottan a levő és nem levő jövőtől
véruink egybeöntve a kutak csorgójában
a szomjúság rotyog mint egy szellemekkel teli mocsár
anyám könnye besatírozza a pillanatot az evezősök árnyékával
ez egy elveszett világ a félelem dereka táján
tündér ilona a nyírfaerdő kastélyában
felakasztja a napfelkeltét az újszülött gőgicsélésére
reggel lesz és a húsunk zizegésében a harmatcsepp zsilipjei
megtelnek rozsdával a te könnyeidben*

GHEORHE VIDICAN román költő 1953-ban született a Nagyszalonta melletti Ptegden. Jelenleg Nagyváradon él. *A félelem külvárosai* című kötete, melyből az itt közölt versek valók, 2021-ben jelent meg. Költeményei olvashatók magyarul, németül, szerbül és olaszul. 2014-ben Balcanica-díjban részesült, 2022-ben a Román Akadémiától kapott rangos elismerést. *Érdes vérem* című kötete 2019-ben jelent meg magyarul az Irodalmi Jelen Könyvek gondozásában.

Traian Pop

Az utolsó hóhullás

Eginald Schlattnernek, Wolf von Aichelburgnak,
Hans Bergerlnek, Andreas Birknernek, Georg
Shergnek és Harald Siegmundnak ezt a hóhullást,
amelyet senki sem képes leállítani

*a leégett templomnál három hete havazik
a szenteknek hóalapja nőtt
miként a gombáknak vagy az esőben nyíló esernyőknek
a harang a tavaly nyári varjűfészekben vacog
az orgona mint elbizonytalanodott hajóárbóc
s holt vitorlásként áll a templom
sohasem volt ennyi dolga a papnak a hólapátolással
kétoldalt szemtelenül magasodnak a hóhegyek
mintha így kívánnák kiszívni a hit utolsó cseppjeit
az ördög fenyegetése úgy tűnik gyökeret vert itt
ezeken a helyeken
mormolja lassan tiszta jéggé vált szakállába
s miközben fehér haját rázva veri a falapot feltámadásra
reméli
holnap betéved még valaki a misére
s ez lesz
az utolsó hóesése*

Temesvár, 1976 – Brassó, 2016, negyven évvel később

Abszolút hatalom

*azon a napon nem ejtett ki egy szót sem
a tenger jókora darabokat harapott ki az utolsó
szeretőktől megfosztott strandból
kerülőút
áradásveszély
áthaladni tilos ez az utolsó
amire emlékezett
s a torz vigyorra amelyik makacsul elkísérte
szinte valamennyi
cselekedetét*

*fáradt vagyok fáradt vagyok fáradt vagyok
ismételgette a falu bolondja a patakokat irányítva hiszen
ki engedhetné meg magának azt a luxust hogy normális maradjon*

*a kártyák cinkeltek voltak mondja magának másnap
arra gondolva hogy boldog lehetett volna
azzal amit kapott
a fejfájásáért cserébe*

Cannes, 1998. június

TRAIAN POP román költő. Mandics György így ír róla: „Néhány évvel ezelőtt egy tehetségkutató versenyen tűnt fel. Már akkor meglepett verseinek határozott metszeteivel, építményszerű rajzolatával. Most első kötetével igazolja akkori meglátásaimat. Ami új, az a verseiben érzékelhető düh, fiatalos lendület, a kiállás, az egyenes tartás, vagy e tartás igénye. Gyakran visszatérő motívuma a hó, a havazás. Ezt a jelképet sokszor a düh érzelme kíséri, mert szerinte újra és újra elszalasztjuk az alkalmat, lekésünk a havazásról, ki-maradunk a hó adta megtisztulási szertartás lehetőségéből. Verseinek hevületét és erős etikai indíttatását első kritikusai romantikus költői alapállásként magyarázzák. Magam költői személyiségét inkább reménykedőként vagy bizakodó-

ként határoznom meg. Traian Pop olyan fiatal író és költő, aki hisz a szavak erejében, azok megtisztító képességében, aki nem egyszerű versiparos szeretne lenni, akinek komoly mondanivalója van. Ezért olvasom szívesen, s várom, hogy verseiből egyre tisztábban törjön fel a vox humana.”

Jan Rychner

Álomkép

*Építettem egy hidat napsugárból
hogy elérjek hozzád
a másik oldalon az ég
legyőzöd a felhők szürkeségét
hogy ismerd a másik oldalát*

*Mindennek megvan a bánata
minden gond lásd
hátrahagy homályt –
hadd legyen felszívó felhő.
A napfényben a remény kitárja karját.*

Golgota

*Golgota hegyén az Úr felemelte a kereszten
Jézust mindenek fölé.
A Nagy Éjszaka megszületett,
hogy a fény erősebben ragyogjon,
és az emberi érzékeket kristállyá változtassa.
Hát feltámadott! Halleluja!
Az angyalok tenyeréről a Jordán vize*

*lemosta a vért, amely benedvesítette a szent fejet.
Ő majd kimossa eltévedt lelkeinket,
amelyek halhatatlanok akarnak lenni,
amikor az utolsó óránk ideje eljön.
Mi szétszórjuk a bűn magvait
megkövesedve és süketen a kereszt fájdalmaira.*

*Memento mori – egy ránc a homlokon emlékeztet
az ő szenvedéseire, hogy mi is hordjuk majd a
bűnbánat keresztjét az Utolsó Vecseryén
térden.*

JAN RYCHNER 1947-ben a lengyelországi Lublinban született. Kulturális tevékenységeért 2012-ben a Kulturális és Nemzeti Hagyomány Minisztériuma Lengyel érdeméremmel tüntette ki. Emellett a Gloria Artis érdemérem és a Swietokrzyski Gustaw irodalmi díj birtokosa. Foglalkozására nézve ügyvéd, a varsói jogi egyetem végzettje. Hobbija a zene, ütőhangszeresként sok országban megfordult. Bár középiskolás kora óta ír verseket, önálló kötetet csak 2000-ben jelentetett meg *Versek hozzád* címmel, ezt azután több versgyűjtemény követte. 2013-ban jelent meg első regénye, *A sors kanyarulatai*, más prózai munkáit további öt kötetbe gyűjtötte. Verseit eddig angol, bolgár, francia, litván, német, orosz és román nyelvre fordították, említett regényét orosz nyelvre. Tagja a lengyel írószövetségnek, a ZAİKS irodalmi társaságnak, a Szláv Kulturális Akadémiának (Várna). 2003-tól vezet, a varsói Dom Poloniában, a lengyel diaszpóra házában egy népszerű irodalmi klubot.

Testen kívüli utazások

Részlet a *Balk ideológiája és hatása a rováshagyományra* kötetből.

Az emberi test egyik ritka képessége, a lélek különválása a testtől, s így olyan független utazások elvégzése, melyre normális esetben képtelenek vagyunk. A lélekutazások valóságában a többség többé-kevésbé kételkedett. Bár a jelenség elég sematikus ismétlődött, a részletek eredetisége miatt mindig nagy érdeklődés kísérte, s ezért több száz évre visszamenően fennmaradtak ilyen események igen jó leírásai.

A közös elem, hogy a lélek elválik a testtől, s képes kívülről szemlélni testi önmagát. Ebben az állapotban következnek be a hihetetlen helyekre, nagyon távoli helyekre, avagy a túlvilágra tett kirándulások, melyek végén a lélek visszatál a testbe, mely addig dermedten, halálszerű állapotban várja a kalandozó lelket.

Általános jellegzetesség, hogy a lélek és a test elválasztása két nagy csoportba sorolható: spontán jelenségek, amikor ez a szemtanú számára is érthetetlenül következik be, s kiprovokált jelenségek, amikor a szemtanú előzetes információk vagy tanulás által próbálja kiváltani ezt a jelenséget, s a legérdekesebb esetekben irányítani is. Az is nyilvánvaló, hogy ezek az utazások kulturálisan meghatározottak, rengeteg adatot tartalmaznak az utazást végző alany világképéről. Egy zoroasztriánus hitű egyén a saját túlvilágképe által meghatározott képi világ díszletei közt röpül, egy római a római hitvilágban, egy középkori keresztény a keresztény túlvilágban, egy mai laikus a mai világképek egyikében. A leírt repülés képei olyan plasztikus leírását adják az adott kor komplex hitvilágának, hogy boldog lehet az a kultúra, mely ilyen leírásokkal rendelkezik. A rovásírásos hagyatékunk három ilyen esetet is szolgáltat. Lássunk egyet.

Alvilági utazás barlangon át (Cicero K. 32 ének) – Sil táltos, vezérek kora

Sil táltos alvilágjárása egy barlangon keresztül történik, s ott nem szenvedő lelkekkel, hanem különféle tündérekkel találkozik. A magyar tündér fogalma meglehetősen diffúz szellemalak. A név egy az eltűnéssel és a feltűnéssel, vagyis a megjelenéssel, illetve az eloszlással kapcsolatos fizikai állapotváltozás képességére utal. A spiritizmusban, majd a parapszichológiában ez a materializálás, illetve a dematerializálás jelenségéhez kötődik, a modern sci-fiben pedig a „teleportáló” berendezések működésével kapcsolatos. A leíró folkloristákat a jelenség sokféle változata zavarja (l. Ipolyi, 1854, IV. fej. és sok helyen még), az értelmezők meg azzal bajmolódnak, hogy megállapítsák, milyen ártó vagy nem ártó lénnel van dolgunk, mivel a néphit főként az ártókat követi figyelemmel (Dömötör, 82–89). Pócs Éva szerint a magyar néphitben a tündér alakja összemosódik a boszorkányéval, annak jellege mutatkozik meg a leggazdagabb anyagban, a magyar boszorkányperek anyagában, s tündérhiedelmeket ezért csak a magyarságot körülvevő szlávok, illetve a románok anyagaiban találhatunk, ahol nem volt boszorkányüldözés (Pócs, 20–23). E rovásgyűjtemény tehát ismét hézagpótló, hiszen az 1530 előtti korszakról hoz adatokat, még akkor is, ha itt bizonyosan ez az anyag már irodalmilag feldolgozott formában jelenik meg.

A kíváncsi Sil táltos egy barlangba megy be, melynek torkából füst és korom gomolyog elő, jelezve e barlang alvilági jellegét. Itt találkozik a hely urával, Rada tündérrel (Cicero K. 32, 5). A név tipikusan délszláv(?), ám lehet gót(vizigót?) is a hunok előtti népvándorlások korából, s egy tűztündérre utal, aki rögtön a lángokba veti az óvatlan betolakodót. Furcsa módon Jimenez de Rada annak a XIII. századi püspöknek a neve, aki Spanyolországban elterjesztette Zalmoxis gót-géta kultuszát mint a kasztíliai királyok családfája örökségét. De a szerencsés táltos (nyilván saját mágikus képességeinek köszönhetően) nem Rada inkvizitori tü-

zébe hull, hanem a Bájoló tündér ölébe, aki jégszéken ül, hóernyő védi, s pont aznap tölti be a kétszer hét éves kort, amikor a tündér sebezhető, s a férfi érintésének ellenállni képtelen. (32, 7–12.)

Ipolyi Arnold, a magyar tündérvilág első klasszikus tanulmányozója a Déva vári tündérről jegyez fel egy ilyen 7 éves periodikus megjelenést (Ipolyi 1854, 66), de nincs szó arról, hogy akkor a tündér halandó férfiak számára elérhető lenne.

A történet további részében a Bájoló tündér veszi át az irányítást. Kap széltündér repíti őket hetedhét országon túl, a Kerek-tó mélyére (32, 14–16). Itt Uz víztündér lép működésbe, aki 12 szigetet alkot, s azok legszebbikén teszi la a Bájoló tündért s a táltost (32, 17–23). E 12-edik sziget Tündérország tipikus jelképeit hordozza: csodafák arany-ezüst gyümölcsökkel (Ipolyi 1854, 58–59). A széltündérek is ismertek (Ipolyi 1854, 93, 105), s a vízi tündérek is (Ipolyi 1854, 97–104), ám egyik sem azonos forrásunkkal: nem Kap, s nem Uz. A tündérfaj megnevezése az emberi keresztezéssel érdekes mozzanat, csak éppen nem tipikus, hiszen az ilyen történetek zöme inkább tragikus, a tabu áthágása miatti büntetés (Pócs, 74 skk.). A mi esetünk inkább a beavatás típusú, jó végkimenetelű esetek közé sorolandó (Pócs, 88–94). Ezzel szemben KAP tündér a Kaukázusra utal, az UZ szintén. A Kap-hegyek nogajul vannak. Nogaj elnevezései a Kaukázusnak – emlékeztetünk újra. (Somfai Kara Dávid, Manasz eposz, 2166. sor jegyzete, 2017 kiadás, 267. old.; M. Gy.: Hét-folyó Hétcsillag, 2020, 310. old.) UZ tündér neve a kaukázusi 7 magyar neve közt szerepel, a 6-ik az ötödik BALK és a hetedik DeReG között. (Magyar Inak elő Üsiről, 41/42 sor. M. Gy.: Kaukázusi magyarság, végső forma, 2019, 55. Jimenez de Rada alakja és Zamolxis spanyol genealógiai hagyományba illesztése, részletesen Busuiocanu, 1985)

Sil táltos újjászületése a tündérral közös gyermekekben nyilvánul meg. E gyermekek sikeresen látják előre a jövőt, jelzi a dalnok, vagyis, paranormális képességekkel rendelkeznek, egy új fajt hoznak létre. Ez lehetséges – mondja az énekes, mert a szerelem mindenható.

A téma nem ismeretlen: Altájban a sámánok egy barlangüregben át mennek a túlvilágra (Eliade, Shamanism, 1964. 202). Homérosznál a holtak a nimfák barlangján keresztül jutnak a túlvilágra. Ezt festette meg William Blake (Michell: *The Earth Spirit*, 16. tábla). Olyan történetet is ismerünk, ahol a táltos vagy a sámán a túlvilágról szerez be feleséget: mégpedig a halál leányát kéri meg isteni parancsra (Hoppál, 2010, 114). Walesben van egy 7 forrás nevű hely, ahol 7 víztündér vigyáz hét forrást, mely Isten dicsőségére folyik (Michell: *The Earth Spirit*, 24. tábla).

Végül említsük meg itt Losi szarvasvadászatát a mocsárban, mely hirtelen túlvilági varázsúttá változik, hisz OZI tündér kiment, s akkor kiderül, hogy senki által nem ismert, nem sejtett Tündérpalota rejtőzik a mocsárban. Ez egy másfajta túlvilági út, melyről már szoltunk előbb.

Mandics Györgyöt barátai köszöntik 80. születésnapján

Nagy Dénes

Mandics 2 x 40 év, azaz 2⁴⁵

Egy különleges ember és megannyi különleges szám

Negyven éve, 1982-ben, egy dedikált könyvet kaptam Gyuritól. A könyv három évvel korábban jelent meg *Bolyai János jegyzeteiből* címmel. Gyuri írta a feleségével, M. Veress Zsuzsannával közösen, akit sajnos egy betegség nagyon fiatalon elvitt. Ott tartottam a kezemben ezt a kis zöld könyvet, és azonnal lenyűgözött az az ötlet, hogy költészeti módszerekkel próbálták menteni Bolyai János gondolatait. A versekben dőlt betűkkel szedett szavak, illetve sorok, idézetek, nagyrészt Bolyaitól, amelyek gyakran csak cédulákon maradtak fenn töredékesen, illetve mások Bolyaival és a versek gondolatvilágával kapcsolatos írásokból. A többi mind költészeti kiegészítés, Ahogy a szerzők írják a kötet fülszövegében, az apokrif gyűjteményük „a már ismert anyag extrapolációjaként a lehetőség senkiföldjén építkezik”. Valljuk meg, a Bolyai-kéziratok feldolgozásában olyan adósságaink vannak, hogy építkezni kell minden lehetséges módszerrel. Sajnos nem minden olvasó nézte meg alaposabban ezt a könyvet, és hamarosan több helyen láttam, még neves szerzők tanulmányaiban is, a Gyuri és Zsuzsa által költött sorokat mint idézeteket Bolyaitól. Pedig a kötet végén mindenki láthatta (volna), hogy mit írt Bolyai, és mit írtak Mandicsék, hiszen ott van a részletes jegyzet-apparátus, valamint az idézetek és parafrázisok jegyzéke, pontosan utalva a megfelelő oldal- és sorszámra. De mondjuk azt, hogy Mandicséknak így akaratlanul megadatott az, hogy Bo-

lyai Jánossal együtt szárnyalhattak, s nemcsak magyarul, hanem később németül is.

Aztán Gyuri 1983-ban 40 éves lett, és megmaradt 40-esnek a következő évtizedekben. Ma is egy 40 éves energiájával ontja a könyveket. Néha arra gondolok, hogy van egy „Mandics Kutatóintézet”, ahol az igazgató Mandics Gyuri, az intézet szíve Csisztay Gizi, az igazgatóhelyettes Gyuri, a főmunkatárs Gyuri. Nem folytatom a „többiek” felsorolását, mert Gyuri van minden szinten. S van egy költőbarát, Böszörményi Zoli (jól hangzik, Gyuri és Zoli), aki megjelentetett több Mandics-könyvet, köztük azt is a rovásírásról, amelyet egy budapesti kiadó megrendelt, aztán nem adta ki. De Gyurival nem tudtak kiszúrni. Ha nem jelent meg a könyv, akkor adott volt a lehetőség, hogy folytassa a munkát. Aztán Zoli kiadta 2010–11-ben, amikor 3 vaskos kötetnyi anyag volt készen. Fogalmazzunk pontosabban: 563 + 611 + 828 oldal. S játszunk a számokkal: ha 563, 613 és 829 volna (a tartalomjegyzék oldalaiából számoljunk hozzá kettőt, illetve egyet a 2. és a 3. kötetnél), akkor itt három prímszám állna. Így vitte Gyuri a prímet, s ez a monumentális munka *Róvott múltunk* címmel jelent meg Aradon (mint láttuk, az is Bolyai városa volt egy ideig) az Irodalmi Jelen Könyvek sorozatában. De Gyuri rótt tovább is a könyveket, jöttek a magánkiadások, s nem került el egy krátert sem, mert 2015-ben a Kráter Kiadó jelentette meg egy kötetét, majd 2022-ban jött újra az aradi Irodalmi Jelen a *Hétfolyó, hétszillag, A rováskronika legősibb rétege* című könyvvel. Közben drámai küzdelemben legyőzte a szörnyű betegséget is 2021-ben, és erről regényt írt: *A remény peremén, Covid-kórház*.

Gyuri bejárta a tudomány és művészet számos területét. Költészeti és matematikai bravúr volt a *Harmad-játék* című könyve 1977-ben. Ebben a román költő, Ion Barbu *Másod-játék* (Joc secund) című kötetét elemezte, s a versek szerzője nem volt más, mint Dan Barbilian matematikus, a Barbilian-terek megalkotója. Vajon a társszerzőkkel közösen írt *Modell és valóság* című kötet már 1982-ben felvértezte arra, hogy hét évvel később (itt van megint a hetes szám) a látottakat és a valóságot élesen megkülönböztesse? Az 1989. decemberi véres eseményeket ugyan-

is sokan követték a televízió képernyőjén szinte élő adásban, de nem láthatták a teljes valóságot, ahogy erről Gyuri részletesen beszámolt a *Temesvári Golgota* című regénytrilógiájában 1991-ben. Gyuri tanulmányokat, verseket, regényeket, tudományos-fantasztikus novellákat is írt, s hidakat teremtett, C. P. Snow kifejezésével, a „két kultúra”, a tudomány és művészet között.

Kívánjuk, hogy a következő évtizedekben is folytassa hídverő tevékenységét!

A szerző matematikus és tudománytörténész.

Bertha Zoltán

Születésnap i köszöntő Mandics György részére

Kedves Gyuri!

Isten éltessen nagyon sokáig! Nyolcvanadik születésnapod alkalomával is ezt kívánom Neked – mint ahogy máskor is, újabb és újabb könyveid megjelenésekor, elismeréseid ünnepein és azoktól függetlenül is mindig!

És sok boldogságot, erőt, alkotókedvet – olyan felszabadult hangulatban, amilyenell egyik legutóbbi köteted, a vírusbetegséged lefolyását megrendítőn elbeszélő *A remény peremén* is zárul.

Munkásságodat a kezdetektől nyomon kísérve csak ámulattal és bámulattal tudok fejet hajtani monumentális életműved előtt – amelynek sokszínűsége, mélysége és magassága mindenkit lenyűgözhet, aki az erdélyi, a kisebbségi és az összmagyar irodalom és kultúra legfőbb kortárs értékeit igazán képes fel- és megbecsülni. Kivételes tisztelettel adózhatunk tehát Neked eddigi pályád nagyszerű teljesítményeiért – amelyből a szépirodalom,

a költészet, a próza megannyi változata éppúgy nem hiányzik, mint a kultúra-, a művészet-, a természettudomány, a (Bolyai János géniuszával átítatott) matematikai tudás és fantázia, az egyetemes és magyar írástudomány, s azon belül is kiemelten a magyar rovásírás múltjának és hagyományainak a kutatása, különleges szféráinak, titkainak felfedezése és felmutatása, missziószerű elkötelezettséggel és szolgálattevő szenvedéllyel elvégzett tudatosítása. Nemzet- és identitásmegetartó cselekedet mindez, azonfelül, hogy páratlan művelődéstörténeti horizontnyitás és lelkesítő tanítás is egyben.

De ilyen volt minden korábbi műved is – amelyek egytől egyig a polihisztori enciklopédizmus szellemét sugározták, a szépművészet, a tudomány, a kultúrhistoria bármily területéhez tartoztak is. A polcaimon itt sorakozó kötetek közül, amelyeket már az „ős-időkben” is örömmel szereztem be hajdani Erdély-járásaim idején, s tartottam számon (sőt bibliográfiát is készítve róluk – a többi jeles kortárs, a szintén a „kozmosz-egű” mindenséget, teljességet és szépséget kutató, fürkésző Szilágyi Domokos, Farkas Árpád, Szőcs Géza és mind a többiek művei mellett), a talán legkedvesebbet emelném most ki: az ösztön, az érzelem, a ráció megannyi hiteles eszközével keresett és fellelt szülőföld himnuszát oly sokszólamúan (még betűjátékokkal is) zengő *A megtalált anyaföld* című csodálatos verseskönyvedet, 1976-ból. Amelyből ódai szárnyalással hirdetik a megindító szavak ég és föld univerzális, értékkiteljesítő összetartozásának és távlatosságának bűvös csodáját és varázsát, szférikusan összetett mágiáját: „szólítsad a földet, / a földet, valódi földet, / nem az iszap-árit, / a földet, mely vízzel itat, / de nem fulladásig, / a földet, melyhez kötődhetsz, de / nem ragaszt magához, / a földet, mely testmeleg, de / rád nem rothadást hoz, / a földet, mely emberi / és maggal van tele, / a földet, melynek nemcsak mélye / van – de van ege!” Axiomatikus bölcsesség ez, lírai magaslaton, hevületes és intellektuális szofizmak és szentenciák lelkesítő sűrítményeként. Parainesis, intelem, buzdítás: megmaradás és teljesérvényűség parancsaihoz hűséges szív és értelem hangján állítva példát a magyarság nemzetegésze

számára. Olyan időkben, amikor tombolt a romániai ember- és magyarellenés terror, a sovén és totális kommunista diktatúra. De időtlen és kortalan igazságenergiával töltekezve és deklarálva a humanitás öröktiszta szózatát, mindennemű erőszakos elnyomatással és kiszolgáltatottsággal szemben. Erőt nyerhetett ebből mindenki, aki olvasta, és magába szívta. Lélektől lélekig, elmétől elméig terjedt az igaz költői beszéd üzenete. S még a verselemző szemantikai és matematikai gondolatok áradata is lélekerősítő lehetett (hiszen annyian méltatták ezt Mózes Attilától Murvai Olgaig): ami csak úgy hömpölygött *Harmad-játék* című nagyszerű, nagyszabású könyved sziporkázó eszmefuttatásaiban. A költő, prózaíró, filozófus esszéista Egyed Péter így taglalta a kötet lírailegikai, „szimbólumfejtő erudícióját”: „Mandics kísérlete teljes magyarázati hipotézis, amely végre megbontja a nálunk megszkott monográfiák szürke és gondolattalan sorát, önmagában is jelentős szellemi teljesítmény, és alapos kritikai tanulmányt érdemel”; „Mandics nem áll meg a szövegelemzés szintjén, hanem a szöveg strukturáló elveiből *egy pontos kulturális jelentéssel is bíró* szemantikai univerzumot kreál.” A bizonyos bírálható részleteiben is hallatlanul érdekes és izgalmas könyv után már 1981-ben megjelent *A rejtélyes írások könyve*: olyan írástörténeti remekelés, amely alapelveiben pedig már a későbbi rovásírás-interpretáló óriásköteteknek (köztük a *Róvott múltunk* – a magyar rovásírás-értelmezés – grandiózus darabjainak) az evidenciáit is megelőlegezi; hogy tehát (amint *Az írás kialakulásának rejtélye* alcímet viselő felfedező összefoglalás – bizonyos tekintetben talán Szőcs István szintén paradigmaticusan úttörő elmélkedéseihez is hasonlítható módon – kezdi, vezeti be lélegzetelállító fejtegetéseit): „az igazi, merész eredményeket épp azok a tudósok érik el, akik bátran rákérdéznek tudományuk közhelyszerű elveire”; s „ez a könyv a kíváncsiaknak szól, az olyan kíváncsiaknak, mint a szerző maga, aki matematikus volta ellenére hallatlan izgalommal nyomozta a különféle szaklapokban a barátai által kérdésként eléárt eseteket.”

S a tudós olthatatlanul kibontakozó és kiteljesedő szenvedélye autentikus magyar történelmünk messze múltját számtalan im-

pozáns munkában világította meg. Így nemzetünk közelmúltját – például felbecsülhetetlen jelentőségű, monumentális regénytrilógiában is: a romániai, erdélyi, temesvári (Tőkés László fémjelezte) 1989-es forradalom legendás históriáját. A temesvári Mandics György megírta (de még közel az eseményekhez) a legszebb temesvári regénykrónikát: a *Temesvári Golgota* katartikus hőseposzát. Megrázó drámai, epikai mementóját. Ahogyan különleges mítoszi csóvájú Kolozsvár-regényeket – freskókat, elbeszélői tablókat – alkotott Bálint Tibor, hasonlóképpen örökbecsű remekmű ez a művészi Temesvár-monumentum is. Dokumentatív valóság- vagy tényirodalom és átképzeléses regényesítés lenyűgöző ötvözete a háromkötetes Temesvári Golgota. A temesvári véres eseményeket, a lázadás és a megtorlás viharos fordulatait, majd az ezekből kiinduló, kirobbanó, az egész országra kiterjedő forradalmi fejleményeket a tíz megrendítő decemberi nap időkeretébe szerkesztve, felfűtött érzelmekkel felidéző történelmi, lélektani, szociálpszichológiai nagyregény: valós és fiktív szereplők keverésével, tényleges kormegelevenítő és kormegörökítő sodrásával, szélesen áradó sorsábrázoló elbeszélésmódjával, konkrétumokat és elmélkedő gondolatiságot arányosan vegyítő nyelvezetével teremti meg a forró („bonyolult, gyötrő és fájó”) élményanyag autentikus műformáját. A szakrálissá tágított teljes és hiteles igazságnak kíván emléket állítani azzal is, ahogyan (mint biblikus regénycímeivel hajdan Bánffy Miklós) a három regénytömböt a szenvedés, a remény és a megcsalás passiójának szakaszai szerint a következőképpen tagolva jelöli: *Első könyv: Megfeszítés sortűzzel; Második könyv: Harmadnapon feltámadá; Harmadik könyv: Júdászsók a forradalomnak*. Mert a „karácsonyi béke húsvétra ácszszekercék csattogásától” lett hangos, a „szeretet forradalmától a marosvásárhelyi pogromig” vezetett az út – amint azt az előszó máris leszögezi. S valóban, ez a többszólamú „tablóregénnyé” teljesedő hármaskönyv – Nagy Gáspár azon melegében megfogalmazott szavai szerint – „tanítani való történelmi lecke”, a szerző látnoki előrejelzéseivel is, hiszen „a forradalmakat rendszerint ellopják, s a szabadságot pedig kipróbált illuzionistákra bízák”; és

„akik véreztek és üldöztetést szenvedtek, döbbsen néznek körbe: mi változott?” Nem véletlen a mű – Simó Mártonnal szólva e különös regényi és dokumentumgyűjteményi „egyveleg” – 2009-es újabb, átdolgozott második kiadásának már a módosított címe sem: *A manipulált forradalom. Karácsony Menyőben* – fejeződik be emelkedett, himnikus-biblikus hangon a regény, jelezve a Temesvárról a szilágysági faluba hurcolt Tőkés László átélte jelképes időket (ugyanezzel a címmel ábrázolja a kavargó hírek és rémhírek keltette lelki felbolydulás pillanatait Szilágyi István is), s mélyen átéreztetve a passiók sorát szenvedő magyarság megtörhetetlen ragaszkodását az isteni születés nyújtotta reménységhez és a menyeyei fogódzókba kapaszkodás megsemmisíthetetlenül magasztos élményét, hitét, bizonyosságát. Isten és ember elválaszthatatlanságát – hiszen a misztériumszerű inkarnációban, a karácsonyi földreszállásban, a tökéletes és valóságos Isten és a tökéletes és valóságos Emberfia *unio hypostaticájában* kegyelmi ajándékként valóban elnyerhetjük a megváltás és feloldozás abszolút üdvörténeti lehetőségét. És ezzel azt is, hogy a földi, evilági létezésben az eredendően gyarló és bűnös emberek között a gyűlölködést kiiktatva, megszüntetve, „a szeretet gátfalába állva, minden ember csak nyerhet.” „Emberek, csak azért kapaszkodjatok egymásba, hogy egymásnak támaszai legyetek, ne azért, hogy egymást a földbe verjétek. Derékig. Nyakig. Végleg. / Ezt kéne elmondani, ezt kéne gyakorolni minden áldott napon. Süketté válni az uszító szóra, csak a baráti ígére figyelni fel. / Lehet ezt? / Lehet. Hiszen azért viselte el a Megváltó a megfeszítetést, hogy ez soha többé meg ne ismétlődjön. / Nem vagyunk mi az ő gyermekei? / Temesvár példát mutatott. / Most már az országon a sor. / Fogadjátok el a szeretetet. / Ez a kenyér a mi kenyérünk. Darab az ő testéből. / Ez a korty bor a mi borunk. Vér az ő véreből. / Fogadjátok el és osszátok meg másokkal is. Soha el nem fogy. / Mert anyaga a szeretet.” Nem lehet meghatódottság nélkül olvasni ezeket a regény végén mintegy apostoli szózatként elhangzó mondatokat, lélekemelő igei, evangéliumi biztatásokat. De még a záradékot sem: „Temesvár, 1990. január 12. – szeptember 23. / Vége a harmadik, s

egyben utolsó könyvnek. / A sztochasztikus lánc azonban működik tovább – *ad Gloriam Homini in aeternum...*

*

Kedves Gyuri! Útmutató, példaállító kolosszális életműved hatalmas dimenziókat ölel át. Gazdagságát csakis a nemzeti öntudat és a nemzettörténelmi műveltség hiánytalan egésze volna képes felmérni. De mert az alkotások megmaradnak és irányjelző igazságként szolgálhatnak minden eljövendő időkben: jelentőségük, szerepük és missziójuk maradéktalanul (s nemcsak lehetőség szerint, de ténylegesen is) beteljesülhet. S ez népünk és az egész emberiség szellemi, erkölcsi felemelkedését – megmenekülését és megnemesedését segítheti, szavatolhatja.

Szép jubileumi ünneped alkalmából őszinte baráti szívből kívánom még egyszer, hogy áldjon meg az Úr – s mindnyájunkat, hogy tudjuk még Őt is és Őáltala, az Ő segedelmével Téged is dicsérni!

Debrecen, 2022 karácsonyán

A szerző irodalomtörténész.

Ács Margit

Köszöntő

Ha macskának születtem volna, és hét életem lenne, abból hatot arra áldozhatnék, hogy megtanuljam mindazt, amit Mandics Gyuri tud. Feltéve, ha erre a macskaész is képes volna. Egyszer élő, közönséges halandóként csak kábultan hagyom könyvei olvasása közben, hogy zuhogjanak rám az ismeretek mindenfelől a

kultúrhistoria, a vallástörténet, az egyetemes és magyar történelem rejtett és rejtélyes zugaiból.

Honnan meríti e tudást? Egyszer, amikor Tari Pistával a lakásukon jártam, Gyuri megmutatta a rovásírás kutatásához gyűjtött könyvtárát. Zsúfolásig megtelt polcok alkimistákról szóló kosztümös filmekbe illő, testes, sárgult lapú kötetekkel – tanulmányozásukhoz a hétből legalább négy élet kellene. De ezer más forrást is felkutatott. Janus Pannoniusról és Mátyás király udvaráról, valamint a padovai egyetemről szólván olvasom a könyvében egy hivatkozását az Akadémiai Értesítő XIV. 1903-as számában közölt tanulmányra, de az 1960-as vagy a kétezertizes évek tudományos publikációiból is zsákmányolt érveket, adalékokat. Történelmi kulisszatitkokra derített fényt e tüzetes vizsgálódás során, és ugyanakkor történetírók, jeles kutatók tévképzeteire, melléfogásaira is. Mindezt a rovásírás kutatása hozta magával; ki hitte volna, hogy e látszólag kicsiny részterület milliónyi szállal kötődik kultúránk és történelmünk teljességéhez, és detektívregények izgalmaival ér fel. A legelképrázatosabb Mandics-könyv a szép kiállítású *Hétfolyó, hétcsillag* című kötet, amelynek alcíme: *A rováskrónika legősibb rétege*, és egy addig a „szakma” által hamisítványnak tartott szövegegyüttesről bizonyította be, hogy rovásírással lejegyzett versek a Balassi Bálint előtti korból. E 124 versből csak az első megfejtése, elemzése történik meg a kötetben, ám ezek a magyar őstörténetbe, az eredetmondákba vezetnek, és Mandics György magabiztosan öleli egybe az ősi népek képzeteit folyókról, ősapákról, a nevek bűvópatakszerű vándorlását a mongol-kínai határtól, Egyiptomtól a héberekig, a hunokig, türkménekig és így tovább. S a nevek, szavak fonalát követve e belső-ázsiai térségben is eljutunk a történelmi mozgások megismeréséhez. Mindennek nemhogy feldolgozásához, csupán figyelmes, netán kritikus elolvasásához is nekem egy élet kéne a hétből.

Ám nemcsak a tudós szerzetesi cellájában, régi fóliánsokat, sárgult papírokat forgatva végzi Mandics Gyuri történelemfeltáró, leletmentő munkáját, hanem kórházi betegágyát is ilyen műhellyé alakította át. Legutóbb covid-betegként, súlyos állapotban

a temesvári forradalom előtt-alatt megélt epizódok rajzoltak elő emlékezetéből, és a betegségről írt naplója is oral history lett, dokumentum-próza.

Ha nem lenne mellette szépséges felesége, Gizi, akkor a megszállott középkori tudós-szerzetesek közé képelném Gyuri alakját. Dehát Gizinek nem lenne helye a kolostorban, így kénytelen vagyok beletörődni, hogy az ultraszakosodott tudomány mai világában, igaz, nem a fősodorban, hanem egy magányos mellékágon, jelen van még a polihisztor tudós is.

Apropó: magányos. A Janus Pannonius-könyv előszavában azt írja: „Hogy a magyar rovásírás történetében Mátyás király korában történt valami lényeges, ezt kutatók régóta sejtették, és sejtésüknek hangot is adtak.” Több kutató neve nem szerepel a hivatkozásban. Mandics Györgyöt tehát többes szám illeti meg. Valóban olyan, mintha többen volnának. Heten? Hét élettelle?

Kívánom Neked, kedves Mandics Gyuri, hogy ezt az elsőt, amely már nyolcvan éve tart, még sokáig úgy élhesd, mintha heten élnének a bőrödben! Olyan bátran, olyan termékenyen!

A szerző író, kritikus, irodalomtörténész.

Schiff Júlia

Útitárs

Én csak azt tudom, ami volt. Amit közösen éltünk meg. Útitársak letünk életünk fontos szakában. Nem nehéz előhívnom annak a fiatalembernek a képét, akit a hetvenes évek végén elnökéül választott a temesvári Franyó Zoltán Irodalmi Kör. Anavi Ádámot váltottad fel a kör vezetésében, amely Ady Endréről szintén nevet váltott. Új, sza-

badabb, bátrabb szél mozdította meg a tespedő levegőt. Mindnyájan Gyuszinak hívtunk, noha György a keresztneved. Melletted ült feleséged, Zsuzsa. Nagyon tehetséges, de a kör ülésein hallgatag író, aki, ha megszólalt, mindig új szemléleti távlatokat nyitott. *A megtalált anyafölddel*, első verseskötetteddel robbantál be életembe. Románra fordítottam belőle. Aztán Ion Barbu román költőről szóló exegézised románra való fordítása következett. Szenvedélyes munka volt ez, segített túlélni a németországi kitelepülés miatti társadalmi kiközösítésemet. Figyelemmel követted naponta munkámat. Emlékszel az árnyas kertben leterített takarón, bodzavíz és almás pite mellett folytatott irodalmi eszmecseréinkre? Zsuzsa a függőágyban, az érett körték puha huppanással kötöttek ki mellettünk a fűben. Azon a kora őszön elhagyhattuk az országot. Fájdalommal, illúziók nélkül néztünk szembe azzal, amiért három éven át küzdöttünk. Majd müncheni látogatásod. Hoztad a megjelent Barbu-exegézist. Nézem, a fordító lánykori nevéen szerepel. „Csak így jelenhetett meg” – magyaráztad. Megcsonkított kötet: a forrásmunkák lajstromából kitörölték minden „áruló” nevét. Vajda professzornál mondtad Münchenben: „Én is ilyen professzor lehetnék.” Leszögezted, mint tény. A tények közé tartozott, sajnos, Zsuzsa állapotának romlása. Közben egyre érkeztek a közösen írt tudományos-fantasztikus regények: *Gubólakók*, *Vasvilágok*. Nem lehetett félreérteni őket. Legközelebb kettesben jöttetek. Orvoshoz. Zsuzsa már csak üldögélt lakásunkban. A nyugatnémet diagnózis egyezett a romániaiával – MS –, és semmi jót nem ígért. Azután tolokocsit szereztünk a Vöröskereszt által, amivel Zsuzsa nem tudott közlekedni a lakásban: túl keskenyek voltak az ajtók. Az 1989-es, Temesváron kirobbant forradalom utáni látogatásunknál tudtuk: ez az utolsó Zsuzsa életében. Fekvőhelye mellett a falon tehetetlenül vergődő kezének nyomai. De lázasan cigarettázott, és készült megírni a valóságot az átélt forradalomról. Immár nélküle írtad meg könyvedet a temesvári Golgotáról...

Csak miután szegény Robit, az én drága férjemet haláláig ápoltam, fogtam fel, mennyire hősies odaadással végezted ugyanazt a megszorítások és bizonytalanságok korszakában, állásban a Facla kiadónál. A párt büféjéből, ahova bejáratos voltál, kávé

meg cigarettát szereztél Zsuzsának. Honnan, lelked melyik mély rekeszéből vetted az erőt a derűhöz, amivel mindahányszor benyitottál a nagybeteghez, majd a haldoklóhoz?

Találkoztunk Temesváron, Münchenben, Magyarországon. Tudtunk egymásról, egymás írásairól. A rejtélyes írásoktól a rovasírásig. Örültünk, hogy feleséget találtál választott hazádban. Megszerettük Gizit is. Utolsó találkozásunkkor évek után is azonnal megtaláltuk a hangot, a témát – egymást. Ettük a csirkepaprikást nokedlivel Béla bátyám lugasában, azután a barackos lepényt otthoni hangulatban. Akkor említetted, hogy műveid 15 kötetben fognak megjelenni.

Nem Rubicon a 80. év, Gyuszi. Nem történik semmi megrázó. Lépj bátran át rajta, de ne engedd el a kezemet. Következzen még sok egészséges, munkás év. Isten éltesen sokáig!

A szerző műfordító.

Tisza András

A köztünk élő „utolsó” polihisztor

Tudom, a hivatalos tudományos meghatározások szerint manapság „pedig” polihisztorok nincsenek, de aki ezt hivatalos véleményként leírta, az bizonyára nem ismeri Mandics György eddigi tevékenységét. Ebbéli véleményem igazolásaként álljon itt az elmúlt több mint tíz év közös munkájának rövid leírása, saját szemszögemből láttatva egy embert, akiről bátran állíthatom, hogy kapcsolatunk az utóbbi időben barátsággá érett.

Mielőtt belekezdenék e barátság kezdetének kalandos történetébe, egy kicsit forgassuk vissza az idő kerekét. Mandics Györgyről megismerkedésünkig csupán az érdeklődési körömbe tartozó

egyetlen munkájáról hallottam – ami rögtön a házi könyvtáram fő helyére került –, ez pedig Róvott múltunk című átfogó munkája, amelyben a Kárpát-medencei rovásírásos emlékeket gyűjtötte össze három vaskos kötetben, közel kétezer oldalnyi terjedelemben. Azért írom le ezeket a feleslegesnek tűnő számokat, mert aki valaha is foglalkozott a székely-magyar rovás kutatásával, az ismeri azt az akkoriban általánosan „sugallt” problémát, a rovott emlékek hiányát. Már ekkor fejet hajtottam a szerző előtt, aki egy „nem létező” írásmódról, az itt-ott előkerülő rovás emlékekből kétezer oldalas gyűjteményt volt képes létrehozni. Ez a tény számomra egy hihetetlenül alapos, kitartó kutatómunkára képes, elszánt embert feltételezett, akit nem érdekel az általánosan elfogadott tudományos tézis, csupán a tények szigorú egymásutánja, hozzon az bármilyen, az eddigi hivatalos állásponttól eltérő eredményt is.

Személyes ismeretségünket Friedrich Klárának és Szakács Gábornak, régi rovásitanítóimnak köszönhetem, akik egyéb elfoglaltságuk miatt felkértek, hogy képviseljem nevükben a Forrai Sándor Rovásíró Kört a székelyudvarhelyi rovásversenyen. Megtoldották ezt azzal a kéréssel, hogy egy házaspárt is el kellene vinni magammal. Izgatottan vártam az első találkozást azzal az emberrel, akiről fent említett munkája alapján már kialakult az igen pozitív képem. A hajnali rövid, székely stílusú megismerkedés után (kávé, pálinka, kávé...) igen hamar oldódott a hangulat, és megindult egy hosszú – voltaképpen azóta is tartó – beszélgetés „azokról a dolgokról, mit mind a ketten ismerünk”. Észre sem vettük, hogy már Erdélyország földjén járunk. Hosszú beszélgetésünk során derült ki, hogy Mandics György munkássága jócskán túlmutat a rovásírás kutatásán.

Kíváncsi kérdéseim hatására mesélt gyermekkoráról, a képzőművészethez való vonzódásáról. Akkor még nem sejtettem, hogy ez csupán a kezdete egy olyan színes életútnak, ami kevés embernek adatik meg. Tehetségesen festett, rajzolt, de később egy ellenállhatatlan erő az olvasás irányába terelte, ami aztán egész élete során meghatározó lett. Mivel szinte minden érdekelte már akkor is, minden témához tudományos alaposággal fogott hozzá, és teszi ezt a

mai napig is. Mint elmesélte, gyermekként a könyvtárból kikölcsönzött vaskos könyveket egy-két nap után vitte is vissza – a könyvtáros nénik persze nem hitték el, hogy el is olvasta, akik azt hitték, ez a gyerek csupán belekap mindenbe. Miután viszont kikérdezték a több száz oldalas olvasmányok tartalmáról, belátták, hogy a könyvtár hamarosan kicsinek fog bizonyulni a fiatal Gyuri számára.

Könyvek iránti szenvedélye idővel arra sarkallta, hogy ne csak az anyanyelvén megjelenő könyveket olvassa, hanem a környezetében hozzáférhető idegen nyelvű műveket is. Ehhez komoly nyelvtudásra volt szükség, ami nem okozott számára gondot. Mindent megtett, hogy a magyar és román nyelv mellett eredetiben olvashassa Dosztojevszkij, Goethe vagy Shakespeare műveit, de nem álltak távol tőle a francia szerzők sem. Későbbi tudományos kutatásai szükségessé tették, hogy elsajátítsa az ógörög és ólatin nyelvet is.

A fiatal Mandics György számára kézenfekvő volt, hogy a hirtelen felszippantott tudás birtokában gondolatait a költészet és a próza nyelvén is kifejezze, miközben a reáltudományok iránti érdeklődése terén matematikatanári diplomát szerzett. Összegyűjtött versei 75. születésnapja alkalmából, 2017-ben láttak napvilágot *A kör négy-szögesítése* címmel az Irodalmi Jelen Könyvek gondozásában, amely kötet verseinek jelentős része mesterien ötvözi a matematikát és a költészetet – ilyet sem előtte, sem azóta nem művelt más költő.

Prózai műveiből árad egyfajta optimista világlátás, még akkor is, ha a témája borús vagy kedvezőtlen világállapotot ír le. E derűlátás egyébként éppúgy jellemző Mandics György személyiségére is. Prózai munkássága napjainkig átöleli a műfaj teljes skáláját a sci-fi-től a történelmi tárgyú regényekig, az ufóutatástól a székely-magyar rovásírás kutatásáig. Kiemelném *Temesvári Golgota* című regénytrilógiáját, ami véleményem szerint az akkori romániai események leghitelesebb feldolgozása. Ugyanilyen pontosak és mindenre kiterjedő alapos munkával születtek tudományos művei is – ezek közül számomra különösen emlékezetesek a földönkívüli-mitológiával foglalkozó *Vastollú madár. A Tunguzka jelenség 1–2.* és a *Földönkívüliek hagyatéka*. Kitarását jól mutatja, hogy rovásírás-kutatással foglalkozó könyvei

sorában a Somogyi Antal rovásírásos gyűjteményével feldolgozó munkája már a hetedik kötetnél tart. Ez utóbbiban olyan kultúrtörténeti tényrt tárt fel, ami eddig nemigen volt a tudomány látóterében, nevezetesen, hogy a magyarság őstörténete régi rovásírásos énekekben olvasható, ami nem mellékesen egybevág a legújabb genetikai kutatások eredményeivel is. Ezek hitelességét Mandics György számtalan nyelvészeti ténnyel és a középkori költészet stílusjegyeinek segítségével bizonyítja.

Jöjjön most az ember, ahogy én látom.

Nagy élvezettel olvastam egyik legutóbbi munkáját, *A remény peremén. Covid-kórház* című kisregényét az Irodalmi Jelen Könyvek gondozásában. Nem kell ecsetelnem azt a tragikus állapotot, amelyet a pandémia okozott, és annak veszélyét, amit ez a vírus egy már nem fiatal szervezetre nézve jelent. Gyurinál a vírus okozta szinte összes súlyos tünet jelentkezett az emlékezetkieséstől a beszédképesség sérüléséig. Éppen azokat veszítette el a betegség során, ami a legnagyobb ereje volt: gyorsolvasási képességét, széleskörű nyelvtudását és fotografikus memóriáját. Mégis, nem szégyellem bevallani, hogy amikor már tudtunk beszélgetni is, a helyzet komolysága ellenére a szomorúság mellett legalább annyiszor tört fel bennem egy bizakodó nevetés is, ami, úgy hiszem, erőt adott neki is a tragédia elkerüléséhez.

S hogy munkatársként, barátként mit kaptam tőle? Ha valamelyik kéziratának feldolgozása során egy szövegrész számomra nem volt egyértelmű, elegendő volt felhívnom telefonon, és legyen éppen bárhol – buszon, villamoson vagy éppen egy könyvtárban, távol a több száz oldalas kéziratától –, néhány másodperc után jött a válasz: „Igen-igen, várjál csak... igen, ez a 123. oldal, 6. bekezdésének a szövege, ugye...?” – és máris jött a segítség.

Mára újult erővel dolgozik, könyvtárakban kutat, és előadásokat, irodalmi esteket tart szerte a Kárpát-hazában. Egyik ilyen közös utunkon történt Erdélyben, hogy a rosszul beállított géptérképnek (GPS-nek) köszönhetően olyan utakra tévedtünk, ami majd' négy óra hosszával tolt ki érkezésünk időpontját. Sofőrként nagyon szégyelltem magam, és csupán az tartotta meg a lelki bé-

kémet, hogy Mandics György végtelen nyugalommal ült továbbra is az autóban, eszébe sem jutott idegeskedni. Miután hegyi ösvényeken, sötétben átkeltünk a Hargitán, velünk utazó asszonyaink a több órás zötykölődés után egy rövid „pihenőre” vágytak, és szerettek volna kiszállni a kocsiból. Én aggódtam a medvék miatt, mire Gyuri remek humorával csak annyit mondott: „Nyugodjatok meg, erre a madár se jár, nemhogy medve...” Hegyi kalandunk végén szerencsésen elértük a célunkat, és a több órás késés után azonnal fordult hozzám: „András, köszönöm ezt az utat! Itt születtem, de ez a táj még nekem is új volt, soha nem jártam még erre...”

Egyik alkalommal, amikor Peter Gehrisch Lengyelországban élő, német származású költőbarátjához igyekeztünk egy író-olvasó találkozóra – ahol vegyes nemzetiségű hallgatóság előtt mutatta be műfordítását –, volt szerencsém tanúja lenni, milyen folyékonyan tart meg Mandics György három nyelven egy előadást (lengyelül, németül, angolul), kiváltva ezzel a közönség osztatlan örömét, hiszen így mindenki hallhatott a fülének kedves szavakat.

Nem kívánhatok egyebet az elmúlt nyolcvan év termékeny alkotómunkájához, mint hogy folytassa tovább! Legyen köztünk még sokáig, mutasson utat és példát, miként kell önálló gondolatokkal, alapos, bizonyító erejű munkával gyógyítani, erősíteni és gazdagítani egy nemzet lelkét.

A szerző rováskutató, informatikus.

Tábori László

A szellem nagyjai között

Mandics Györgyöt korunk egyik legműveltebb emberének tartom, aki széles tájékozottságát, olvasottságát a magyarság értékeinek és

múltjának jobb megismerése érdekében igyekszik hasznosítani, rengeteg munka és erőfeszítés árán. Mindezt sajnos a nálánál fiatalabbak nemigen igyekeznek utánozni. Ők a sok-sok olvasás, utazás, előadásokra járás és mesterek keresése helyett inkább gombokat nyomogatnak, képernyőket bámulnak, és megelégszenek azzal, amit egy náluknál műveltebb ember leírt.

Mandics György, akit az Isten még egyfajta különleges intuícióval is megáldott, többek között a magyar őstörténet kutatásában ért el nagyszerű eredményeket. Ha csupán *Róvott múltunk* című, többkötetes munkája születik meg, már ez is korunk kitűnő szellemei közé emelte volna őt. Sok kutató akad, aki évtizedek óta ugyanazokat az áltudományos közhelyeket szajkózza a magyarok eredetével és írásrendszerével kapcsolatban. Nagy erkölcsi nagyság kell annak elismeréséhez, hogy valaki tévúton járt a magyar múlttal kapcsolatban. Ilyen fehér holló volt egyik szellemi mesterem, Harmatta János akadémikus is, aki sajnos már csak élete végén merte kijelenteni, hogy a magyar honfoglalás egy alaposan előkészített, nagyszerű történelmi esemény volt, és a magyarság óriási szellemi és anyagi javakkal – például fejlett írásrendszerrel, valamint a kor legmagasabb szintű harcművészetével és fegyverzetével – érkezett mai hazájába. Mandics többek közt erről is szól a *Róvott múltunk* lapjain. Ha nincs az ő – és még néhány kutató – lelkes, önzetlen erőfeszítése, ha nincs az archeogenetika, még évtizedekig leledzenénk a Czákó Gábor által „hunfalvyzmusnak” nevezett áltudományban, és szolgálnánk a „génmódosított” őstörténet tévtanát.

Születésnapjára jó egészséget, sok sikert és kiváló alkotóerőt kívánunk a József Attila-díjas írónak! Isten éltesse sokáig!

A szerző Kelet-kutató, író.

Szergej Pantsirev

Mandics Györgynek

Drága Gyuri!

Szívből gratulálok az évfordulótokhoz! Bár galaxisaink több száz fényévre vannak egymástól a költői univerzumban, örülök, hogy mindig találunk egy közös nyelvet, legyen az a görög mitológia vagy a 21. század bináris kódja.

Azt hiszem, egymás verseinek kölcsönös fordításával sikerült egy újabb hidat építenünk a magyar és az orosz kultúra között, és hidat építeni mindig jobb, mint falat építeni. És persze az ősi rovásírásos szövegek fordításán való munka volt számomra az elmúlt évek talán leghihetlenebb projektje, amely teljesen új megvilágításba helyezte a magyar nép történetét és eredetét.

De az irodalmon túl – csak annyit szeretnék mondani, hogy örülök, hogy a „szomszédod” lehetek Budapesten, örülök, hogy meglátogathatlak, és el kell ismernem, hogy mindig nálad van a legfinomabb pálinka!

Kívánom, hogy a következő 80 évben minél gyakrabban keresszezzék egymást útjaink. Biztos vagyok benne, hogy sok érdekes projekt és kiemelkedő találkozó áll előttünk.

Légy jó, és soha ne fogyjon ki a versek áradata!

A szerző költő, műfordító.

Gazda József

Az alkotó ember köszöntése

Valamiféle belső parancs mondja, mondatja: Fel kell köszöntenem a nyolcvanéves Mandics Györgyöt, akinek sokszínűen gazdag alkotói útját már évtizedek óta követem. Most, hogy a hatalmas életműre gondolok, melyet megalkotott, Descartes szavai jutnak eszembe: „Gondolkodom, tehát vagyok.”

Ő hát számomra a gondolkodó ember példaképe, és ő az alkotó ember(nek is a) mintaképe. Mert az alkotás számára belső kényszer, mely szorosan összefonódik az agy munkájával, a gondolkodással s annak gyötrelmes megnyilvánulásaival. (Kiizzadott gondolatok!)

Mint matematikus kezdte, indult el tanári – s párhuzamosan – költői pályáján. Azokra a meghatározóan fontos időkre vonatkoztatva írja egyik, alkotói útja kialakulását követő szövegében, hogy *„figyelemre méltó az is, hogy távoli kultúrelemek, főként ókoriak vagy a matematikából s az asztrofizikából beemeltek, most kezdik elárasztani a szövegeket [azaz a verseit, G]], ami a magyarázó lábjegyzetek megjelenésével jár innentől kezdve, (...) amikor diákjaimmal meg kívántam szerettetni a felső matematikát, s ezért a fogalmak új, költői tágításával is kísérleteztem”*.¹

A matematikusi – azaz a tudományos cselekvés – összefonódik nála az egyetemesebb térben való gondolkodóival, s mindezek a költő és gondolkodó saját úton való elindulását hozzák, aki a költészet hagyományos kereteinek a szétfeszítésére (is) törekszik.

„Felül kell vizsgálnunk a kapcsolódások évezredes formuláit. / Ami egy pontból széteső, máshonnan világos következmény. / Lobogva táruul fel a megfürdetett valóság. / Az ősz vetületei a magos labodák, / az esők, a diók, a szilva, / az emléksíkok szögei szerint – / a voltak vetületei – albumok, fejfák körbejáró árnya – / Ami körülvesz: vetület – / négydimenziós terünk vetülete e pillanatra,

¹ MANDICS György: *A kör négyszögesítése. Összegyűjtött versek*. Irodalmi Jelen könyvek, 2017, 95. lap

/ épp úgy, ahogy e vers is csak vetület, / gondolataim vetületgyűjteménye tagja.²

Ugyancsak a már idézett emlékező, azaz „felidéző” szövegből tudjuk, hogy egy másik kötetével miként szembesül a versírás hagyományos világával.

„Az Éjhatáron Csiki László asztalán halt meg, aki az irodalom tisztasága nevében írta meg nekem nagyon barátiilag, hogy túl megszire mentem: nemcsak a költészetet vegyítettem a matematikával, hanem erősen az esszét is a verssel, s ez már több, mint amit egy olvasótól elvárhatunk, hogy mindezt tűrje és szeresse. 1972 augusztusában módszerem védelmében elméletileg, példák tömegével, számításokkal, matematikai-költészeti elmeftuttatásokkal, grafikonokkal is hadba szálltam költészeti elveimért. De egy-két speciális olvasó – mint Toró Tibor, avagy Mihail Avramescu³ – lelkes támogatásán túl (utóbbi Barbu-értelmezéseim egyik nagyszerű vitapartnere volt Zsombolyán, s a végtelennel való gyakorlati együttélésre tanított meg misztikus mesterként) erős ellenállásba ütköztem a kolozsvári tanárok részéről, akik AT-nak (antitudományosnak) nevezték alkotásaimat, amelyek »nagyszerűen mutatnának« valamilyen »magyar Ulyssesben«, ám nem a tudományban, sem normál esszében. Végül fel kellett adnom, s legalább nagy vonalakban, formálisan a versből vers lett, az esszéből esszé, akkor is, ha a téma itt-ott matematikával fertőzött. Így nőtt ki e nyersanyagból egyfelől A megtalált anyaföld, amelyet Csiki immár teljes mellszélességgel támogatott, a Harmad Játék című (a matematikai és misztikus alapok nélküli) Ion Barbu-monográfia, s a Modell és valóság tiszta, matematikai szakdolgozat. (A Barbu-kérdésben a teljes matematikai, s részben a megengedett misztikus háttér jelent meg 1984-ben, román nyelven, majd a misztikus rész további kiegészítései 2001-ben, szintén románul.) A költészet terén az átváltozás úgy ment végbe, hogy egyes szövegeket kiemeltem, s beépítettem egy új kontextusba, mások formai átdolgozáson mentek át, s önálló versekké vagy versrészletekké váltak.⁴

² Idézett mű, 121. lap, a *Nézőpontok* című versből.

³ Ion Avramescu Ion Eliade egykori osztálytársa volt, s a nagy román filozófus eszmetárának ismerője.

⁴ A *kör* négyeszőgesítése, 416. lap

Tehát már akkor, az induláskor nehezen tud belefért a kor szabta öltönyébe, s szellemisége érvényesítéséért, ama szabott öltöny tágitásáért fel kell vennie a harcot. Ez a harc út- és térkeresés is. Már az idézett szövegekből kiderül, hogy ő is – akárcsak Babits – leírhatta volna: „*A mindenséget vágyom versbe venni*”. S bár így is sajátja lett egy gondolati jellegű költői nyelv, a ’70-es, ’80-as évek költészetének mindenképpen egyik meghatározó alakja lesz, de a kifejezni vágyottak és állandó hogyanjai minduntalan szembeállítják a korral, innen jön, hogy keresi a más utakat is (esszé, irodalmi monográfia, ezoterikus filozófiai kutatások, tanulmányok, afrikai kultúrák tanulmányozása, beilleszkedés a román szellemi életbe is, ahol jelentős sikereket ér el, de végül is csak megmarad magyar tudósnak és kutatónak). Ám egyvalami összefogja ezt a szétágazó életművet: különlegesen gondolatokkal átszőtt sorai, melyekben ott sűrűsödik a kor, de van bennük valami olyanféle áttételesség is, ami mint feladat szövődik a sorok közé, hogy az alkotót felelősség is terheli. Az akkori idők – szerkesztők, cenzorok – szolgalelkűséget kívántak volna. Így az is felmerült benne, hogy abbahagyja. De:

„*Ha elhallgatok – már csak szavakkal tudok elhallgatni is. / Mint a festők a szín egyoldalú csillagán / mint a zenészek a hang egyoldalú csillagán / a szócsillag rabja lesz mind ki írni próbál / minden leírt szóval (...) / Ide vagyok láncolva kimondhatatlan közölnivalóimmal / csak lépésről lépésre közelíthető igazságaimmal / hát rakom a szavakat öntudatlan és tudatosan mert előttem a feladat*” (Az egyoldalú csillagon)⁵

Ezért (is) követik a témaváltások. Így jön be új műfajként a sci-fi – azaz a tudományos-fantasztikus műfaj. Egy utópisztikus, fantázia szülte, gépiesített, gépek vezérelte világba vetíti át saját korának problémáit, az egyenlősdit (a „norma” mint embertípus, aki nem szabad, hogy önmaga legyen, s aki nem „norma”, az „abi”, azt kirekeszti a társadalom), mindezt átvetítve egy „majdani” „tudósoktól” (herakleidáktól) csinált világba.⁶

⁵ Idézett mű, 135. lap

⁶ Mandics György, M. Veress Zsuzsanna: *Gubólakók (Herakleidák)*. Kriterion, 1989.

Mandics György sok irányba gyűrűző alkotópályája a '90-es évektől új főirányt vett fel. A magyar ősi múlt kutatásába vetette bele szinte teljes szellemi energiáját, felvállalva a középkori rovás-írók hátrahagyott emlékeinek feltárását, megfejtését, s a bennük levő „eredetképünk” vizsgálatát. Hála gazdag nyelvismeretének, korábbi kódexekben, bizánci, örmény, görög és latin, angol, német, francia és orosz kutatások eredményeiben is keresi az igazoló vagy cáfoló forrásokat. A 2000-es években ezek képezik a korszak alkotó munkájának fő területét, s vaskos kötetek születnek ebből.

A több mint 2000 oldalas *Róvott múltunk*⁷, a Somogyi Antal rovásírásos gyűjteménye⁸, s a legújabb mű, melyben rováskrónika-íróinktól (is) megörökített „vízrendbe”, csillagok rendjébe és generációs, leszármazási rendekbe helyezi bele a Jenyiszej – azaz annak mellékfolyója, a Kám-mellékén élt csíkokat, akikben a székelység őseit látja. Ezekről a kutatásairól legújabb művében számol be rendkívül gazdag dokumentáltsággal.⁹ És egyéb köteiben is végigjárja ezt a kérdéskört.¹⁰

*

Nekünk meg most, amikor a 9. évtizedébe lépett tudós alkotót köszöntjük, a nemzet nevében ki is kell nyilvánítanunk annak örömét, hogy ez a rendkívül sokoldalú alkotó és kutató univerzális ember utóbbi évtizedeiben mondhatni teljes szellemi erejével a magyar ősi múlt tanulmányozásába kezdett, s harcot is víva keresi a választ a még máig is sokban megválaszolatlan kik vagyunk, honnan jöttünk kérdésre. Mert – furcsa valóság ez. A magyar múlt kutatásának tere csatatér is, melyen küzdeni kell

⁷ *Róvott múltunk I–III.* Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2010–2012.

⁸ SOMOGYI Antal rovásírásos gyűjteménye, magánkiadás, Budapest, 2012-től 2015 decemberéig három kötete jelent meg.

⁹ *Hétfolyó, hétcsillag. A rováskrónika legősibb rétege.* Irodalmi Jelen Könyvek, Arad, 2022.

¹⁰ *Magyar hegedűsök énekei eleinkről. A Ciceró-„kódex” hosszú rovásbeírásai.* Kráter, Pomáz, 2015; *Janus Pannonius és a rovásírás.* Magánkiadás, Budapest, 2015; *A kaukázusi magyarság a rováskrónika szerint. A rováskrónika mint forrás: résztanulmányok 1.* RKFR 1. Előzetes közlemény, magánkiadás, Budapest, 2019.

még azért is, hogy rejtett értékeinket kereshessük, feltárhassuk, s azokból levonjuk-levonhassuk következtetéseinket.

Ehhez kívánunk neki erőt!

Az írás eredetileg a Háromszék folyóirat online oldalán,
2023. január 6-án jelent meg.

A szerző író, művészeti író, szociográfus, tanár, művelődésszervező.

Szász Tibor András

Jel az időben

Prédikátor 9:13–18

Ilyen bölcsességet is láttam a nap alatt, és nagyon rám nehezedt: Volt egy kicsiny város, kevés lakóval. Megtámadta azt egy nagy király, körülvette, és ostromműveket épített vele szemben. De akadt benne egy szegény bölcs, aki bölcsességével megmen-tette a várost. Az emberek azonban nem törődtek tovább azzal a szegény emberrel. Akkor ezt mondtam: Többet ér a bölcsesség a hatalomnál, de a szegények bölcsességét mégis megvetik, és nem hallgatnak beszédükre. A bölcsök nyugodt szavaira kell inkább hallgatni, mint annak a kiabálására, aki az ostobák között uralkodik. Többet ér a bölcsesség a harci eszközöknél.

Mandics Györgyről (és bevallom, néha magamról) örökké ez az ige jut eszembe. Talán ezért olyan különös és mély a kapcsolatunk, évi egy-két találkozásunk és ritka telefonbeszélgetéseink ellenére. Még kómás állapotában is megjelentem neki, hogy jól elbeszélgessünk az élet és halál mezsgyéjén.

De jó, hogy visszatért közénk!

Mivel egy nyolcvanesztendő magas öregurat mégsem nevezhetek pillangónak, azt kell mondanom, hogy ő az a bagoly, aki

mindig a ciklon szemébe repül, hogy puha szárnycsattogásával elindítsa a hurrikánt, a csak általa ismert gyúpontról, melyet minden gond nélkül megtalál minden szellemi kontinensen. Néha sikerül döntően bekavarni a történesekbe, de ezt senki se hiszi el neki. Kasszandra átka ez: a kevés Látó általában konkurens, és nem áll érdekében a másikat fényezni vagy helyzetbe hozni.

Amikor Mandics megjelent Erdély szellemi horizontján a hetvenes évek végén, már akkor dobozolhatatlan egyéniség volt. Tanár, mérnök, színes „lektűríró” – amolyan félautszájder, az irodalom szentélyébe bebotló „műszaki értelmiségi”. Ezt sose mulasztották el vele kapcsolatban megjegyezni. Közben pedig idegesítően sikeres volt, és megfoghatatlanul rendszeren kívüli. Megtalálta a rést az ideológián túl és cenzúrán innen. A senkiföldjét, ahova kevesek merészkedtek el, vagy akik odatévedtek, azoknak fogalmuk sem volt, hogy mit is keressenek ottan.

A meglepő trükkök bemutatóit pillanatnyilag megcsodálják, de közben gyanakvással vizsgálgatják: hogyan is csinálta? Hol van a fortély a mutatványban? Ha pedig megmutatják nekik a zseniális fogást, legyintenek: csak ennyi? Tudtuk, tudtuk! Persze. Mint a vadgalamb a szarkafészeképítést.

Ő, az afrikai rítusok avatott ismerője, tudhatta volna, hogy nem jó ötlet megdönteni a varázsló lányát, se a rendszerváltás boszorkánykonyhájának receptjeit bemutatni, mert hamar békává változtatják az embert, és örvendhet, ha utána kicsit brekeghet még éjfélkor a csalitosban. De hát mindenki teszi, mit tennie kell szíve legbelső indulata szerint. Van, amikor csontjaidat emésztő tűz a szó, de főleg az igazság.

Bízhatna az utókorban, de az, aki hihetetlen fontos kéziratok kötetét összefogó cukorspárgákat bogozott ki elsőként kétszáz év után levéltárak elfeledett szegletében, az joggal merenghet el a dolgokon.

Jobb egy élő kutya, mint egy döglött oroszán! – mondja bölcs Salamon. A mi ünnepeltünk is húséggel, szívóssággal, kitartással ragaszkodik az élethez, és a megsejtett dolgok felderengő, végső igazához.

Jól teszi! Kívánom, tegye sokáig!

Füstös kávéházak, facér talponállók zseniális hordaléka a rendszerváltás előtt és környékén kacagástól visítva vagy tűnődve idézte a *Vasvilágok*, *Gubólakók*, majd a *Dromosz* közismert, észrevét-

lenül tudatba épült-csempészett kliséit. A lehetetlen létformában a pillanatnyi, majd eljövendő korszak természetesnek vélt abnormitásait rendezte értelmezhető rendszerbe (vagy éppenséggel rendszertelenségében működő valósággá), hogy térképet nyújtson, megértést, és valamiféle menekülési útvonalat. Vagy ha nem, hogy legalább a teljes arcvesztés előtti pillanatban fújjon riadót.

Jó volt hinni, hogy valahol holmi bölcs Heraklidák végiggondolják azt, amit mi nem tudhatunk vagy nem láthatunk összképében sem a jelenben, sem a közeljövőben. Helyettünk és értünk. Jó lenne most is ebben reménykedni, csak ne ecetesedett volna meg a történelem pezsgő mustja azóta...

Mandics az eleve vesztett ügyek győzelemre vivője. No, nem itt a földi történelemben, hanem Virtuália enyészetlen mezején. Az elíziumi virányok földi limbuszán sétál, ahol csak kevesek ébrednek öntudatra ideát.

Az ideák illatának tévedhetetlen szimatú nyomkövetője ő. Erénye, hogy kétségbeesetten meg akarja osztani ennek gazdagságát velünk. Rajta nem múlik.

Önmagunk érthetetlen, elfeledett vagy letagadott vonásait, jeleit próbálta visszahozni önbecsülésünk és memóriavesztésünk simára törölt táblaasztalára. „Rovott múltunk” több mint kétezer oldalnyi dokumentuma mosolyra fakasztja a mai tudósokat. – Hát igen – mondják sajnálkozó hangsúllyal –, Mandics...

Pedig ő az a rádiógumi, amelyik végleg kitörli majd a mai korszak rendíthetetlennek vélt tudorait elefántcsonttornyaikból. Ő az a botránykő, melyben elbotlanak egyszer. Mert nem lehet se letagadni, se megkerülni, se meg nem történtté tenni azt, amit szólt és feljegyezett könyveiben.

„Amit megírtam, megírtam!” Tudni szükséges, hogy minden dogmatikai és írástudói tiltakozás ellenére Pilátus végül mégis csak belekerül a Krédóba.

Mert aki megjárta a halált, az halhatatlan.

Aki még le is írja, az hihetetlen,

Heraklidák bronzasztalához méltó múlhatatlan.

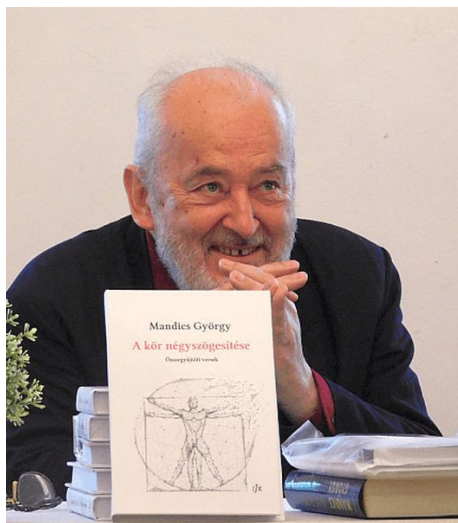
Felsősófalva, 2022. advent első vasárnapja.

A szerző református lelkész.

„Én nem a lustáknak írok”

Záhonyi András beszélgetése Mandics Györggyel

Nyolcvanadik születésnapját ünnepli egyik legsokoldalúbb tudósunk és művészünk: matematikus, íráskutató, költő, műfordító, és még hosszan sorolhatnánk tevékenységeit. Felfedezéseivel nem egyszer kivívta a hivatalos tudományosság rosszallását, ám előadásain hallgatósága leesett állal figyelni okfejtéseit és izgalmas szellemi kalandozásait a magyar múltban.

– Íráskutató matematikus vagy, József Attila- és Herczeg Ferenc-díjas tanár, költő, író, újságíró, esszéíró – igencsak gazdag életutat jártál be. A diplomád megszerzésén kívül elvégezted a temesvári könyvkiadói munkához szükséges tanulmányokat, de még az ideológiai pótképzést is újságírók számára Bukarestben, eközben angolul is jól megtanultál. Matematikusként hogyan csöppentél ebbe a bölcsészközegbe?

– A középiskola után egyiptológus szerettem volna lenni – abban az évben, 1961-ben azonban nem indult ilyen szak. A kubai válság azzal fenyegetett, hogy a besorozottakat elviszik katonának Kubába önkéntesként. Hruscsov akkortájt a cipőjével verte a pulpitust az ENSZ-ben...

Két választásom maradt, ha nem akarok katonának menni: vagy a bányamérnöki karra jelentkezem, vagy matematikát kezdek tanulni Temesvárott. Az utóbbira 25 diákot vettek fel (a 250

jelentkezőből). Bejutottam. Az első év vizsgáit csak néhányan tudtuk letenni. Terveztem, hogy átmegyek más szakra – de beláttam, hogy egyik sem érdekelt annyira igazán, hogy egy sikeres tanulmányi évet veszni hagyjak, s kezdjem előlről. Így lettem matematikatanár. De mivel gyerekkorom óta vonzott az írás, voltaképp nem matematikusból lettem író és költő, hanem kis kitérő után visszatértem a művészetek világába.

– *Hogyan lehet megtanulni „írni”, és te magad hány éves korodban kezdted ezzel foglalkozni?*

– Erre születni kell, nem tanulható. Tizennégy évesen írtam első regényemet, amely Atlantisz pusztulásáról szólt. Persze erős Jókai- és Verne-hatások érződtek rajta, de nagy siker lett. Megjelent az Utunkban is, majd az Igaz Szóban és az Ifjú munkásban. Verset tizennyolc éves koromban kezdtem írni, miközben azzal gúnyoltak kicsit irigykedő diáktársaim, hogy úgysem fog menni. Én pedig bizonyítani akartam.

– *Van-e ma a versnek társadalmi haszna? S van-e egyéni haszna?*

– Az a társadalom, amelyben a versnek nincs értéke, halott – a mai még éppen haldoklik.

– *Körülbelül nyolcvan könyved jelent meg eddig. Megítélésed szerint ez sok vagy kevés?*

– Kevés – ugyanis sok kéziratom maradt a fiókban. Azt szeretném, hogy életemben több mint száz írásom azért megjelenjen (magyarul, németül, románul is). Például a repülő csészealjokról tudományos szempontból románul 25, magyarul 11 írásomat közöltem.

– *Melyik egyszerűbb: költőből kutatóvá, vagy kutatóból költővé válni?*

– Az utóbbi ritka, ugyanis a költői tehetség hamarabb megmutatkozik. Az irodalom hívó szava aztán előhossa a megérzéseket, a szabad asszociációkat, amelyek nélkülözhetetlenek a valóban művészi alkotások elkészítéséhez.

– *Sokoldalú érdeklődésed már műveid címében is megmutatkozik. Természettudományos, asztrofizikai, matematikai és mitológiai kifejezéseket egyaránt használsz. Tudnád rangsorolni, mely területek fontosabbak, érdekesebbek számodra? Segíti-e egyik kutatása a másikat? Esetleg előfordult már, hogy valamely területen szerzett tájékozottságod segített hozzá egy más jellegű felfedezéshez?*

– A különböző tudományok közti vándorlások tudatosak voltak. Négy-öt évenként váltottam témát, hozzáállást. Ez lehetőséget adott számomra, hogy a hírhedt román titkosrendőrség elől könnyen meneküljek. Hogy erre miért volt szükség? A '70-es, '80-as évek Romániájában a szakmai elismerés hamar elvezetett odáig, hogy a költőt például felkérték: írjon dicsérő verset Ceaușescu elvtárs születésnapjára. Ezt azzal előztem meg, hogy kijelenthettem: elnézést, én nem írok már verset. Vagy máskor: én már nem írok prózát, nem írok ezt vagy azt, most mással foglalkozom. Így könnyen háritottam a „kötelező gyakorlatokat”. Másfelől a tudományok cseréje az agyamat is mindig frissen tartotta. Mindezt azért voltam képes megtenni, mert rengeteg nyelven olvastam, s hihetetlen sebességgel. Ezt aztán kiaknáztam számtalan módon: sok álnéven írott recenzióban, cikkben, versben, sci-fi-ötletekben.

– *Hogyan tanultál nyelveket, mi a módszered titka? Hiszen közel húsz nyelv megtanulására kevesen képesek.*

– Magyar anyanyelvűként az első három idegen nyelvet utcai játék közben lestem el – szerb, román és sváb gyerekekkel barátkozva. A franciát Zsombolyán matematikát tanítva is gyakorolhattam, mivel az ottani román lelkész francia felesége örömmel vette, ha teázás közben Mircea Eliade vagy Eugène Ionescu, esetleg Boris Vian műveit vitatjuk meg filozófiai alapon.

Az ötödik nyelvet és a többi már tudatosan sajátítottam el. Ehhez megvolt az alap: a középiskolában széles körű műveltséggel rendelkező tanárok tanítottak, például „kirúgott” papok, akik perfektül beszéltek latinul, ógörögül is. Az egyikük, aki franciát tanított, hittérítő volt Felső-Voltán – ő Jules Verne különleges felismeréseiről is beszélt nekünk, ha a kötelező tananyagot már jól elsajátítottuk, sőt, olyan 3D-s képeket is megmutatott a lakásán, amilyenek az akkori Romániában ritkaságnak számítottak.

– *Számos műfordításod jelent meg az elmúlt évtizedekben. Mi a véleményed arról, hogy a fordítások általában „ferdítések” is?*

– A rossz fordító szinte biztos, hogy ferdít, a nyelvek sokszínűsége miatt ugyanis sok a homonima és a szinonima, így nem könnyű kiválasztani az odaillő szót. Ebből aztán számtalan félreértés (és félrefordítás) adódik. A jó fordító változatot ír: ugyanazt

a hatást akarja elérni, akár egészen más példával, más szavakkal. S a végén a fordítás akár jobb is lehet, mint az eredeti...

– *Hogyan ismerted meg a németből lengyellé „lett” Peter Gehrischt, és miként került rá sor, hogy Krónosz, ne dicsérd nekem most a kaoszt című verseskötetét átültesd magyarra?*

– Resicabányán találkoztunk, egy költői fesztiválon, ahol rendszeresen megfordulunk feleségemmel, Csisztay Gizellával. Mi, filozofikus alapon gondolkodó költők hamar összebarátkoztunk. Peter regényét (*Dresden – Flug in die Vergangenheit*) most éppen más fordítja, megjelenése a COVID-járvány miatt csúszik.

– *A Magyarországon élő Szergej Pantsirev verseiből is számosat átültetted magyar nyelvre, a kötet meg is jelent az Irodalmi Jelen Könyvek gondozásában Rövid hullámok címmel. A másikhoz (Drugomu, 1997) című versében a költő elgondolkodtatóan fogalmaz a művészet és az alkotó ember kapcsolatáról: „Mikor élted feláldozni / A Művészetekért nem sietsz.” Mi erről a véleményed?*

– Pantsirev nem filozofikus alapon gondolkodik, nála a hit a lényeges, az áldozat, önmagunk feláldozása is ilyen kontextusban jelenik meg nála. A költészet ettől függetlenül központi szerepet kap nála, és gyakran idéz emigráns orosz költőket, írókat. Egyébként igen nehéz feladat magyarra fordítani a verseit.

– *A kör négyyszögesítése című, összegyűjtött verseidet tartalmazó kötet egészen egyedi és jelentős gyűjtemény. Lírikusként a matematikát is rendre beépítet a soraidba. Megértheti ezeket a verseket a laikus olvasó is? Te magad elégedett vagy-e ezzel a kötettel?*

– Megértheti, ha utánanéz, s elég érdeklődő. Persze aki lusta, az lemarad az olvasásnál. De én nem a lustáknak írok, hanem olyanoknak, akik a műveket olvasva nem megriadnak nehézségektől, hanem még inkább felcsigázza őket a nehéz feladat. A kötettel nem vagyok elégedett, csak annyiban, hogy megjelent, s hogy hozzáférhető az Irodalmi Jelen Könyvek e-book-sorozatában, így, akit érdekel, elérheti.

– *Nemrégiben azt nyilatkoztad, nem írsz többé verset. Miért nem?*

– Így van, ezzel zártam *A kör négyyszögesítése* című kötetet, a rövid Utószóban fogalmaztam meg, miért nem. Ez a pár soros vallomás, amelyet 2017. augusztus 30-án jegyeztem le, mindent

megmagyaráz, és bárki elolvashatja a könyv végén. Első feleségem, M. Veress Zsuzsanna emlékére döntöttem így.

– *A kötet tartalmazza a Bolyai János jegyzeteiből című nevezetes ciklust. Mikor kezdted kutatni Bolyai János életművét, és mi késztetett az irodalmi játékra, hogy megalkosd fiktív – az életmű „elveszett” vagy „olvashatatlaná vált” – részleteit M. Veress Zsuzsannával közösen?*

– Bolyai életműve már a hetvenes években foglalkoztatott. Nyaranta, ha Marosvásárhelyen jártam, rendszeresen ellátogattam a Teleki Tékába, itt ismerkedtem meg János szellemével. Mivel első feleségem édesapja Vásárhelyen élt, mindig akadt egy-egy hét, amit ott töltöttem. Egy alkalommal Székely János felkért, hogy írjak verset Bolyai János édesapja, Bolyai Farkas születési évfordulója alkalmából. Innen adódott az ötlet, hogy alkossunk M. Veress Zsuzsannával közösen fiktív Bolyai-szövegeket. Mivel minden vers csak attól vers, ha van valami személyes, rejtett üzenete is, és Zsuzsi verseinek diktatúra elleni üzenetét megértették, akiknek meg kellett érteniük – például, hogy milyen egy görbe világban egyenes gerinccel verset írni –, innentől én is elkendőztem mindent a tudományos szövegekkel. Ennek köszönhetően 1979-ben meg is jelenhettek önálló kötetben ezek a művek, *Bolyai János jegyzeteiből* címmel. Mindenki azt hitte, hogy valóban Bolyai János írta a könyvben megjelentetett sorokat, így nem lehet benne semmi sértő a jelen diktatúrára nézve. Annyira jól sikerült, hogy a Bolyai-rajongók jelentős része „eredeti” írásnak vélte a szösszeneteinket...

– *Van egy tudománnyal határos műfaj, amelyben szintén írtatok közös könyveket M. Veress Zsuzsannával. A sci-firől van szó, amelynek alapos ismerője és művelője vagy: miért vonz ez a terület? Tudományosan vagy inkább irodalmilag találod izgalmasnak?*

– A sci-fiket ugyanazért írtam, mint a Bolyai-jegyzeteket, csak hogy Bolyai-kötetek sorát nem írhattam. Így ki kellett találnom egy műfajt, amelyben nyugodtan szólhattam, szólhattunk a jelenkorról – igaz, úrhajók és különféle technikai csodák sziporkázó keretében. A cél azonban ugyanaz volt: tanítani a fiatalokat, hogyan kell helyesen gondolkozni, s felkészülni a forradalomra. Annak ugyanis el kellett jönnie, ebben biztosak voltunk. Így je-

lent meg a *Vasvilágok* 1986-ban, vagy a *Gubólakók* '88-ban a Kritériumnál. Mindkettő tudományos-fantasztikus novellafüzér, és megjósolják a diktatúra közeli összeomlását.

– *Úgy tudom, szintén a politikai körülmények vezettek ahhoz, hogy afrikanisztikával kezdte foglalkozni. Még katedrát is felajánlottak Bukarestben, hogy tanítsd ezt a témát, csak nem fogadtad el.*

– Az afrikanisztika ugyanaz, mint amiről az eddigiekben beszélünk. A tudományos tények, az expedíciós adatok szóról szóra igazak. De én ezek közül azt választottam ki, amelyek azt mutatják be, hogy alapjában a négerek civilizációja is demokratikus, és a mítoszai, szertartásai arra tanítanak, hogyan kell leszerelni az önkényeskedőket és félreállítani a zsarnokokat. Amikor az egyik nagy vadász harsányan hirdetni kezdi, hogy nincs nála erősebb, nagyobb ember, tehát neki kellene a törzsfőnöknek lennie, akkor a többiek elrontják a csapdáit, a fegyvereit, ezzel igazolják, hogy közösség nélkül az egyén semmit sem ér. A cenzorok persze voltak olyan hülyék, hogy nem vették észre: Romániában ki is az a „nagy vadász”, aki elé a székely testvérek rumos kukoricával etetett medvéket tereltek tróféának...

Afrikáról született könyvem egyébként pont jókor íródott. Éppen Afrika-intézetet akartak nyitni Ceaușescuék, a Nyugatnak ugyanis már nem volt szándékában, hogy továbbra is komolyan támogassa a szovjet úttól eltérő politikát folytató román rendszert. A díszes kiadásból – melyet természetesen senki el sem olvasott – ötven-ötven példányt kapott szinte minden afrikai vezető, törzsfőnök.

– Temesvári Golgota című trilógiában feldolgoztad a romániai forradalmat, melyről sokan úgy tartják, az egyetlen igazán hiteles regény e tárgyban. Mit gondolsz, miért épp Temesvár lett a központja a történeseknek, illetve szerinted lehetett-e volna az eseményeknek más, jobb, messzehatóbb kimenetele, mint ami végül is történt?

– Azért Temesvár lett a tüzfészek, mert Ceaușescu így tervezte: le akart számolni belső pártellenzékekkel, Iliescuékkel, le akarta őket tartóztatni, likvidálni, de nem így alakult. Lehetett volna épp más kimenetele a forradalomnak, csak akkor másoknak kellett volna lenniük az eseményeket irányító embereknek, akiknek tényleges hatalom volt a kezükben – katonaság, párt és a többi...

– *Temesváriként nem vágysz-e vissza a szülőföldedre?*

– Emlékeimben visszatérek olykor, de álmaimban és a valóságban már nem...

– *Nagy témáddal, a rovásírással hogyan volt lehetséges Ceaușescu Romániájában foglalkozni?*

– A rovásírással alapvetően, komolyan már Magyarországon kezdtem foglalkozni, mégpedig a Gondolat Kiadó felkérésére. Volt előzménye, ez igaz, 1981-ben jelent meg az Albatrosz Kiadónál *A rejtélyes írások könyve*, ebben az írás születését és a legkülönbébb ősi írásokat vettem szemügyre. Amikor a Gondolat Kiadó felkért a rovásírásról szóló kötetre, mindennek utánanéztem a témában – így született meg végül egy kétezer oldalas mű, de mivel a kiadó kihátrált mögüle, ezt már az Irodalmi Jelennél Böszörményi Zoltán jelentette meg.

– *Az említett, A rejtélyes írások... című könyvedről ezt írtad: „Könyvünk azzal foglalkozik, ami általában ezekből a könyvekből kimarad: ősi, kőkorszakbeli jelrendszerekkel, proto-írásokkal, merész feltevésekkel, kétséges és vitatott megfejtésekkel, valószínű és bizonyított hamisítványokkal. Az igazán merész eredményeket azok a tudósok érik el, akik bátran rákérdeznek tudományuk közhelyszerű elveire.” Tudnál pár példát mondani arra, amikor te kérdeztél rá bátran a műveidben ilyen elvekre?*

– Persze. A rovásírással kapcsolatban általános vélemény volt, hogy ezt a magyarság a középkorban kezdte el alkalmazni. Kiderítettem, hogy ez sokkal korábbi folyamat volt. Geológusok ugyanis felfedeztek egy szibériai barlangban egy feliratot, és a 15 jel közül 13 azonos volt a *Nikolsburgi ábécé*vel. Ha ez véletlen volna, párját ritkítaná. Rájöttem a megoldásra, hogy a felirat magyarul van. Meg is találtam azt az ábécét, amellyel magyarul olvasható. Vagy egy másik példa: egy rovásszövegben szó van az iránytűről. Csalás volna? Nem. Kiderült, hogy Mátyás udvarába egy Benicassa nevű olasz hajós olyan térképeket hozott, amelyeken rajzolt iránytűk jelzik, merre van észak és dél. A rovásversben ez szerepel: *„Íránytű. Így tartsad.”* Tehát a Benicassa-térképeket ismerő rovásköltő láthatott egy ilyen bemutatót. Eddig mindkét esetet kétellyel szemléltek, de a rovásírás rácăfolt a kételkedőkre. A rovás határai térben és időben sem azok, amelyeket korábban tudni véltek.

– Íráskutatással kapcsolatos hozzáállásod szokatlannak számít a bölcsészek köreiben – nem egyszer értetlenségből fakadó, méltatlan elhallgatás vagy ellenkezőleg: plagizálás volt a reakció. Több olyan publikációról is tudsz, amelynek te vagy az eredeti forrása?

– Aki valami igazán újat alkot, azt másolni is fogják. Jelezve vagy jeltelenül. Váljék egészségükre.

– A rováskronikák kutatásával kapcsolatban mely eredményeidet emelnéd ki az elmúlt évtizedekből, mely felfedezéseid tartod a legjelentősebbeknek?

– Az előbb említettem is két ilyen: A Nikolsburgi ábécé egy szibériai barlangban, s az iránytű egy rovásversben. De ehhez mérhető az is, hogy Kova Áron hogyan tanította a magyar történelmet II. Lajos királynak. A király megtanulta, hogy ne szaladjon el a török elől, de azt nem, hogy ne egy patakmederben lovagoljon, ha jó a szökőár. A vége Mohács lett...

– Legutóbb megjelent, A remény peremén. Covid-kórház című regényed életműved fontos mérföldköve. Összefoglaló-visszatekintő jelleggel írtad?

– Ezt a regényt bizonyítéknak szántam arra, hogy nincs olyan erő, amellyel elszigetelhetnének egy közösségi embert. Ha fizikailag nem is lehetséges a kapcsolattartás, de lélekben a barátságok hálója – ennek a regénynek az esetében a költői barátságok hálója – az egyetlen, amely megmenthet az elmagányosodástól.

– Nagyon szép megállapítása a regénynek, hogy feleséged, Csisztay Gizella nélkül talán át sem vészelted volna ezt a veszedelmes betegséget. Úgy tudom, nemcsak a magánéletben, de az alkotótevékenységben is „harcostársak” vagytok...

– Ez így igaz. Most ő mentett meg engem. Remélem, máskor én leszek az, aki az olajágat viszi a nagy pusztulás után, mint ama bibliai galamb.

– Mit jelentenek számodra az erdélyi közélet kiemelkedő alakjai: Böszörményi Zoltán, Gazda József, Sántha Attila, Szőcs Géza, Tőkés László...?

– Mindegyikük közeli barátom – Szőcs Gézáról már csak múlt időben szólhatok –, s remélem, ők is így gondolnak, gondoltak

rám. Böszörményi Zoltán különösképpen az, hiszen ifjú költőként kopogtatott be Temesváron a Facla Kiadó szerkesztőségébe azzal a kéréssel, hogy ki szeretné adni a verseit, ha jók. Elolvastam őket, s elmondtam, mi a helyzet, mik a szabályok, na meg, hogy miként lehet őket kijátszani. Aztán amikor megjelentek volna a versei, egy utócenzor elkapta. Megtudva, mi történt, jeleztem neki, hogy meneküljön. A könyvei a zúzdába kerülnek, őt figyelmeztettem, fusson, hogy ne jusson maga is a könyvei sorára. Sikertült neki a nagy ugrás, a regényemben meg is örökítettem: a Covid-kórház legendái közt ő marad mindörökre „a monacói telefonáló”... Szegény Szócs Géza nem vált ily telefonálóvá, mert őt elvitte a vírus vagy egy héttel az én megbetegedésem előtt. Örvendjünk hát annak, ha élve kerülünk ki minden ilyen megpróbáltatásból. S ha ez sikerül, hát jöjjön egy újabb nyolcvan év... Hiszen jót cselekedni soha nem elég. S túlélésre csak akkor van esély, ha van egy remény. Még ha a peremen is. De remény...

– *Hogyan bírod erővel, hogy minden évben rendezvények sorozatán (Magyar Művészeti Akadémia, Kőrösi Csoma Sándor-konferenciák Kovásznán, Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Kurultaj, Magyarok Országos Gyűlése, Magyarok Világszövetsége stb.) vegyél részt és tarts előadásokat?*

– A nehézséget nem az odaillő gondolataim összegyűjtése, elmondása okozza. Inkább az, hogy nehéz és számomra már fárasztó dolog eljutni távolabbi helyekre, majd visszautazni. Hatszáz-nyolcszáz témám van, amelyekről örömmel beszélek. Megírni azokat persze nehezebb – a terjedelmi korlátok miatt a részletes kifejtést lehetővé tevő húsz-harminc oldalt rendszerint tízre kell csökkentenem, ami igen nehéz feladat.

– *Melyek a további, megvalósítandó terveid?*

– Nemrég a türk feliratok újszerű olvasataival kezdtem foglalkozni Szergej Kizlaszov anyaga alapján. Még két könyvem készül: folytatom Somogyi Antal rováskronikáinak feldolgozását. Egy fontos kérdésre keresem a választ: miért vándoroltak a magyarok ősei, és útjuk során merre jártak? Úgy látom, arra vitt az útjuk, amerre találtak a magyar ábécéhez és nyelvhez kapcsolódó rovásokat.

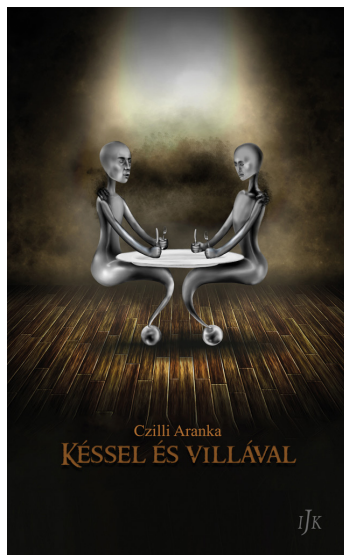
Lakatos-Fleisz Katalin

Apahiány, misztikum, Isten

Fontos olvasmány Czilli Aranka *Késsel és villával* című verseskötete, hiszen a tematikusan látszólag egymástól teljesen eltérő négy ciklust a hit motívuma köti össze. A könyv több istenes verset tartalmaz, segíti az elcsendesülést, a magunkra figyelést.

A többkötetes, nemrég a Széphalom Könyvműhely részéről az Év legsikeresebb szerzője díjjal kitüntetett alkotó könyvének erénye a tömörség, az olykor pengeéles és nagyon pontos költői képek, formai megoldások. Az első, *Térkép* címet viselő ciklus úgy is olvasható, mint egy családi legendárium. A nyitóciklusban fájdalmas, traumatikus versekkel találkozunk. A fizikai tájon tett versbéli séták metaforikusak, a belső tájat segítik felfejteni. Ez a táj kicsit hasonlít a székelyföldi földrajzi, barázdákkal szabdalts, sűrű erdőkkel tarkított tájakra, ahol a versbeszélő a költeményével vág utat magának. A verseknek ebben az esetben traumaoldó szerepük is van. Tragikus gyermekkori emlékek villannak fel a múltból. Az anyai arc, mint tükör jelenik meg, amely bár az elmúlására figyelmeztet, az időtől való félelmünket is feloldja. (*Barázdák*).

Számomra a legmegkapóbb mű a ciklusból *Az emléktelenség ingei* című, amelyben a sosem látott apát idézi meg a lírai alany. „Az apám / sosem látott engem. / Lehet, hogy meg sem születtem. / Csak mint egy ing, melyet / levetett magáról s elengedett este, / amint lazán esésnek eresztette, / róla gondját már le is vette: / az apámnak ennyi lehettem.”

Czilli Aranka egyszerű és pontos versmondásokat használ, a költői képek plasztikusak, a versek tömörek, ahogy egy traumáról való beszéd is általában szűkszavú. Klasszikusokon edzett művesség, csiszoltság érződik a sorokon. A száradó ing képe tartja össze a teljes verset, a zárlatban már valamiféle életérzéssé növesztve azt: *„Viharok jönnek, nap süt, majd beborul: / feszül a bogozott szárítókötél alattunk.”*

„Valódi” tájak, utazások is megjelennek a ciklus verseiben. A lírai alany Kolozsvár, Gyimes, Kovászna, Badacsony, Bohinj, a németországi várak köves-domboos tájain jár, a fizikai út azonban mindig egy belső út „ürügye” miatt jön létre.

„Klinikák utcája. / Rozsdaette kerítés mögött / balra két vizsga között / vakbél nélkül maradtam. / Jobbra két vizsga között / anyává váltam” (Kolozsvár).

Finomak, légiesek a következő, *Titkok* című ciklus versei. A költő mindvégig a kimondhatatlan misztikum bűvöletében él. Elég egy fa árnyékának felidézése, a pipacs szirmán átsűrő napfény, vagy *„a kulcsfontod és nyakad / közötti háromszögnyi öböl”*, hogy az olvasót is megérintse ez a titokzatosság, sejtelmesség, éteri lebegés. A versek a mindennapok apró csodáiból nőnek ki, sok esetben emlékeztetnek Mezey Katalin hasonló témájú és stílusú költeményeire. A verseskötetben egyébként többek között neki ajánlott művet is olvasunk, ami nem lehet véletlen.

A szemlélődésre, az apró dolgok örömeinek felfedezésére invitálnak ezek az alkotások – azonban lehet épp az élmények súlyossága okán a nagyotmondás is megkísérti a költőt. (A „megnyugvás vizén lebegő csónak” vagy a „rejtőzködő isten” típusú, kissé közhelyes képekre gondolok itt.)

A legillúziótlanabb a harmadik, *Lakoma* című ciklus. Kulcszavai a hiány, az űr, a csupaszság, a magány, a felnőtté válás. *„Mint egy hámozott hagymát, / olyan meztelenné tett / a félelem”* – indul a nyitóvers (*Mérlegen*). Erős, szívbemarkoló kezdés. A rétegenként elfogyó hagyma a hiány szimbóluma.

Megjelenik ezekben a versekben az életközépi válság dilemmája, az összegzés, a számvetés kérdése az „élet útjának felén”.

„Nincs másom, csak zsebkendőnyi / égboltszögletem, / hozzá két száraz, könnytelen / szemem” – így leltároz a beszélő a Csontkopár című versben. A vers zárlatának vallomásossága Adyra emlékeztet: „Van egy zsebkendőnyi egem, / és nincs hozzá álmom. / Istennem, adj könnyeket, / hogy legalább egy felhőt / rásír hassak erre az égre!”

Az *Átalakulás* című, József Attila-i áthallású verset érdemes összeolvasnunk a *Panoráma* cíművel. Míg az előzőben a „világ-úrnyi magányba” vetett felnőtt Atlaszként keresi az egyensúlyt, a *Panorámában* mintegy magas hegyre kaptat negyvenedik életéve felé. Itt is, ott is, a beszélőnek bírni kell a súlyt és az emelkedőt, világba vetetten és önmagára utaltan.

Az utolsó, *Körforgó* címet viselő egységben csak néhány verset találunk. Tompa fényű, letörő, de újra nekilendülő szárnyú ünnepek közé szerveződik a ciklus. A zárt ajtajú virágvasárnap-tól a töprengő karácsony között mégis ott a rebbenő remény az *Adventi kalendárium* című versben. December elsejétől karácsonyig tartó, napi mécsesfények ezek a szövegek. Néhol aforisztikus tömörségűek („Minél hosszabb / a mélysötét éjszaka, / a napfelkelte / annál fényesebb csoda”), máskor különös szóalkotással ajándékozzák meg az olvasót („megangyalul”).

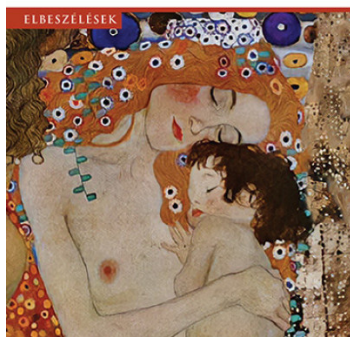
Kégl Ildikó

Szerelmek, halálok és egyéb degusztáló életesemények

Petőcz András történetei és előadás-módja elemi erővel, szinte sokkolóan törnek be világunkba. Atmoszférateremtő képessége nagy feszültségű, lázas hevületű interpretációjában rejlik: a sűrítés, a végletekig tömörített közlés mód és az a távolságtartás a szerző védjegye, amellyel – látszólag – kívül marad a történeteken. Időnként olyannyira kívülállóként mesél, hogy elhisszük, nincs a szerzőnek semmiféle stilisztikai szándéka az elbeszéléssel. Mintha „csak úgy” mesélne. Megkapó paradoxon ez, hiszen éppen a nyelvhasználata, a nyelvi elemek sajátos elrendezése adja szövegei többlettartalmát. Az *öregasszony, aki valamikor kislány volt* novellái az emlékezés irodalmi megjelenítései, s így a szövegtömeg felépítése igen tudatos nyelvi konstrukción alapul. A szerző legutóbbi prózaválogatásában (is) előforduló – érzelmi és hangulati többletet előidéző – nyomatékosítások például erős és direkt hatást gyakorolnak a befogadóra. A traumatizált sorsok, a tragikus életesemények elbeszélése olyan kíméletlenül és sodró lendülettel áradnak Petőcz novelláiban, hogy gyakorta támad olyan impressziónk, az író nem pusztán mesél, hanem inkább boncol. Avatottan és aprólékosan, minimális kellékhasználattal boncolja a múltat és karaktereit. A szövegtest mondanivalója és jelentésrétegei javarészt a kellemetlen emlékek köré csoportosul.

PETŐCZ ANDRÁS

AZ ÖREGASSZONY,
AKI VALAMIKOR
KISLÁNY VOLT

NAP
KÖNYV

Ezek a rossz emlékek – legyenek akár egyéniek, akár kollektívek – feszítik szét a szövegtestet, s alkotnak esztétikai kategóriát.

A szerző a kötet huszonegy novellájában egyaránt mesél férfi és női látószögből. Androgün elbeszélésmódja frissé és izgalmassá teszi a kötetet. Ezek a látószögek tagolják két egységre – *A férfi, aki; A lány, aki* – a prózagyűjteményt. Független attól, hogy férfi vagy „lány” perspektívából mesél, mindig csak résztvevő megfigyelőként van jelen az elbeszélésben. Nem reflektál szereplői gondolataira, tetteire, sorsára, mindössze feketén-fehéren rögzíti az eseményeket – nem akármilyen képmélységben. Írásműveinek légkörét és helyszíneit meghatározza a budai belvárosi közeg, az a lokalitás, amiben él. Szereplőit gyakran helyezi a budai Vár lakónegyedébe, szöveg-horizontján időről időre feltűnik a Mátyás-templom, a Halászbástya, az alatta levő lépcsősor, a Szabó Ilonka utca, a Donáti utca. A Petőcz-univerzum lakói mi magunk vagyunk: a hétköznapiak botladozó, magányos hősei, akik a maguk eszközeivel felvértezve – döntően mégis eszököttelenül – védekeznek valami ellen. Olykor a világ (*A hajléktalan*), máskor a szerelem (*A gyáva, A festő, A varázsló különös szomorúsága*), megint máskor a magány ellen (*Üres napok*).

A szerző a hajléktalanságot (*A hajléktalan*) nemcsak mint életkörülményt mutatja be, hanem egy dialóguson keresztül tűpontos dramaturgiával tárja az olvasó elé annak társadalmi megítélését is, jelesül a hajléktalanság stigmáját. Pedig nem beszél sem egyéni felelősségről, sem társadalmi felelősségvállalásról, mindössze drámai erővel mutat rá, miként állandósulhat egy nem kívánt élethelyzet, és válhat egyik pillanatról a másikra mindennapi alapélménnyé a nélkülözés. Már a mű elején arra leszünk figyelmesek, hogy a szerző szembemegy a társadalom periferiájára szorult emberek megítélésére vonatkozó, erősen általánosító következtetésekkel. Petőcz hajléktalan-figurája például egyáltalán nem fogyaszt alkoholt. A társadalomban – különlegesen a szélsőséges fogyasztásra épülő társadalomban – helyünket meghatározza, hogy milyen javakat birtokolunk. De mit birtokolhat egy ember, akinek „*elárverezték mindenét, ami csak volt*”? A hajléktalan férfi, aki otthontalanságát megelőzően pár hónappal még a budai Várban bérelt lakást, lecsúszásának eg-

zisztenciális és pszichés folyamatáról érzékletes, megrendítő tudósítást kap az olvasó: „*Akkor még minden jó volt.*” Ez a múltba visszavágyódó hang meghatározó szólama az egész kötetnek.

A rezignált hang, a szorongás valamelyest oldódik, de legalábbis vágyott tisztaság vegyül a szövegbe, amikor a szerző a szerelemről kezd beszélni. (*A festő, A lány, aki szeretett, A varázsló különös szomorúsága*). Megannyi traumatizált életelbeszélés között üdítőleg hat ez a szólam. *A varázsló különös szomorúsága* – mint az alcímből is kiderülni látszik – Csáth Géza (próza)univerzumára, *A varázsló halála* című novellára reflektál. A két mű közötti allúziót feltűnő tartalmi és stílári jegyek erősítik. Szembetűnő, hogy az adott novellában Petőcz Andrásnak nemcsak ábrázolás-, de beszédmódja is kísértetiesen hasonlít Csáth Gézáéra abban, ahogy megjeleníti a halálos ágyán múltjára visszatekintő, egykoron az érzéki életet, a dionüszoszi élményeket habzsoló férfi alakját. Közismert, hogy az orvos-író adott művében saját halálának leírására vállalkozik: szenvedélybetegségtől és mentális problémáktól terhes élete összegzése zajlik itt utolsó pillanatainak vizionálásával. Miközben a lélek legmélyebb rétegeibe enged betekintést a szerző, nők jelennek meg a színen, akik valamilyen módon kapcsolódtak a varázslóhoz, s a velük folytatott dialógusok emelik irodalmi rangra az erős lélektani jegyekkel átitatott szöveget. Petőcz varázslója és Csáth varázslója nemcsak hasonlít egymásra, de ugyanaz az ember. Legalábbis ugyanaz a személyiség. Nagy érdem, hogy Petőcz András a csáthi prózák alapjegyére építve fűzi fel elbeszélését, jelesül arra, hogy a főhős megsemmisülését csaknem mindig önmaga okozza, s nem a külső környezet.

A varázsló különös szomorúságában Petőcz groteszkbe hajló humora is megcsillan: „...*holott, mint tudjuk, a hormonok játéka ez az egész, mármint a szerelem, és az igazán okosok joggal mondják azt, hogy jobb az ilyesmitől, az ilyen degusztáló életeseményektől minél távolabb tartani önmagunkat.*” Ez a humoros felütés tovább erősíti a Csáth-művel való rokonságot. „*Belátom, hogy az ópium és a sok rossz csók helyett jobb lett volna téged feleségül venni, és meg is tenném, ha apám a koporsót már ki nem fizette volna*” – olvashatjuk az eredeti novellában. *A varázsló különös szomorúsága* bár sem tartal-

milag, sem stílusosan nem illeszkedik szervesen a kötet többi darabja közé, az egyik legmeghatározóbb írásmű. A huszonegy novella szövegének felfejtése után találunk rá egy olyan olvasatra, mely a többi művel – hangulati – rokonságot mutat, jelesen abban, hogy a gyűjtemény szereplőinek, legyenek azok fiatal lányok vagy öregasszonyok, kisfiúk vagy bácsik, egytől egyig szomorúságuk van. Éppolyan szomorúság ez, mint a varázsló különös szomorúsága. Így tekereg előttünk az a melankóliaspirál, amit *A festő* különös szomorúsága, *A hajléktalan* különös szomorúsága, *A hegedűművész* különös szomorúsága vagy épp az öregasszony, a fejlesztőmérnök, a diáklány különös szomorúsága alkot. (Érdekességgépp jegyzendő meg, hogy *A varázsló halála* című prózagyűjtemény első kiadása ugyancsak huszonegy válogatott novellát tartalmaz.)

„*A múltat jelenként őrző emlékezet*” legtisztább formában a címadó novellában jelentkezik. Az *öregasszony, aki valamikor kislány volt* fő karaktere semmi mást nem tesz, csak emlékezik: egy arcra, a bakancs hangjára, a géppuska hangjára. Megannyi percepció. Elbeszélésében a szerző az emberi érzékelés legelemibb formáival operál – látás, hallás –, hogy a környezet ingereit leírja, így kevés szó felhasználásával is részletgazdag információkkal tud szolgálni. „*Az öregasszony világosan emlékszik mindenre.*” Emlékezik egy férfirra, aki agyonlőtte a nagyszüleit, miközben ő kislánként egy szekrényben megbújva figyelte a mészárlást. „*Látja a kiugró pofacsontot, a kitiüremkedő, szokatlanul erős szemöldököt. Amikor a postás mélyen ülő, hideg, kék szemébe pillant, megborzong kicsit, mintha valami hűvös fuvallat érné hirtelen a testét.*” Petőcz legújabb kötetében nem pusztán kollektív emlékeket, de kollektív bűnöket is szövegbe ültet, így a szépirodalmi fundamentumot nem akármilyen filozófiai aspektusokkal bővíti ki. Szétfeszül a szöveg az egyetemes felelősség kérdéskörétől, a holokauszt vagy akár a kommunista diktatúrák kapcsán mindmáig felmerülő bűnösség és felelősségre vonás kérdéseitől. Pedig a szerző nem ítélkezik, még csak értelmezési keretet sem ad olvasójának – a kötet valódi erejét éppen ez a hűvös, objektív szemlélet adja. Ez az alig több mint száz oldalas prózauniverzum talán épp emiatt válik olyan súlyossá: érezzük az elfojtott

témák, megválaszolatlan kérdések lappangását, burjánzását. Mindjárt a nyitónovella (*A mosoly*) egy igen súlyos morális kérdésre irányítja az olvasói figyelmet: a kollektív bűnösség egyedi tudatának aspektusaira. Figyelemre érdemes, ahogyan a szerző egy magabiztos, sármos mosolyt szövegszervező motívummá emel, hogy több nemzedék történetét eköré építve bontsa ki. Katartikus erővel hat, ahogyan előrehaladva a szövegben ráeszmélünk a „mosoly” jelentéstani értékére: *„Mondják, hogy amikor a nagypapa egy-egy kórteremben a géppisztolyával megjelent, mindig ott volt az arcán az a magabiztos, kicsit gúnyos mosoly...”* (*A mosoly*). Az egyéni élettörténetek narrálása közben a második világháború utáni politikai rendszerekbe is betekintést nyújt a szerző, megidézve a Szálasi-kormány hatalomátvételének időszakát, a nyilas pártszolgálatosok önkényeskedéseit. A háborús bűnök tematizálása a novellagyűjtemény két darabjában kap bő teret. Petőcz egyértelmű utalásokkal ír egy politikusról, akinek felmenőiről – apjáról és nagyapjáról – olyan hírek látnak napvilágot, amelyek stigmatizálják az addig szeretett és tisztelt családtagokat: *„Aztán egy napon, éppen a második világháború legsötétebb hónapjaiban ez a kedves, melegszívű ember a nyilasok mellé csapódott...”* Az édesapa besúgó volt, míg a nagypapa múltját háborús bűnök elkövetése szennyezi be. Az író gyakran alkalmaz egy sajátos elbeszélői technikát: szereplője a történet kezdetén figyel valamire – ismerős lesz az a mosoly, az a jellegzetes, csontos arc, az a szokatlanul erős szemöldök –, aminek hatására elemi erővel kezdenek áradni az emlékei. Az „ismerősség” kiváltotta inger hatására hívja elő az emléktöredékeket a memória, a sötét, fájdalmas, sok esetben elfojtott múltat.

Az öregasszony, aki valamikor kislány volt alapvetően sokat méreng (nemcsak a címadó novellában). Kiüresedett napjaiban gyakran gondol a fiára, akit tíz éve nem látott, és rezignáltan idézi meg saját gyerekkorát: *„arra gondol, hogy neki még gyerekkorában azt mondták, valamikor majd minden jó lesz”* (*Üres napok*). Ez az illúzióvesztett hangfekvés, ezek a dísztelen mondatok és a szüntelen visszavágyódás a gyermekkorba úgy jelenítik meg az elmagányosodást, hogy közben különös esztétikai minőséget teremtenek.

Nemcsak elmond nekünk valamit, de beavat minket valamibe az író. Hiába az E/3 használata, a személyes, vallomásos beszédmód intimitása időnként átsejlik a történeteken. Emiatt bizonyos novelláknál (*Anya alszik*, *Any a mobilon*) egyértelműen érezzük, hogy önarckép ez a novelláskötet, még hozzá drámai telítettségű. Időnként az a benyomásunk támad, mintha a családi asztal körül sokszor elhangzott narratívákat hívna elő, hogy traumákat – adott esetben kollektív traumákat – beszéljen el, hogy a Petőcz-szítán átrostáljon olyan történeteket, amelyekkel dolga, illetve dolgunk van. Ez a retrospektív elbeszélésmód fő jellemzője a műnek, ekképpen lényegül át egyfajta emlékkönyvvé a kötet. A szövegkorpuszt felfejtve felfelejlik a Mátyás-prózák intonációja is, az analógia kiváltképp azoknál a novelláknál szembetűnő, melyeknél lélekgyötrő „emlékboncolást” végez az író (*Az öregasszony, aki valamikor kislány volt*, *A mosoly*).

A resignált hangvétel konstans módon lebeg a szövegek felett, annál is inkább, mert elbeszéléseiben Petőcz gyakran az élet utolsó stációit rajzolja meg (*Any a alszik*, *A hegedűművész*). Ebben a karcsú kötetben nagyon sok halál van. Meghal az anya – csendben elalszik a kórházban (*Any a alszik*), meghalnak a nagyszülők – agyonlövik őket a nyilasok (*Az öregasszony, aki valamikor kislány volt*), meghal a hegedűművész unokája – gyógyíthatatlan betegségben szenved (*A hegedűművész*) és meghal a festőnő gyermeke – mielőtt még megszületne, mert a nő az abortusz mellett dönt (*A festő*). De a gyászon túl is megannyi fájdalom sűrűsödik a szövegbe. Voltaképpen elfüggetleníthetünk attól, hogy férfi–nő kapcsolatokról, egyéni sorsfordulókról, társadalmi traumákról ír a szerző: a bauudelaire-i dekadencia, a 20. század eleje óta konstans elidegenedés-érzés erősen lengi be a szövegeket, a történetekbe szervesül. A szerző tárgyi világba beágyazott elbeszéléseit a szenzitív világérzékelés, a mély és analitikus létértelmezési attitűd teszi különösen életszagúvá. *Az öregasszony, aki valamikor kislány volt* eklatáns példa arra, hogy a cselekményorientált próza, a tradicionális beszédmód nem üresedett ki ma sem – van téma ahhoz, hogy megtöltsük a klasszikus (magyar) próza kereteit.

Pusztai Ilona

L mint Lola

„Sem bémunt szememet fel nem ígézheti / Lollim barna szemöldöke!” Berzsenyi *A közelítő tél* című elégiájának záró soraival ellentétben Márai Sándor tudatosan törekedett a naplóiban a csak nagy L betűvel jelölt felesége emlékének megőrzésére, amikor annak az emigrációban vezetett feljegyzéseit beválogatta hagyatékába. Nem akarta, hogy feledésbe merüljön Lola barna szemöldöke sem önmaga, sem az utókor számára.

A szerencsének köszönhető, hogy szándéka találkozott a kassai történész, könyvtáros, Márai-kutató Ötvös Annáéval, aki Matzner Ilona, pontosabban a Moskovics-Matzner orvos- és lapkiadó család és Kassa kapcsolatának kutatására tette fel életét. Első ilyen tárgyú kötete, a *Lola könyve – Kassától Márai Sándorig* anyagát a véletlen sodorta útjába. Egy lomtanítás alkalmával találta meg Matzner Ilona kiselejtezett, szemétkébe dobott fotóalbumát. Ez ösztönözte arra, hogy nyomozni kezdjen a család és a Márai által csak Lolának becézett feleség története után. A most megjelent naplót tehát e kötet egyenes folytatásának tekinthetjük. A két vaskos kötet ugyanis Márai Ilonának az emigrációs éveik alatt folyamatosan vezetett feljegyzéseit tartalmazza 1948-tól egészen 1979 tavaszáig, amikor is Lola egy kartörés után már nem tudta többé rendszeresen használni a kezét. Látása is meggyengült, és utolsó éveiben már állandó ápolásra szorult 1986-os haláláig.

Felesége betegségének súlyosbodása idején, majd halála után Márai sokszor említi Lolát az 1985-ös és 1986-os naplóiban. Ekkor már éjjel-nappal körülötte forognak gondolatai: „Nem tud-

tam eddig, hogy ennyire egy velem, teljes testi és lelki közösség. Hatvankét éven át éltünk együtt, volt szerelem, harag, minden, ami közös életből múlhatatlanul következik, de azt, hogy ennyire összenőttem vele, eddig nem tudtam.” A felesége halála után teljesen összetört író egy álmában kapott üzenet hatására („*Te magadnak írtad a naplót, én neked*”) kezdi el megkeresni hajóladájában az 1948 óta őrzött naplókat. Az olvasás során egyrészt úgy érezte: „*Mintha mindennap kapnék tőle egy levelet*”, másrészt megdöbbenve tapasztalta, hogy „*az életünk minden részlete visszajön ezeken az oldalakon.*”

Márai Sándor még a halála előtt precízen és aprólékosan összeszerakott mindent: kézíratait, leveleit, dokumentumait és néhány személyes tárgyát, majd a hagyaték gondozását torontói kiadójára, barátjára, Vörösváry Istvánra és feleségére, Irénre bízta. A hajókofferben saját elhatározásából hagyta benne Matzner Ilona naplóit, amely gesztusból Ötvös Anna és a kötet megjelenésében segédkező munkatársai arra következtettek, Márai hozzájárulását adta felesége feljegyzéseinek kutatásához és kiadásához.

Mikor 1948-ban a Márai család elhagyta Magyarországot, Lola tisztában volt vele, hogy férje nem szándékozik visszatérni mindaddig, míg a diktatúra fenntartóiként orosz csapatok álmásoznak az országban. Ennek tudatában döntött úgy, hogy örökbe fogadott fiukkal együtt követik Márai Sándort az önkéntes emigrációba. Számára ez természetes volt, az összetartozásuk kifejeződése. „*Ahol te vagy, ott vagyok én, ahol a te hazád, ott az én hazám*” – írta naplójában még az elutazásuk előtt a Bibliából Rut Könyvét idézve szabadon. Ám a közel harmincéves emigrációs lét nagy erőpróbát is jelentett: „*Nekünk már minden életforma idegen. Be vagyunk zárva a betűbe, az írásba, ebbe a mindent kizáró magányos műfajba! Minden más már idegen a számomra. Az írás életmód!*” – olvashatjuk az 1949-es bejegyzést. Az idegen környezetben, a magányban csak egymásba, illetve az írásba, a nyelvbe tudtak belekapaszkodni. Mert akárhol is éltek, mindig kicsit hazátlannak érezték magukat. „*Nemcsak a »haza« fogalom szűnt meg korunkban, de összerosódnak a föld-*

részek” (1952) – írja Lola Amerikába való költözésük előtt, majd megérkezésük után így vall: „A nagy »hazajövésben« kissé »hazátlanok« lettünk” (1952).

Ám ennek következtében kapcsolatuk olyannyira elmélyült, hogy már szinte maguk sem tudták eldönteni, hol a határ kettőjük személyisége között: „Különös ez a naplóírás. Hónapokig nem volt kedvem, »üresen járt a motor«. Most újra jólesik. Ő is most kezdett el újra kedvvel írni. (Ki a motor kettőnk között?) Ő kezdte, vagy én kezdtem? Ki az indító? És ki az átvevő kettőnk között?” (1967) Lola pedig mindvégig kitartott férje mellett az írói válságok idején, rossz anyagi körülmények között, nehéz természetét elviselve: „Nem tudok rajta segíteni. Megint kizárja a külvilágot. Csak másban látja a hibát, teljes önismeret nélkül. Így nehéz lehet neki is, és nekünk is, akik vele és körülötte akarunk élni.” (1950) Megbékélve azzal, hogy lassan szinte mindenkitől elhidegültek Márai erkölcsi és politikai merevsége miatt: „...ez sem kell, »túl jobboldali«, a többi beleértve a pizsok Fr. Eur-ot (»Bpest III«, a rádiójuk), »túl baloldali«. Maradunk tovább egyedül a »középvúton«” (1969). Lolát egyrészt erős hite segítette a másik teljes elfogadásában [„A Hit Erőt ad. A hit annak is erőt ad, akiben hiszünk. (Én hiszek benne!)”] (1965), másrészt az étellel: „Hibáival együtt szeretjük, akit szerettünk, és nem ítélkezünk!” (1948).

Ám, mivel Lola nem a nyilvánosságnak szánta a naplót, hanem egyszerre volt meghitt barátnőpótléka és a benne felgyülemelő indulatok levezetője, nyers őszintesége helyenként a polgári normákat átlépi, ítéletei néha elhamarkodottak, egy lobbánékony ember gyorsan változó hangulata szerint. De ne feledjük, Lola is esendő ember, és a naplóírás feltétlen őszinteséget kíván és feltételez. Ugyanakkor a dokumentum felbecsülhetetlen értékű forrásként szolgál a Márai-filológia és az érdeklődő olvasók számára. Mert bár Lola nem volt író, viszont ő volt az, aki Márai Sándort „a másik partról, a személyes oldaláról ismerte”, mindenkinél közelebből. Ezért is fontos adalék Márai Sándor írói munkáival kapcsolatban, mert segíthet tisztázni életének eddig homályos részleteit. De megismerhető belőle magánéletük, há-

zasságuk, örökbe fogadott fiuk, János élete, baráti és családi kapcsolataik hálózata is. Márai 1943–1989 között publikált naplói ugyanis nagyon ritkán engednek bepillantást a magánéletükbe. Lola említést tesz Márai „házi” naplójáról, ám ezeket az író minden bizonnyal megsemmisítette. Így ezt a megsemmisült naplót pótolja nekünk felesége párhuzamosan vezetett naplója, amely teljes mértékben kiegészíti Máraiét. Mint a kirakós darabkái, úgy illeszkednek egymáshoz a különböző naplóbejegyzések, teljes képet adva életük harminc évéről.

Ötvös Anna történészként, levéltárosként nemcsak a lapalji jegyzetekkel segíti olvasóit eligazodni a szövegben, de a kötethez mellékelte függelékkal is. Ez az utószó mellett tartalmazza a gyakran használt keresztnevek feloldásait, a kötetben szereplő személyek életrajzi adatait (természetesen Matzner Ilona részletes életrajzát is), valamint Márai köteteinek jegyzékét. Végül Nagy Zsejke szerkesztő zárszava megismerteti az olvasókat a válogatás és szöveggondozás szempontjaival.

A mexikóiak azt tartják, akkor hal meg valaki, ha már senki sem emlékszik rá. Ezért állítanak oltárt kedves halottaiknak az általa szeretett ételeket, virágokat felhalmozva rajta, idézik fel a vele kapcsolatos emlékeiket. Lola valószínűleg soha nem egyezett volna bele, hogy naplójegyzetei a nyilvánosság elé kerüljenek: *„Sajnos nem tudok írni. Nálam csak villanások vannak és abszolút irodalmi hallások, mint az abszolút zenei hallások. Talán kipattog rám néha egy szikra abból a sugárból, ami körülötte van. Egy pillanatra csillog, aztán kialszik. Ennyit az én tehetségemről.”* (1949). Ám az utókor szerencséjére Márai Sándor másként döntött. Azzal, hogy becsomagolta felesége naplóit, éppúgy oltárt állított Lolának, akár a mexikóiak. Nem akarta, hogy elefejtődjék az az ember, aki hatvankét évig társa volt, kitartott mellette jóban-rosszban.

Muth Ágota Gizella

„Babona ellen nincs orvosság”

Előfordul, hogy már a kapuhoz érve jut eszünkbe a lakásban felejtett fontos dolog, de inkább nem megyünk vissza érte, mert attól félünk, nem lesz szerencsénk. Ugyanez a helyzet, ha fekete macska fut át előttünk az úton, és sorolhatnánk az ismert példáknál sokkal furcsább babonákat is, amelyek mélyen beleivódtak a köztudatba.

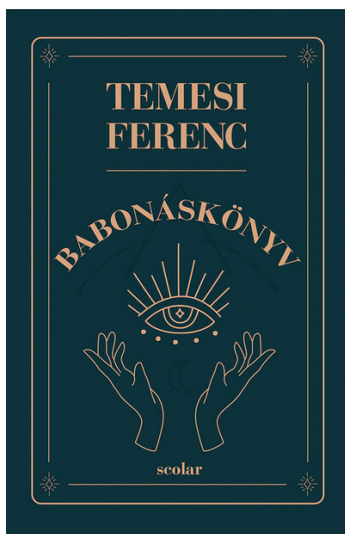
Ó, de babonás vagy! – jegyezzük meg a másiknak, miközben mi is önkéntelenül veszekedésre gondolunk, ha kiömlik a só.

Mi a babona, miért határozza meg ennyire markánsan a hétköznapijainkat?

A *Magyar etimológiai szótár* szerint a fogalom tévhitet jelöl, és valószínűleg a szlovák bobona szóból került a nyelvünkbe. E tévHITEK okát és elterjedését Gustave Jahoda *A babona lélektana* című könyvéből szabadon idézve világítja meg Temesi Ferenc: „A babona eredete... az ember azon ősi erőfeszítésében rejlik, amellyel megpróbálta megmagyarázni a természet erőit, saját létét; abban a vágyban, amellyel birtokolni szeretne volna jövője, sorsa kulcsát, elkerülni a rosszat, amelyet nem ismert.”

Temesi a könyve előszavában megjegyzi, hogy a babona nem fog kihalni, hiszen amíg ember él a földön, mindig hinni fogunk a csodákban. A tévHITEK tehát akár az emberi lélek kivetüléseként is felfoghatjuk, amely olyan jelenségekre akar választ adni, amire nincs ésszerű magyarázat, ezért teret nyit az irracionális képzeteknek.

Komoly és híres tudósok is kerültek babonás képzetek bűvkörébe. Temesi felsorol előszavában néhány különleges példát:

Samuel Johnson angol szótáríró napi rituáléját, amely abból állt, hogy egy bizonyos utca minden útjába eső fapóznáját megérintette, hogy ne érje balszerencse; Carl Gustav Jung svájci pszichiáter esetét a szkarabeusszal: egy női páciense éppen az aranyszkarabeusztól szóló álmát mesélte, közben egy hasonló bogár repült be az ablakon. Jung szerint vannak dolgok, amelyeket nem lehet a véletlennel magyarázni.

A Magyar Könyvklubnál 2001-ben először megjelent *Babonáskönyv*et a Scolar Kiadó húsz év múltán módosított kiadásban ismét megjelentette, ez is jelzi, hogy a téma iránti érdeklődés nem szűnt meg. Temesi sokoldalú, termékeny író. Eddig megjelent könyvei is rendhagyók, mind tartalmukban, mind műfajukban. Stílusa és kifejezőeszközei sem szokványosak. Kísérletező író, ezt jelzi a *Por* szótárregénye és a *Kölcsönidő* újságregénye is.

A *Babonáskönyv* kislexikon jellegű műve betűrendben sorolja fel a különböző babonákat, némelyikhez apró történetet kerítve. A kötet műfaji szempontból nehezen meghatározható: irodalmi igénytelenséggel összeállított néprajzi tárgyú munka, amely sokoldalúan és élvezetes stílusban mutatja be a népi hiedelemvilágot.

A mű így egyáltalán nem egyhangú felsorolás, mert az író hol humoros, hol ironikus stílusa változatossá és élvezhetővé, egyéni megfigyelései és megjegyzései szórakoztató olvasmánnyá teszik. Nemcsak a magyar népi hiedelemvilág jelenik meg lapjain, helyet kapnak az európai, amerikai és ázsiai babonák legérdekesebb példái is.

A babona tehát nemzetközi, egyidős az emberrel, de nem egységes, nem kultúraalakító tényező, Temesi véleménye szerint azonban társadalmi szükségletet elégít ki.

A különböző népeknél ugyanaz a jelenség ellentétes „előjelként” is előfordulhat. Ilyen érdekes példa a már említett fekete macska esete, amely nálunk nem szerencsés előjel, ha átfut előttünk, viszont az angolok szerencsésnek tartják, és ilyenkor kívánnak valamit.

Rendkívül gazdag a fajtákhoz kapcsolódó babonák gyűjteménye, amelyekből az író szemezget. A fa mindig különös tisz-

teletet váltott ki az emberekből, talán ezért is kötődik hozzá sok furcsa hiedelem. Ki gondolná, hogy a diófa bő vagy éppen szűk termése jelzi, hogy abban az évben milyen télre számíthatunk. Az almafán télen is fennmaradó egyetlen gyümölcs halált jelez a családban, míg az őszibarackfa a kínaiak szerint az örök élet jelképe.

Az égitestek sem maradnak ki a sorból. A holdhoz különösen sok, az életet befolyásoló tévhit kapcsolódik. A kínaiaknál a halhatatlanságot jelképezi, és a holdnaptárt napjainkban is használják.

A jeles napokat, mint például az esőhozó Medárd napját vagy a szerencsétlennek számító tizenhármasszámot már ne is említjük, hiszen mindenki tudja, miről van szó, de az író ezekkel kapcsolatban is fel tud mutatni egy érdekességet. Párizsban például alig akad 13. számú ház, helyette a 12/b megjelölést alkalmazzák.

Bibliai személyekhez, eseményekhez is több babona köthető: Júdás bodzafája – amelyre állítólag felakasztotta magát, miután elárulta Jézust – megvéd a villámlástól. Július 22. napján pedig nem szabad mosni, mert eső lesz, hiszen Mária Magdolna ezen a napon fakadt sírva a bűnei miatt. A halálhoz is sok babona fűződik, és az író ezekből is bőven szolgál példákkal.

Könyve utószavában Temesi maga is bevallja, hogy az első megjelenés idején nem volt mentes a babonáktól, de azóta saját szavai szerint visszatért az anyaszentegyházba, és megkopott benne az okkultizmusra való hajlam. Most már valószínűleg jókat derül a nagy szorgalommal gyűjtött és könyvbe foglalt tévhitelen, hiszen a babona végül is nem bűn, csak néha könnyít a lelkünkön, és színt hoz az életünkbe.

Akik kíváncsiak a néplélek bájosan naiv, esetleg évszázados tapasztalataiból eredő, fantáziadús babonáira, mosolyogva és néhol csodálkozva böngészhetik ezt a különleges gyűjteményes kötetet.

S Z Í N H Á Z

Ferencz-Nagy Zoltán

Amikor a Hamlet nem bírta el önmagát

A 8. Interferenciákat a Kolozsvári Állami Magyar Színház *Hamletje* nyitotta meg. A fesztivál jelszavai, a félelem és a remény fölől próbáltam nézni Tompa Gábor darabját. Az előadás interpretációjával sokat vívódtam. Másodjára láttam, s már először is azt éreztem, hogy ez a Hamlet nagyon az én generációmnak akar szólni: Vecsei H. Miklós olyan, mintha volt osztálytársunk lenne, a Szűcs Ervin által alakított Claudius és Kézdi Imola Gertrudja a furcsa keresztszüleink, akikkel szüleink már egy ideje megszakították a kapcsolatot, Tótszegi Zsuzsa Opheliája a csendes lány az első emeletről, Bíró József Poloniusa nagyapánk távoli rokona, akivel a család a kétezres évek elején pereskedett egy hektár földért, Laertes az az ismerősünk, aki már hetedik osztályban elvesztette szüzességét, Imre Éva Rosencrantza és Pethő Anikó Guildensternje pedig a Lara Croft-játékok előidézte rémálmainkból lépett elő.

Tompa Gábor mintha a darab aktualizálhatóságának a határait kereste volna, s így olyan síkját fedte fel annak, amit még nem érzékeltem, pedig minden bizonnyal ott rejtett eddig is Shakespeare szövegében. A dráma a gyász és a gyönyör, azaz tulajdonképpen a böjt és a karnevál idejét helyezi ugyanabba a térbe (érdekes transzponálása ez a félelemnek és a reménynek – mintha a gyász a beteljesedett félelem lenne, a gyönyör pedig a beteljesedett remény). Mindkét véglet élesen kirajzolódik az előadás elején, a böjt és a karnevál már a kezdőképben egymásnak feszül: a színpad egyik felén Gertrud fut tarka ruhában (edz, készíti a

testét – erre fiának gesztusai hívják fel a figyelmet, aki anyját egy darab húsként teszi-veszi), míg a másik felén egy feketébe öltözött lány játszik Hamlet apjának hamvaival. Később, az esküvő alatt a kapucnis királyfi magába merülten bóklászik az ünneplők között. Ennél a jelenetnél éreztem először azt, hogy ennek a *Hamlet*nek már csak a szövege Shakespearé (és Arany Jánosé), a hangulata, a mondanivalója, a böjt és a karnevál ellentétének a problematizálása már kiszakadt abból a mederből, amit a papírlapokra feszített dráma olvasása közben érzékelti véltem. Ez a gyász nem gyászértékű, a gyönyör pedig nem gyönyörértékű – mindkettő elveszti saját fedezetét a kortársarcú reprezentációban. Ebből Gertrud és Claudius jön ki jobban, ugyanis ők még undorítóbbá válnak, bűnük még súlyosabban hat a 2022-es plázadivat fátyla mögül – hogy mernek ezek a kisstílusú pojacák, ezek a szexszagú testek megölni egy királyt? Egy csepp méltóságuk sincs, egész társaságuk elzüllött: besúgókat (Polonius), perverzeket (Laertes), lecsúszott Lara Croftokat (Guildenstern és Rosencrantz) gyűjtenek maguk köré. A „rosszak” nagyon jól profitálnak Tompa Gábor rendezéséből, mert még rosszabbakká válnak, még mélyebbre merülnek az aljasságban, bűnük megbozthatatlansága valóban kiszolgálja a tragédia műfaját. Hogyan képes Hamlet egy ekkora gölemmel szembeszállni? Sikerül-e Hamletnek maradnia, van-e hitele szavainak, ítélezhet-e a halottak igazságának nevében?

Ezekre a kérdésekre is az esküvői jelentben keresném a választ, ahol a kapucnis királyfi poszt-emó lézengésével ironizálja gyászát. Fájdalma pózként hat: ő az, akinek szenvednie kell, hát szenved. Az a pillanat, ami meg kellett volna alapozza Hamlet szavainak hitelét a gyász komolyságával, egy videoklippé vált, ahol a „nem olyan mint a többi fiú” elvonul a sarokba, felteszi kapucniját, bedugja fülhallgatóit, és *Bullet For My Valentine*-t hallgat, miközben körülötte a gonoszok goára táncolnak, isznak, csókolóznak, élvezik az életet. Habár gyönyörű Arany János fordítása, egy ilyen Hamlet szájából minden szava teljesen idegen – a pátosz üresen kong a színpadon. A wittenbergi társaság leg-

inkább Tiktok-prankerekhez hasonlít, akiknek a királyfi az esze és az esztelensége, ő az, aki majd megmutatja a világnak, milyen hülyék azok a többiek, akik közé ő nem tartozik, s akikkel majd leszámol a halottak igazságának nevében.

A darab zárójelenete megmutatja, hogy a *Hamlet* nem bír el egy ilyen hiteltelen Hamletet. Az előadás reprodukálja a Big Banget – addig szorítják rá a Shakespeare-darabra a kortárs interpretációt, amíg az tömeglövöldözésbe és mészárlásba fullad, nem bírja el önmagát, s megszüli az abszurdot. Tompa Gábor ebből a szempontból nagyszerűt alkotott, mert megmutatta, hogy még egy 17. század eleji klasszikusban is ott az abszurd lehetősége, mert a 20–21. század még ezeket is megrontotta, már Hamlet gyásza is csak gunyoros mosolyt tud tüzni az arcunkra, ha a királyfiban egy közülünk valóra ismerünk.

Erdős Márton

A kulcs

*Valahol a fák sudár méltóságával
talán engem vár egy ódon lak,
rajta a várakozás berozsdásodott lakatja,
a mélykék, moccanatlan reménység,
gyöngyeim javarészt szétszórattak
zálogául a kifosztott időmnek.
Látszanék-e vajon
irgalmas-barna tekinteted tükrében?
Tanulnom kéne még ezt a serpentine
utat feléd a megvezetett várakozásban.*

Viszonzás

*Megszelídült a holdfény
a tükkörcserepeken,
türkizen ég körbe-körbe.
Lakj ebben a holdfényben,
az édes-kóborló váratlanokban.
Hiszem az ajtónállók tegnapi
hitével, hogy nem torpansz
meg a huzatos jelenlét
madár se járta küszöbén.*

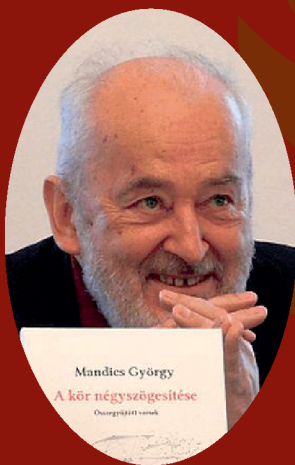
ERDŐS MÁRTON 1981. május 13-án született Nagykanizsán. Szülővárosában nőtt fel, itt is érettségizett. Egyetemi tanulmányait Pécsen és Budapesten végezte. Budapesten él. Irodalommal és versírással gyermekkora óta foglalkozik. 2000-ben részt vett a Sárvári Irodalmi Táborban. Első versei a Ligetben jelentek meg 2001-ben, azután rendszeresen publikált ebben a folyóiratban és több más irodalmi lapban is. Az irodalmi életbe való visszatérésén dolgozik.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Madách (vers)
- 5 **Horváth Júlia Borbála:** Földi manna (próza)
- 12 **Rakovszky Zsuzsa:** Van Dyke: Venetia Digby; El Greco
(versek)
- 15 **Dorozsmai-Szabó Eszter:** A húsleves (próza)
- 17 **Csontos Márta:** Egyszemélyes optimizmus (vers)
- 18 **Fecske Csaba:** Fél disznó (próza)
- 23 **Lázár Balázs:** Helsingöri feljegyzések (vers)
- 25 **Bencsik Gábor:** Pista története (regényrészlet)
- 30 **Nagy Tímea:** Venetiis rosea; Nigeros (versek)
- 34 **Oberczián Géza:** Alku (próza)
- 39 **Drávucz Zsolt:** Egy nap töredékei (vers)
- 41 **Nagy-Laczkó Balázs:** Mire valók a varjak? (próza)
- 44 **Le Julianna Phuonglinh:** Értelmezhetetlen mondatok;
Impresszió; Fehér fal; Libella; Agónia (versek)
- 47 **Nagy Zopán:** Átjárások / Barcelona-látományok... (próza)
- 51 **Bíró Tímea:** itt lenni; az elalvás szentélye; magad fölé (versek)
- 55 **Ónody Éva:** Apám Dombiratosza – IV. rész
- 62 **Nagypál István:** Otthon (vers)
- 63 200 éve született Madách Imre
- 63 **Praznovszky Mihály:** „Kevesbé jó szándékú
ferdítések” – Egy ismeretlen Madách-írás margójára
- 70 **Bene Zoltán:** Ádami és luciferi történelem – Közelítés
Az ember tragédiájához a történelemszemléleteken
keresztül
- 79 **Grosschmid Péter:** Madách és Márai – szubjektív
vallomás
- 85 „Madách sokkal inkább volt kiforrott gondolkodó,
mint író-östehetség” – **Hegedűs Réka** beszélgetése
Bene Kálmánnal, az idén 200 éve született
Madách Imréről
- 92 **Bene Zoltán:** Nincs már sarokkő
- 94 **Marafkó László:** Tandori – sapkában és anélkül (tárca)
- 97 A hónap alkotója: **Mandics György** – A remény peremén.
Covid-kórház (részlet a regényből)
- 103 „Holt vitorlasként áll a templom” – **Mandics György**
versfordításaiból

- 111 Testen kívüli utazások – Részlet a Balk ideológiája
és hatása a rováshagyományra kötetből
- 115 Mandics Györgyöt barátai köszöntik
80. születésnapján
- 115 **Nagy Dénes:** Mandics 2 x 40 év, azaz 245 –
Egy különleges ember és megannyi
különleges szám
- 117 **Bertha Zoltán:** Születésnap-i köszöntő
Mandics György részére
- 122 **Ács Margit:** Köszöntő
- 124 **Schiff Júlia:** Útitárs
- 126 **Tisza András:** A köztünk élő „utolsó”
polihisztor
- 130 **Tábori László:** A szellem nagyjai között
- 132 **Szergej Pantsirev:** Mandics Györgynek
- 133 **Gazda József:** Az alkotó ember köszöntése
- 137 **Szász Tibor András:** Jel az időben
- 140 „Én nem a lustáknak írok” –
Záhonyi András beszélgetése **Mandics Györggyel**
- 149 **Lakatos-Fleisz Katalin:** Apahiány, misztikum, Isten
(Czilli Aranka: Késsel és villával)
- 152 **Kégl Ildikó:** Szerelmek, halálok és egyéb degusztáló
életesemények (Petőcz András: Az öregasszony,
aki valamikor kislány volt)
- 158 **Pusztai Ilona:** L mint Lola (Márai Ilona: Betűbe zárva –
Napló I–II.)
- 162 **Muth Ágota Gizella:** „Babona ellen nincs orvosság”
(Temesi Ferenc: Babonáskönyv)
- 165 Színház – **Ferencz-Nagy Zoltán:** Amikor a Hamlet nem bírta
el önmagát
- 168 Debüt – **Erdős Márton:** A kulcs; Viszonzás

200 éve született Madách Imre

- **Böszörményi Zoltán:** Madách
- **Praznovszky Mihály:** „Kevesbé jó szándékú ferdítések” –
Egy ismeretlen Madách-írás margójára
- **Bene Zoltán:** Ádám és luciferi történelem –
Közelítés *Az ember tragédiájához* a történelemszemléleteken keresztül
- **Grosschmid Péter:** Madách és Márai – szubjektív vallomás
- „Madách sokkal inkább volt kiforrott gondolkodó, mint író-őstehetség” –
Hegedűs Réka beszélgetése **Bene Kálmánnal**,
az idén 200 éve született Madách Imréről
- **Bene Zoltán:** Nincs már sarokkő

A hónap alkotója: **Mandics György**

A remény peremén. Covid-kórház (részlet a regényből)
„Holt vitorlásként áll a templom” – Mandics György versfordításai
Testen kívüli utazások

Mandics Györgyöt barátai köszöntik 80. születésnapján
**Nagy Dénes, Bertha Zoltán, Ács Margit, Schiff Júlia,
Tisza András, Tábori László, Szergej Pantsirev,
Gazda József, Szász Tibor András**

„Én nem a lustáknak írok” –

Záhonyi András beszélgetése **Mandics Györggyel**

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap